

પુષ્કરણાશાતિની પ્રાચીનતા અને ગૌરવ.

લેખક,
વેદ રણછોડલાલ મોતીલાલ બોદા
અમદાવાદ.

ક્રિ.સં. ૦-૧૦-૨

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગજરાત કૉપીરાઈટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૧૦૮૩૬ વર્ગિક

પુસ્તકનું નામ ગુજરાતી સાહિત્યના પ્રાચીન

અને આધુનિક

વિષય

૨૧૭૨૭૩૫૫

પુષ્કરણાજ્ઞાતિની પ્રાચીનતા અને ગૌરવ.

લેખક અને પ્રકાશક
વૈદ્ય રણુછોડલાલ મોતીલાલ બોદા (પુરોહિત)
પુષ્કરણી પોળ, ખાડીઆ, -અમદાવાદ.

પ્રત ૧૦૦૦
સવત ૧૯૭૯ સને ૧૯૨૩

કિંમત રૂ. ૦-૧૦-૦

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય
અમદાવાદ
ગુજરાતી કોપીરાઈટ સંઘ

મુદ્રણસ્થાન આદિત્યમુદ્રણાલય, રાયગડરોડ-અમદાવાદ
મુદ્રક પ્રાણજીવન વિશ્વનાથ પાઠક

અર્પણપત્રિકા.

માન્યવર શ્રીયુત લાલશ્રી કુંગરરીલાલ શામળલાલ
શુભસ્થળ કરાચી.

લક્ષ્મીની સાથે વિદ્યાનો યોગ્ય પ્રાપ્ત થવો એ સદ્ભાગ્ય ગણાય છે પણ એ બનેની સાથે ચારિત્ર્ય અને જ્ઞાતિસેવા કરવાની તક જોને મળે છે-એના જીવનની મોટાના મોટી સફળતા છે આપતુ જીવન પણ એવાજ પ્રકારનુ છે જ્ઞાતિની ઉન્નતિ કરનારા ધણા અગ્રેસર હિતેચ્છુ-એમાના આપ એક છે તેમજ પાલી સમેલનના સભાપતિ અને કરાચીમા સ્વાગતસમિતિના પ્રમુખના માનવતા હોદ્દે રહી જ્ઞાતિનુ કલ્યાણ સાધવા આપે બનતો પ્રયત્ન કર્યો છે જ્ઞાતિમા કેળવણી વધે, જ્ઞાતિના સહાયપાત્ર બાળકો ભણી ગણી આગળ વધે તેને સાર હજારો રૂપીઆની ઉદાર સંખ્યાવત આપે કરેલી છે શ્રીમતાઈ, અને વેપારની કુશળતાને લીધે અત્યંત વ્યવસાયીપણુ છતાં સાદાઈ અને જ્ઞાતિસેવાનુ ઉમદા દૃષ્ટાંત આપે પૂરૂ પાડયુ છે, એવી भारी માન્યતા છે

લક્ષ્મીની વિશાળતા વધે અને જ્ઞાતિ દિન પર દિન ઉન્નતિને પામે એ આશયથી આ ગ્રંથ ગ્રંથ કરવામા આવે છે આપને જીવનોદ્દેશ પણ કૃત્ય હોવાથી “ પુષ્કરણજ્ઞાતિની પ્રાચીનતા અને ગૌરવ ” નામનો ગ્રંથ સ્નેહભાવે અર્પણ કરૂ છુ તે સ્વીકારશે

પુષ્કરણની યોજના,
ખાડીઆ,
અમદાવાદ

લી સ્નેહાધીન,
વૈદ્ય રણછોડલાલ મોતીલાલ બોદા
(પુરોહિત) ના નમસ્કાર

સફળ જિંદગી

ગજલ

- નિજ સાતિહિત દીસે ધરી, સેવા ન જેણે આદરી
ગયો સાતિના ગુણુ વિસરી, જનની દયા ભારે મરી ૧
- અજનો ખૂબ જમાવીઓ, ન સુધારી ગાતિ ખામીઓ,
નિજ મ્વાર્થમાજ ઉડાવીઓ, બહાદુરી એમા શી કરી ૨
- ભાષા ભણ્યો વિદેશની, ગીત ભાન ગૃહોં પગદેશની
સાતિમા દષ્ટિ દૂપની, જનની જલ્દી વધ્યા કરી ૩
- કુખ ગાનિના વિદારવા, સમશેર સપની ધારવા,
સમજ્યો ન બધુ ઉગારવા, ધિક્કાર તેને ફરી રી ૪
- કુસપની જડ કાપવા, સંકીર્ણિ અભને યથાપવા
કરે ચલ જાનજ આપવા, તેની સફળ જિંદગી ખરી ૫

વિષયાનુક્રમ.

પ્રસ્તાવના

સફળ જિ દગી (કાવ્ય)

પૂર્વાર્ધ:—

- પ્રકરણ ૧ લુ-આહાણુ જાતિની પૂજ્યતા
 „ ૨ જુ-પુષ્કરણુ આહાણુ જાતિનો વિરના અને કુળગૌરવ
 „ ૩ જુ-શ્રીમાળ ક્ષેત્રનો મહિમા
 „ ૪ થુ-આહાણુ પરિષદ અને લક્ષ્મીપતિનુ સ્વાગત
 „ ૫ મુ-આશ્ચર્યજનક ઘટના
 „ ૬ કું-પુષ્કરતીર્થવાસી આહાણુ તે પુષ્કરણુ નથી.
 „ ૭ મુ-પ્રાચીનતા અને ચરિત્રપ્રભાવ.
 „ ૮ મુ-(ચાલુ)
 „ ૯ મુ-મહત્તાના કેટલાક દૃષ્ટાંતો
 „ ૧૦ મુ-મહત્તા,
 „ ૧૧ મુ-રીતરિવાજ ૧૩મે સામાન્ય

ઉત્તરાર્ધ:—

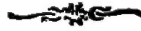
- પ્રકરણ ૧ લુ-ગૂજરાતમા પુષ્કરણુ આહાણુની વચ્ચી
 „ ૨ જુ-(ચાલુ) અને વિદ્યોપાસના
 „ ૩ જુ ગૂજરાતમા વસ્યા પહેલા પુષ્કરણુનો સમાજ
 „ ૪ થુ-ગૂજરાતવાસી પુષ્કરણુકુળનો ચરિત્રમહિમા
 પ્રકરણ ૫ મુ-રાન્યસ માનિત પ્રતિભા,
 પ્રકરણ ૬ કું-રીતરિવાજ અને સામાન્ય

પરિશિષ્ટ —

- (૧) જાતિની અવટક ગુણો
- (૨) વશાવળીઓ
- (૩) વર્ષોસનની સણ દોની નકલો
- (૪) કાળા-ગોગ હાવના છદો
- (૫) ઇતિશ્રી

પ્રસ્તાવના.

એક જ્ઞાતિબધુએ આ ગ્રંથનો કેટલોક ભાગ વાંચી કહેલા વચ્ચેનાં અને અત્યારે યાદ આવે છે તેમણે કહ્યું કે—આપણી જ્ઞાતિને લગતા ઇતિહાસનું પુસ્તક ધારણ કે, ઉત્તમ હોય અને તેની ધણી આવૃત્તિઓ દાઢી પડે, તેના કરતા જ્ઞાતિને એવા એકજ અસરકારક પુત્રકની જરૂર છે, કે આપણી જ્ઞાતિને તે ગીતા જેટલું સગળ અને મુખોધક લાગે.

ઉપરના ઉદ્દગારમા એ ભાષના હૃદયમા જ્ઞાતિ વિષે ઉડો પ્રેમ છે તે જણાઈ આવે છે તેમ માગ હૃદયની મિથિતિ આરભમાજ કહી આપુ એમ મને લાગે છે.

જ્ઞાતિની ઉન્નતિ કરવા સાર જે યુદ્ધિશક્તિ જોઈએ તે તે જ્ઞાતિના મહાનુભાવ પડિતોમાજ હોઈ શકે જ્ઞાતિ તરફ બંધિત દાખવવાની સૌની શરજ છે, અને સૌને પ્રેમ હોય છે એ પ્રેમને લઈનેજ મેં મારી અભ્યશક્તિને કેળવવા ખાતર અને જ્ઞાતિપ્રેમ દાખવી સતોપ લેવા ખાતર આ નવ પ્રયાસ કર્યો છે જ્ઞાતિને માટે ગીતાનુસ્ય એકજ અમાન્ય પુસ્તક લખવાનો દાવો મારાથી શી રીતે થઈ શકે ? તેટલી શક્તિ મારામા નથી એ ફરી ફરી જ્ઞાતિબધુઓને જણાવી દઉં છું.

હા, એવા એક શક્તિસંપન્ન પુરુષનું માનપૂર્વક અમરણ કરવાની મારી શરજ છે જ્ઞાતિબધુઓ એ મહાન વિદ્વાન પુરુષ જે આપણી જ્ઞાતિને ગૌરવશ છે તે મારવાડ-પાનીનિવાસી શ્રીમાન પંડિત મીડાલાલજી વ્યાસના નામથી ભાગ્યેજ કોઈ અમરણ હશે એટલુંજ નહિ પણ આપણી પુરાણી અને વિશાળ જ્ઞાતિની ઉન્નતિ કરવા તેમણે ધણા વર્ષ સુધી શ્રમ સેવીને જ્ઞાતિમાતાની એટલી કુખ દીપાવી છે, કે એવા પુરુષ આપણી જ્ઞાતિમા આગળના વેદે ગણાય એટલાજ હશે.

પોતાની વિદ્વતાવડે જ્ઞાતિના પ્રાચીનપુરાણ અસ્થિ ઉપરથી જેમ

કોઈ ઉત્સાહી કળાકાર એક સુદર મૂર્તિ ઉપગતરી ઢાઢે એના જેવી ઝાખી એમના સેવાજીવનમા આપણને થાય છે ઘણા પ્રયાસપૂર્વક ખારીક અને ચોક્કસ અભ્યાસ નથા મનન કરીને જ્ઞાતિને માટે પ્રમાણભૂત ગણાય એવા અનેક ઉમદા લેખો તેમજે બહાર પાડયા છે, અને જ્ઞાતિને એક વારમારૂપ સેવા તેમજે આપી છે

આના પ્રનાપી પુરપના જીવનમાથી હરકોઇને પોતાની જ્ઞાતિ માટે અભિમાન અને સેવા ડગવાની ભાવના જાગે તો તે સ્વાભાવિક છે એવીજ જ્ઞાતિથી અને ખાસ ડરીને એમજે કરેલા પ્રયાસોને આધારેજ આ ગ્રંથ લખવાની પ્રેરણા અને પોષણ મળેલા છે, માટે આટલા ઉત્સુખદ્વારા મહાન પડિન મીઠાલાલજીનો માનપૂર્વક આભાર માનવાની મરી કરજ અદા કરજી

હવે આ ગ્રંથના પ્રકાશનની આવશ્યકતા અને ઉદ્દેશ વિષે ગોચ્ય વિવગણ આ સ્થળે આપવું જરૂરી છે

(૧) ઇતિહાસથી ફરેક પ્રગ્ન ઘડાય છે જાળામા પણ નાના બાળકોને એજ હેતુસર તેનું શિક્ષણ આપવામા આવે છે પ્રગ્ન અનેક નાનીમોટી નાતોની બનેથી છે પ્રગ્ન કે દેશના સામાન્ય ઇતિહાસ કતા પ્રત્યેક જ્ઞાતિને સ્વકુળના મહિમાનો ઇતિહાસ વધારે લાભદાયક છે જેમ પુરાણાદિ શાસ્ત્રો ધાર્મિક જ્ઞાતિઓને ઉત્તેજ પ્રત્યેકની ઉન્નતિ માધવામા ઇતિહાસથી વિશેષ આદરને પાત્ર ગણાય છે તેમ જ્ઞાતિના કુળની મહત્તાનો ગ્રંથ પ્રત્યેક જ્ઞાતિજનને કુળના ગૌરવનું ભાન કરાવી ભૂતકાળના મહિમાવાન આચારવિચારને સાચવી રાખવામા ખાસ મદદ કરે છે

(૨) કુટુંબમા એક વખત ઉમદા આચાર વિચાર કે બુદ્ધિચકિતના ઉચ્ચ સસ્કાર જાગૃત થાય છે તો તે કુળના વચજેમા સસ્કારોની જુગ્મના ને ખાનખાની અનેક પેઢી સુધી ટકી રહે છે આજ કારણથી

“ કન્યા તો સુકુળમાં ને ખાનદાનનેજ અપાય ” એવા સદાચારને માન આપવાનું આપણામાં સે કડો વર્ષથી ચાલ્યું આવે છે

કન્યાવિક્રય કરવો કે તેને ઉત્તેજન આપવું, વિદ્યાપ્રભાવથી સ્વ-તત્ર આજીવિકા ચલાવવાને બદલે ભિક્ષા કે યજ્ઞમાનવૃત્તિથી જીવન ટકાવવું અને પોતાના વશના પ્રનાયી પુત્રપોતા મહિમા વગર ખાલી અહંભાવ રાખવો તે કેવળ અજ્ઞાન છે હડહડતો દબ છે એવો ઉપદેશ આપનાર કોઈ ચોખ્ખા પાત્ર હોય તો સમગ્ર જ્ઞાતિની આબાદી ને ગૌરવ વણ્ણવનારો પ્રથમ હોઈ શકે

(૩) આ પ્રથમા આત્મભોગના, બહુપ્રેમના, વીરતાના, અને રાજ્યભક્તિના કેટલાક એવા ઉમ્મદા ચરિત્રો પ્રગટ કરવામાં આવ્યા છે, કે અન્ય જ્ઞાતિજનોને પણ આ પ્રથ વાચનને ચોખ્ખા લાગ્યા વિના રહે તેમ નથી

(૪) પુષ્કરણા જ્ઞાતિ જન્મથી આજપર્યંત વૈદક, જ્યોતિષ, વેપાર અને રાજ્યસેવાદ્વારા સમૃદ્ધ જીવન ભોગવતી આવી છે એ બાબતમાં આ પ્રથના વાચનથી પુષ્કરણા નામ ધરાવનાર પ્રત્યેક ક્ષાત્ર-ણને ખાતરી થશે અને કન્યાવિક્રય, ભિક્ષાવૃત્તિ અને કુઅપ જેવી હીણ વૃત્તિઓ તરફ ધિક્કાર ઉપજી બળદાયક સ્ફુર્તિ મળશે એવો આ લેખકને ચોક્કસ સંભવ છે

(૫) દરેક આજળ પડતી અને ઉચ્ચે ચઢવાને લાયક ગણાતી ધણી જ્ઞાતિઓએ પોતાના કુળના ઇતિહાસ રચેલા છે. સરકાર પણ એવા ઇતિહાસનો સંગ્રહ કરે છે એટલે પુષ્કરણા જેવી પુરાણી અને પ્રસિદ્ધ જ્ઞાતિનો આ જ્ઞાતનો લઘુ પ્રથ તૈયાર કરવાની ખાસ જરૂર હતી આવા આશયોની કદર કરી પ્રત્યેક જ્ઞાતિબધુ પોતાથી બનતી સંપૂર્ણ સહાનુભૂતિ આ પ્રથ તરફ બતાવી જ્ઞાતિપ્રેમની ખાતર તેનો સારો પ્રચાર કરશે એવી દૃઢ ઉમેદ છે

હવે પ્રથની વસ્તુ વિશે એ સમ્મદ લખવાની જરૂર છે સિધ્ધાસી

અધિકુળના વસન્નેએ તપોબળથી શ્રી લક્ષ્મીજીનું વરદાન મેળવ્યું અને આપણી જ્ઞાતિને ધર્મ અને સત્કાર્યમા પુષ્ટિ કરનાર અર્થાત પુષ્કરણા એવી ગૌરવવાળી સત્તા પ્રાપ્ત થઈ

સે કંટો વર્ષ પૂર્વે આપણી જ્ઞાતિના પ્રતાપી વડવાએએ લગભગ સમગ્ર રાજસ્થાનમા વિદ્યા, ચારિત્ર્ય અને રાજભક્તિના ઉમદા ગુણુ-સ્વભાવથી રાજ્યકુળગુરુના માનવતા સંબંધને લીધે અનેક યશસ્વી બનાવો ઉત્પન્ન કર્યા છે વડવાએની વિદ્યાના તેજ ચમક્યા છે આત્મભોગ આપી, કંટો વેઠી પોતાના ગણેલા રાજ્યકુળને અનેક સહાય આપી છે આવી અનેક ધટનાઓથી આપણી જ્ઞાતિનું ઉમદા ગૌરવ ઝળહળી રહ્યું છે તેનો યથાશક્તિ ખ્યાલ ગુજરાતી ભાષામા પુષ્કરણા જ્ઞાતિય ધુઓને મળે એ આશયથી આ ગ્રંથ તૈયાર કરવામા આવ્યો છે

શ્રી લક્ષ્મીજીનું પુષ્ટિકર વરદાન અને રાજસ્થાનમા વસી પૂર્વ-જ્ઞેએ સુસ્મરણીય કરેલા ગુણુપરાક્રમેનું વર્ણન ગ્રંથના પૂર્વાર્ધમા આપવામા આવ્યું છે

ગુજરાતમા વસી રહેલી પુષ્કરણાજ્ઞાતિ કેવા સન્નેગેમા અને ક્યારે રાજસ્થાનમાથી ગુજરાત તરફ આવી તેનો ઇતિહાસ મેળવી ગ્રંથના ઉત્તરાર્ધમા કેટલાક પ્રકરણુ તેને લગતા આપ્યા છે તેમાના છેલ્લા બે પ્રકરણુ ચરિત્રમહિમા અને રાજ્યસમાનિત પ્રતિમા વિષે વાચકો કાળજીપૂર્વક વાંચે એટલી વિનંતી છે,

ગ્રંથના અંતમા કેટલાક ઉપયોગી પરિશિષ્ટ આપવામા આવ્યા છે

આ પ્રમાણે પૂર્વજ્ઞેનો અને સદ્ગત થએલા આધુનિક કાળના પ્રતાપી પુરુષોનો મહિમા એક ગ્રંથદ્વારા બહાર પડે એથી વાચકોને તે વિષે યોગ્ય માહિતી મળી શકે ખીજી પોતે, એક પ્રતિષ્ઠિત જ્ઞાતિનું બાળક છે એવું સાત્વિક અભિમાન પ્રગટે આ બંને કરતા નીચે લખેલી ત્રીજીજી ભાવનામા આ ગ્રંથની કદર થાય એવી આ લેખકની અનુરૂપની પ્રાર્થના છે

પૂર્વજોની આવી પ્રતિભાથી પ્રત્યેકને હર્ષ અને ગર્વ થાય એ ક્ષમાભાવિક છે પણ એ હર્ષ અને ગર્વનુ આપણને ચિરકાળ રમરણ રહેવું જોઈએ જ્ઞાતિની પ્રતિષ્ઠા વધે એવી સેવા કરવાની મગળ કામનાઓ હૃદયમા ઉદ્ભવતી જોઈએ હૃદયની હિતકર વૃત્તિઓને સાક્ષી, ખારીબી અને અધમ બનારી નાખનાર કુસપતી લાગણીઓને નાખૂદ કરી જ્ઞાતિહિતેચ્છુ તરફ યોગ્ય આદરભુદ્ધિ ઉત્પન્ન થતી જોઈએ, અને સૌથી વિશેષ ઉપયોગી નમ્રતા એટલે જ્ઞાતિમાતાના ચરણે બધા બાળકો સમાન અને બની શકતી સેવા કરવાની ફરજથી બધાએલા છે એવી ઉદાર ભાવના આ મથના વાચન અને મહિમાથી પ્રગટ થાઓ એવી આ લેખકની પરમાત્મા પ્રત્યે ઉઠી પ્રાર્થના છે

મથલેખનનુ કાર્ય શરૂ કર્યું ત્યારથીજ મારી પ્રબળ ઇચ્છા હતી કે મુખાધવાસી મારા વિદ્વાન ત્રિમ ભાઈશ્રી જ્ઞાતિમાતાની સમિતિ અને સલાહનો લાભ લીધા પછીજ પ્રસ્તુતને મુદ્રિત કરાવવુ અને જાણ-વતા ધણી ખુશી ઉપજે છે કે આખા મથને અથથી ઇતિસૂધી તેઓ-શ્રીએ વાચ્યા જમ મારી ઇચ્છા સંજળ કરી છે

આમ છતાં મથની વસ્તુ, વિચાર કે ભાષા સબધમા કોઇ દોષ સુચ વાચકોને જણાય તો તે સબધમા મારી જવાબદારી ગણી બ્રહ્મચૂકને ક્ષમાની નજરે જોશે તેમજ સૂચવવા યોગ્ય કોઇ ઉપયોગી સુધારો વધારો માલમ પડે તો મને જણાવશે એવી સુચ અને વિદ્વાન બધુઓને મારી વિનંતી છે

અતમા ઇશ્વરપાથી સર્વેને સદ્ભુદ્ધિ આપી જ્ઞાતિપ્રેમની લાગણીને પ્રત્યેકના હૃદયમા વેગવાન અને સક્રિય બનાવવા આ મથ સહાયક નીવડે !

એટલી એકજ આશા હે પરમાત્મનુ સંજળ કરે

અસ્તુ इति शिवम् ॥

જ્ઞાતિ--ઈતિહાસની મહત્તા.

જે જાતિનો ઇતિહાસ નહિ, તે જાતિ છે જાતિ નહિ,
રક્ષા કદાપિ તેહની, ઇતિહાસ વિષય ચાતી નહિ,
કુળધર્મના મહિમાયને, જે જાણુતો જરીએ નથી,
જીવ્યો તે જીવ્યો છે નહિ, ને વ્યર્થ તેની જિદગી,
પ્રિય બધુ પુષ્કરણા મૂલ્યો, ઉત્પત્તિ મહિમા આપણો,
આદર ધરી જ્ઞાતિ તણુ, હિત કરવા શકિત વાવરો,
આ જ્ઞાતિગીતા આપણી તે મનનથી હૃદયે ધરો,
કાનિં વહીલની સાબળી, હીણવૃત્તિ સર્વે પરહરો.

વિન્યાદશમી
સ વત-૧૯૭૯
પુષ્કરણાની પોળ
ખાડીયા-અમદાવાદ

}

લેખક

વૈદ્ય રણછોડલાલ મોતીલાલ
બોદા (પુરોહિત)

શુદ્ધિ પત્રક

પૂર્વાર્ધ.—	પૃષ્ઠ	લીટી	અશુદ્ધ	શુદ્ધ
	૧૦	૧૪	થય	થયા
	૧૮	૨૩	પનન	પર્નત
	૨૫	૧૪	વમિષ્ઠ	વમિષ્ઠે
	૨૬	૧૫	વીરસિદ્ધ	વીરસિદ્ધારા
	૪૨	૨૧	પ્રયત્ન	પ્રયત્ન
	૪૯	૧૭	સતોષિની	સતોષની

ઉત્તરાર્ધ:—

૭૬	૬	સાધે	સાધે
૮૮	૧૦	પોળગાથીજ	પોળગાથીજ

પરિશિષ્ટ:—

૧૦૩	નોંધ	પુત્રા	પુત્રી
૧૦૭	૧૧	રૂપીઆ	રૂપીઆ
૧૦૭	૧૩	વદ	વદ
૧૦૯	૩	ચાગ	ચાદ
૧૧૨	૨૦	૧૮૨૮	૧૯૨૮
૧૧૩	૩	દલપતરાત	દલપતનામ
૧૧૪	૪	દલવત	દલવત

નોંધ—(૧) ૧૦૭-૯-૧૧-૧૩-૧૫-૧૭-૧૯મા પૃષ્ઠ ઉપર કટલીક વંશાવળીઓને બદલે વર્ષાસનની સજ્જતી નકલો એવી રીતે વિષયનુ મથાળુ સમજવું

(૨) ૯૭-૯૯-૧૦૧-૧૦૩-૧૦૫ માં પૃષ્ઠ ઉપર ચલુચીયાનુખન બદલે કટલીક વંશાવળીઓ એવી રીતે વિષયનુ મથાળુ સમજવું.

પુષ્કરણ શાંતિની
પ્રાચીનતા અને ગૌરવ.

પ્રકરણ ૧ છ

બ્રાહ્મણ જાતિની પૂજ્યતા.

હજારો બરડે લાખો વર્ષ ઉપર આર્યજાતિ ઉત્તતિના શિખરે હતી આપણા કમનસીબે પ્રચીન કાળનો યથાસ્થિત ઇતિહાસ મળી શકતો નથી જો કે ધર્મગ્રંથોમા આપણી પુરાણી વ્યવસ્થા ને સમાજની ચિત્તિના વર્ણનો છૂટાછવાયા નજરે પડે છે બ્રાહ્મણ-ક્ષત્રિય-વેશ્ય-એ દ્વિજ જાતિના સંસ્કારો, રીતરિવાજ અને આચાર-નિયમ, કોઈપણ પ્રજા કે યુગ કરતા ઉત્તમ હતા એ વાત સનાતન ધર્મના પ્રેમી એવા કોઈ હિંદુને સમજાવવી પડે એમ નથી

ઉપર પ્રમાણે આર્યજાતિ ઉત્તતિના શિખરે હતી તેનું મૂળ કારણ બ્રાહ્મણોની પવિત્રતા, જ્ઞાન-ઉપાસના, બ્રહ્મનિષ્ઠા આદિ અનેક સિદ્ધિઓને લીધે એ મહાપવિત્ર વર્ણ મનુષ્ય-જાતિમા ગુરુ રૂપે પૂજાતી

રાજાઓ જેના ચળણમા શિર ઝૂકાવતા, તે બ્રાહ્મણ જાતિનું દર્શન અને તેની કૃપા માટે સમાજને તીર્થ કરતા વધારે પ્રેમ હતો, કેમકે આલોક ને પગલોકને સુધારનાર વિદ્યુત-શક્તિ કરતા અધિક તેજસ્વી નિધાનુ તેઓ દાન કરતા સમાજને જીવંત અને ઉન્નત રાખવા પોતાની શક્તિતા તેજસ્વી કિરણો ચારે તરફ ફેલાવતા

પુષ્કરણા જ્ઞાતિની પ્રાચીનતા અને ઔરવ

અત્યારે પણ એ પવિત્રજાતિના વશજો પોતાના વડીલોના આચારવિચાર અને બુદ્ધિ શક્તિથી લાખો ઠરજો ઉતરતા હોવા છતાં અન્ય સર્વ વર્ણોમા પૂજનીય ગણાય છે બ્રાહ્મણ એટલે ભૂદેવ અર્થાત પૃથ્વી ઉપરનો દેવ આવી પુરાણી પ્રતિજ્ઞાને લીધે અસખ્ય શ્રદ્ધાળુ ગ્રામવાસીઓ બ્રાહ્મણોને માન આપે છે-દાન આપે છે ને નમસ્કાર કરે છે

દાસ, મરણના પ્રસંગની અને કથાકીર્તન જેવી સમાજને ઉચ્ચસ્થાને ગણવાની અનેક વિધિઓના હજી બ્રાહ્મણોજ આચાર્ય છે અત્યારે જેમ રાજસત્તા કાયદા ને સત્તાના બળથી પ્રજા ઉપર રાજ્ય કરે છે, તેમ પોતાના જ્ઞાન, તપશ્ચર્યા ને ચિદ્ધિના બળથી પ્રજાના દેહ ને આત્મા ઉપર તેઓ રાજ્ય કરતા

જગતકર્તા પરમાત્માએ બ્રાહ્મણને પોતાના વિરાટ સ્વરૂપના મુખની ઉપમા આપેલી છે સર્વ વર્ણોમા બ્રાહ્મણો મને પ્રિય છે એવું સાક્ષાત શ્રી ભગવાનનું વચન છે

શ્રીરામચદ્ર, સીતાજી, જનક, શ્રીકૃષ્ણ આદિ અનેક વિભૂતિઓના યશચરિત્રમા, તેમજ ગીતા, મહાભારત, રામાયણ આદિ જગતની મહા સપત્તિરૂપ પૃથગ્તો તેયાર કરવામા બ્રાહ્મણો-ઋષિવરો કારણભૂત હતા

આવી ગુરૂરૂપ તેજસ્વી, સર્વવિદ્યાપારંગત, અને દૃઢ મનોબળવાળી પવિત્ર જાતિના વશજો, સખ્યાબળ અને બીજી કેટલીક બાબતમા અત્યારે પણ હિન્દુ પ્રજામા અગ્રસ્થાન લોગવે છે

આદ્ય જાતિની પૂજ્યતા

આ પુરાણી જાતિનો ઇતિહાસ આદ્યજ્ઞા અને ધીજ્ઞ જ્ઞાતિઓ થોડા સ્વરૂપમાં વાચે-વિચારે ને તેનો ઉપયોગ કરે તો ભારતની નિખાળ ગણાતી પ્રજામાં અવશ્ય શક્તિ જન્ય થયા વગર રહે નહિ મોટા સમુદ્રો અને મહાસાગરો નિર્મળ અને અખૂટ જળધોધ વહેનારી અનેક નદીઓથીજ બનેલા છે તેમ આદ્યજ્ઞજાતિએ સમુદ્રમાં નાગર, ઔદિચ, પુષ્કરણા, શ્રીમાળી વગેરે અનેક નાતગ ગાઓ એકત્ર થાય છે કહેવાની મતલબ એ છે, કે આદ્યજ્ઞ જાતિની યથાર્થ મહત્તા અત્યારે પણ સમજવી હોય તો પુષ્કરણા જેવી અનેક નાતોના લબ્ધ ઇતિહાસ વાચવાની ખાસ જરૂર છે

બધા વર્ષોથી પુષ્કરણા આદ્યજ્ઞજ્ઞાતિની મહત્તા અનેક નાજવ શમાં ચાલતી આવી છે તેનો ઉપયોગી વૃત્તાત પ્રમાણભૂત ઇતિહાસના આધારે હવે પછીના પ્રશ્નોમાં વાચવાથી ખાતરી થશે

૧.કરણુ ૨ જી.

પુષ્કરણુ પ્રાદ્યુજ્જતિ—તેનો વિસ્તાર
અને કુલગૌરવ.

પ્રિય વાચક,

પહલા પ્રકરણુમા પુષ્કરણુ પ્રાદ્યુજ્જની મહત્તા વિષે સવિસ્તર લખવાનું હોવામા આન્યુ છે તે અનુસાર આ રાજ્યમાન જાતિનો વિસ્તાર કેટલો છે, તેમની વસ્તી હાલ ક્યા ક્યા છે, અસલ તેમનું વતન ક્યા હતું, તેમના પૂર્વજોએ આચારવિચારની પવિત્રતા, ઉદારતા અને અનેક પરાક્રમ વડે પોતાની યશઃચોતિ અગાઉ કેટલી પ્રજ્વલિત કરી હતી—તે વિષે સામાન્ય વાંચન જાણવાની જિજ્ઞાસા થાય એ સ્વાભાવિક છે

પાટણ, અમદાવાદ સુરત વડોદરા જેવા મોટા શહેરો અને કચ્છ કાઠિયાવાડ એટલે સમગ્ર ગુજરાતમા પુષ્કરણુ પ્રાદ્યુજ્જની વણી વસ્તી પથરાયેલી છે તે ઉપરાંત ખાનદેશમા જોધપુર, જેસલમીર, ખીકાનેર, વગેરે મારવાડના રાજ્યોમા, કરાચી, હેદ્રાબાદ, નગરકોટ જેવા સિંધના મુખ્ય શહેરોમા અને ભાવલપુર, સુલતાન, તથા રેરાઈસ્માઈલખાન સુધી અર્થાત ખાનદેશ, ગુજરાત, સિંધ, પંજાબ અને વાયવ્ય સરહદના પ્રાંત સુધી ભારતવર્ષના પશ્ચિમ કિનારા ઉપર

પુષ્કરણા પ્રાક્ષણજાતિ-તેનો વિસ્તાર અને કુલગોરવ

પુષ્કરણા પ્રાક્ષણે અઘાપિ વસેલા છે આ વિશાળ પ્રદેશમાં તેમની આસરે ૪૦ હજાર ઘર જેટલી વસ્તી ધારવામાં આવે છે

જે સિંધુનદીના તટ ઉપર હજારો વર્ષ ઉપર આર્ય જાતિના પૂજ્ય ઋષિમુનિઓએ વસ કરેલો પેઠું અને ઉપ નિષદના પવિત્ર મંત્રોનું જ્ઞાન જ્યાં સ્કુરેલું એજ પવિત્ર ને પ્રસિદ્ધ નિધુ પ્રદેશમાં આ પુષ્કરણાજાતિ પ્રથમ વસતી વતી

ક્ષત્રિયજાતિ જેમ જેમ ભુજબળના પ્રતાપે પોતાનો રાજ્યવિસ્તાર કરતી ગઈ તે પ્રમાણે રાજ્યકુલગુરુ તરીકે પુષ્કરણા જાતિના વિદ્વાન કુટુંબો સ્વાભાવિક રીતેજ રાજ્યના અગ્રગૃહ બની રજપુતસ્થાનમાં વિસ્તાર પામ્યા

રજપૂતો ધર્મનિષ્ઠ હોવાથી પોતાના આચાર્ય અને શિક્ષાગુરુ તરીકે પ્રાક્ષણજાતિની અપેક્ષા પ્રબળ થઈ પડી રાજ્યકુલગુરુનું કેતવ્ય ધાર્મિક ઉપદેશ, વિધિ અને શિક્ષા આપવામાંજ સમાપ્ત થતું નથી સાત્વિક ને ધર્મપ્રિય પ્રાક્ષણો નાનકોને નાજનીતિમાં પણ અનેક પ્રેરણા આપતા આ પ્રણાલિકા કુલગુરુ શ્રીવસિષ્ઠમુનિ ને ષ્ણુકુળના સમયથી ચાલી આવેલી છે

આમ હોવાથી પ્રજાને પાળનાર ભૂપતિ અને તેને સંપૂર્ણ ઓજાસ્ આપનાર કુલગુરુનો સબંધ વશપરપરા ચાલતો

રજપૂતસ્થાનની ક્ષત્રિયકુલભૂષણ અનેક વિભૂતિઓએ

પુષ્કરણ જાતિની પ્રાચીનતા અને ઓરંજ

ભારતનો મહિમા ચિરંજીવ કયો છે તેના કારણોમા મુખ્યત્વે રાજા અને કુલશુરુ પ્રાદ્યજા જાતિનો જુદો પાત્રી ન શકાય એવો અનિવાર્ય સબધ હોવોજ નેધએ.

સ્વતંત્ર રીતે જોતા પણ માલમ પડે છે, કે લગભગ દોઢ હજાર વર્ષથી પુષ્કરણ—જાતિએ રાજ્યમાન સ્થિતિમા રહી અનેક રીતે પોતાની પ્રતિભા ઈતિહાસના પાના ઉપર ચિરસ્મરણીય બનાવી છે

સિંધુ પ્રદેશમાથી લુદ્રવા, મહાવર, બેધપુર, જેસલમીર ને બીકાનેરના ભાગમા વસવાટ કર્યો તે દરમિયાન આ જાતિના અનેક પ્રસિદ્ધ પુરુષોએ ઘણા ગતિ મેળવેલા છે જેના વશપરપરાના ઉપલોગ ત્યાની દેશી સિયામતોના હક્કપત્રોમા અદ્યાપિ આદ્યા આવે છે

યજ્ઞયાગાદિ કરવાકરાવવામા આ જાતિનો સનાતન ધર્મપ્રત્યેનો પ્રેમ વિચારતા અત્યંત માનવૃત્તિ પેદા થય વગર રહે તેમ નથી શાસ્ત્રમા કહેલા મોટા મોટા યજ્ઞસ મારણે અનેક વખત આરણીને દાનદક્ષિણામા બતાવેલી ઉદારતા ને ધર્મપ્રેમ ભાગ્યેજ બીજા જાતિના ઈતિહાસમા માલમ પડશે

રસાયનવિદ્યા, જ્યોતિષ અને વદકવિદ્યાના સેવનમા પુષ્કરણપડિતોએ પોતાની કુશળતા એટલે સુધી બતાવી હતી કે દિલ્હીપતિ બાદશાહ પણ એમના ચરણમા આવી આશ્રય ઇચ્છતા

પુષ્કરણા બ્રાહ્મણભતિ-એનો નિરુદ્ધાર અને કુલચોર

જેના પવિત્ર નામસે હજારો વફત ઘટે એવા શ્રીકૃષ્ણ-
પ્રભુના સમયમા યાદવકુળના કુલગુરુ શ્રીમગીચાર્યજી
પુષ્કરણા જ્ઞાતિના હતા એટલાજ વિચારથી પુષ્કરણા જાતિ
કેટલા પ્રાચીન સમયથી મહિમાવત જીવન ભોગવતી આવી
છે, એનો અહ્ય ખ્યાલ સહેજે આવી શકે છે

ગીતા મનાવતા જેમ કેઈ મૂર્ખ માણસ ધેડુ લઈ
આવે એવી જાતની ભૂલ કેટલાક વિદ્વાનોએ પુષ્કરણા બ્રાહ્મણો
ને પુષ્કર તળાવ એ જ મળતા નામો છે એટલા ઉપરથી
ઠરી છે તે વાચકોએ ખાસ ધ્યાનમા રાખવાની જરૂર છે એ
માન્યતાને ઇતિહાસનો સર્વથા આધાર નથી એ વિવેચન
સ્વતંત્ર પ્રકરણમા આગળ કરીશુ

વિદ્યાની પ્રેમપૂર્વક ઉપાસના અને તેમા નિષ્ણાત થવાની
ઉચ્ચ શક્તિ, રાજ્યની તેમજ પ્રજાની સર્વોશે કલ્યાણ કરવાની
સ્વાભાવિક વૃત્તિ, રાજ્યના સુખ, દેલવ ને યશવિપુલતાથી
નહિ લેપાતા નિરતર જનૃત ગહેતી ધર્મપ્રિય મનોદશા
અને ઉર્જાવળ જાતિ-અભિમાન આવા વિશાળ ને ઉમદા
ગુણોની કથાઓ ને મસ્મરણો એટલા બધા છે, કે જેનો
વિગતવાર ખ્યાલ એક જુદાજ અથમા આપી શકાય એમ
છે, તોપણ તેનો યથાઘટિત ઉદ્દેશ પાછળના પ્રકરણોમા
આપવામા આવશે જેથી આ પુરાણી અને પ્રસિદ્ધ પુષ્કરણા
જ્ઞાતિનો પ્રભાવ યત્કિચિત જાણવામા આવી શકે

જેમ ગંગા નદીની પવિત્રતા કાશીતટે છે તે ક...

પુષ્કરણા જ્ઞાતિની પ્રાચીનતા અને ગૌરવ

હરદ્વારે—મૂળ ઉત્પત્તિસ્થાનકે અધિક છે તેમ હંબારો વર્ષ ઉપર સિંધવારણ્યમા રહેતા પુષ્કરણા બ્રાહ્મણોની પવિત્ર કથા વધારે પ્રશસનીય ને ઉન્નવળ છે તે સ્થિતિ જાણવાની જરૂર ને જિજ્ઞાસા વિશેષ આવશ્યક છે એટલે જે કથા શાસ્ત્રમા એક પવિત્ર આખ્યાન તરીકે વર્ણવેલી છે, તેને સુત્ર વાચકો ધ્યાનપૂર્વક વાંચશે એવી આશા છે

પ્રકરણ-૩ જી

શ્રીમાળ ક્ષેત્રનો મહિમા.

શ્રીસ્કંદ પુરાણમાં શ્રીમાળ ક્ષેત્રની કથા આવે છે. દેવાસપતિ મહાદેવજીને એક વખતે કાર્તિકસ્વામીએ પૂછ્યું કે, જેમા બ્રહ્માજી જેવા દેવ ને વસિષ્ઠ સરખા મુનિ નિવાસ કરે છે એવી ઉત્તમોત્તમ ભૂમિ પૃથ્વીના કયા ભાગમાં હશે ?

શ કર ભગવાન આ પ્રશ્નથી પ્રસન્ન થઈ તેનો ઉત્તર આપે છે-હે વત્સ, સાભળ.

અયોધ્યાના સ્વામી યુવનાશ્વરાજના કુમાર માન્ધાતા કે જેને પૃથ્વી વરી હતી તે મહારાજને ત્યાં એક વખત વસિષ્ઠમુનિ પોતાના પત્ની અરુધતી દેવી સાથે પધાર્યા રાજાએ આ આગમનથી પોતાનું જીવતર સફળ થયું માની બધા ભક્તિભાવથી મુનિને પ્રણામ કરી પૂજાસત્કાર કર્યો

કાર્તિકસ્વામીએ જે પ્રશ્ન મહાદેવજીને પૂછ્યો હતો એજ ઉત્તમ ભૂમિ વિષે બાણવા-આ રાજાએ પણ મુનિને વિનંતી કરી

શ્રીવસિષ્ઠ-પૃથ્વીમાં અર્જુનદ્વારણ્યમાં (આણુની આસપાસનું) અમારો આશ્રમ છે. સમગ્ર તીર્થોનું પુણ્ય જ્યાં રહેલું છે એમ માનનારા સર્વ ઋષિઓ આ પવિત્ર તીર્થમાં સ્નાન કરવા આવે છે જ્યાંઆગળ પાંચ ગાડિના ઘેગવાનો

પ્રકરણ: ક્ષતિની પ્રાચીનતા અને ઔરવ

શ્રીલક્ષ્મીજીનો એક ભવ્ય મહેલ આવેલો છે. હે રાજા, પહેલા આ જગાએ શ્રીમાળ^૧ નામે ઘણું પ્રખ્યાત ક્ષેત્ર હતું

માધાતા-હે મુનિવર્ય, લક્ષ્મીજી ત્યાં કેમ વસ્યા અને શ્રીમાળક્ષેત્રની કીર્તિ લક્ષ્મીજીના કયા વરદાનથી થઈ તે વિશે કૃપા કરીને આપ કહો

વશિષ્ઠજી-રાજન્ પહેલા આ જગ્યાએ મુનિકુળભૂષણ ભૃષ્ટને ત્યાં લક્ષ્મીજીએ શ્રી નામે અવતાર ધારણ કર્યો હતો. કેમળદોચની અને રત્નસમાન તેજસ્વી આ કન્યકાને કયા, કેની સાથે પરણાવવી એના વિચારમાં ભૃષ્ટમુનિ અત્યંત ચિંતાતુર રહેતા એવામાં પ્રભુના મનરૂપ મુનિશ્રેષ્ઠ નારદજી ભૃષ્ટ-આશ્રમે આવી પહોંચ્યા

આ કન્યા લક્ષ્મીનો અવતાર છે, જગતની માતા છે, માટે ત્રિલોકમાં સર્વ દેવોના અધિપતિ શ્રીવિષ્ણુ ભગવાન સિવાય અન્ય કોઈ યોગ્ય વર મારી નજરમાં નથી આમકહી શ્રી નારદજી, મુનિને ચિંતામાંથી મુક્ત કરી આ કામ સિદ્ધ કરવા વચન આપી, દેવાધિદેવ શ્રીજગન્નાથની સ્તુતિ કરતા ક્ષીરસાગર તરફ સીધાચ્યા

સર્વશક્તિમાન શ્રીભગવાને નારદજીની સ્તુતિથી સર્વ જગતનો અભ્યુદય કરનારી લક્ષ્મીજીનું પાણીગ્રહણ કરવા નિશ્ચય કર્યો, અને માધ માસના શુભ શુકલપક્ષની પાવનકારી

૧ આ શ્રીમાળક્ષેત્ર પાટણથી આશરે ૪૦ કોશ દુર આવેલું હતું, એમ મનાય છે

શ્રીમાદ્ ભગવદ્ ગીતા

એકાદશી ને મુગશીર્ષ નક્ષત્રના શુભ ચોગામ લગ્નકુંડલ
નિરધાર કર્યું.

જન્મ નહોતી લગ્ન, તમ જોકુલકે મોહાવ કદાચે
જન્મ નહોતી લગ્ન, તમ દ્વિનકે માટ ચુરાયે
જન્મ નહોતી લગ્ન તમ, અરવિંદ પિંદાર કદાચે
જન્મ આઠ લગ્ન તમ ગોકુલાધીસ કદાચે

જગતપતિ જ્યારે લક્ષ્મીપતિ થયા તે સમયનો મહિમા
અમે આનંદ કેાણુ વર્ણવી શકે ? મુરમુનિઓના
આનંદનો પાર રહ્યો નહિ સર્વ દેવતા અને મુનિઓના
પૂજન પછી વિષ્ણુ ભગવાન ગરૂડે ચઢી વેકુઠ સિંધાને તે
પહેલા લક્ષ્મીજીએ કહ્યું હે નાથ, જુઠા જુઠા સર્વ ગોત્રના
ઋષિમુનિઓને-તેમના પરિવાર સહિત સમગ્ર બ્રાહ્મણકુળને
આમંત્રણ આપી એકઠા કરવાની મારી ઇચ્છા છે

(અનુક્રુપ)

બોધે વસિષ્ઠ રાજને, આ સનાનન વારના,
સાભળે આ કથા સારી, વિતથી દૂર ના થના

આ ભૂમિ બ્રાહ્મણોને આપવાની અને ચિરકાળપયત
પોતાનો નિવાસ ત્યા ગામવાની ઇચ્છા લક્ષ્મીજીએ ભગવાનને
કહી એટલે પ્રભુએ કહ્યું-હે દેવી, તુ જ સર્વને વંદાન
દેનારી છે પરમ શક્તિ છે ઇચ્છા પ્રમાણે ખુશીથી આચરે

ગામ, નગર, અરણ્ય કે તીર્થમાં જ્યાં જ્યાં ઋષિકુળ

પુષ્કરજી સ્નાતિની પ્રાચીનતા અને ગૌરવ

વસતુ હોય ત્યાથી સર્વ ગ્રાહ્યોને યોલાવવા ભગવાનના સર્વ ગણો પ્રભુની આજ્ઞા માથે ચડાવી ચાલી નીકળ્યા

વળી શ્રીપ્રભુએ વિશ્વકર્માને યોલાવી આ ઉત્તમ ભૂમિ ઉપર એક અપૂર્વ નગરી રચવાની આજ્ઞા કરી અનેક મહેલોથી ભરપૂર આ નગરીને જોઈ મુમુક્ષુનું મન પણ લલચાઈ જાય એવી તેની ભવ્યતા નીજી લક્ષ્મીજી પ્રસન્ન થયા

પ્રત્યેક હિંદુ પોતાના નવા ઘરનું વાસ્તુયજ્ઞ કરે છે, તેનું મૂળ કારણ આ કથામા માલમ પડે છે લક્ષ્મીજીનું વચન છે, કે વિશ્વકર્માને સતોષવાને જે પુરુષ હવિ નહિ હોમે તેના ઘરમા શ્રીનો વાસ નહિ રહે

મહામહેશ્વરી લક્ષ્મીજીની બ્રહ્માજીએ સ્તુતી કરી અને લક્ષ્મીજીના નિમિત્તે સર્વ દેવતાઓના વિમાન તથા શ્રીના ચરણથી જે ભૂમિ પાવન થઈ અને માળાઓથી ઢકાઈ ગઈ તેને શ્રી એટલે લક્ષ્મીજીની પૂજા ખાતર જ્યાં દેવતાઓની માળાઓનો ઢગલો થયેલો તે ધામને શ્રીમાળદ્વેષ એવું યથાર્થ નામ આપ્યું

બ્રાહ્મણપરિવહ ને લક્ષ્મીપતિનું સ્વાગત

પ્રકરણ-૪ થુ.

—*—

બ્રાહ્મણપરિવહ ને લક્ષ્મીપતિનું સ્વાગત.

આપણે જોઈ ગયા કે —

આરે દિશાએ ભગવાનના સર્વ ગણો બ્રહ્મપ્રિય બ્રાહ્મણ-
કુળને જોલાવવા ગયા છે તે અનુસાર ગંગા જોલાવનીના
તટે વસનારા તેમજ ગયા, પ્રયાગ, પ્રભાસ બદ્રિકાશ્રમ, કાશી
ને સેધવારણ્યના પુનિત ધામમાંથી વેદને જાણનારા, યાજ્ઞિક
નિષ્પાત્રી, મહાતપસ્વી એવા વિપ્રો, મુનિઓ અને ઋષિઓ
ભગવાન અને લક્ષ્મીજીના આમત્રણને સ્વીકારી શ્રીમાળક્ષેત્રમાં
આવ્યા પૂજ્ય મુનિરાજ ગૌતમ પણ પધાર્યા હતા લગભગ
૪૦ આશ્રમમાંથી ૫૨ (બાવન) હજાર જેટલી વિશાળ સખ્યામાં
વિવિધ ગોત્રના આ વિદ્વાન બ્રાહ્મણો એકત્ર થયા હતા *

આવા વિશાળ સંમેલનમાં ૫૦ હજાર બ્રહ્મસમુદાય
એકઠો થયો હતો તે સમયે બ્રાહ્મણકુળમાં કેઈ જાતના

*અહીં કહેવાની જાગ્યેજ નર છે, કે આવડા વિશાળ સમુદાય
એકત્ર થયો હતો, છતાં તેમનામાં બાર લેખાને તેર ચોકાની સકુચિત
દાન ન હતી તેમનામાં સહભોજન ને પરસ્પર કન્યા વ્યવહાર નિરાક
રતો ખરો રીતે નર અને સાકડા હન્યના કેટલાક સંનિદાઓ જેઓ
પૂર્વજોની ભોજન અને કન્યા વ્યવહારની પ્રથાને સ્વીકારી શકતા નથી
એવાઓને આ પૂર્વજો જુઓ તો તેમને કેટલું દુઃખ થાય તેનો વાચકોએ
ચિંતા કરવા ધટે છે

પુષ્કરણા સ્થાતિની પ્રાચીનતા અને ઔરવ

બેઠાલેદ ન હતા અલખત નિવાસના સ્થાન પરત્વે, (જેમકે શ્રીમાળી) વરદાન નિમિત્તે (જેમકે પુષ્કર) અથવા પોત પોતાના ગોત્ર ઉપરથી જુદી જુદી સ રા કે શાખા ઉપરથી તેઓ ઓળખાતા

આ મહાસ મેલન મેઝ વિધ્યુ ભગવાન અત્ય ત પ્રસન્ન થઈ લક્ષ્મીજીને આ પ્રમાણે કહે છે હે દેવી-

કુર્વાણા વિમલવ્યોમ મહોમિ સ્વશરીરજૈ ।
યદ્યર્ધમનિદા દેવિ પાલયામિ જગન્નયમ્
તપન્તિ વિશ્વકર્તારો વેદાધારા દ્વિજાતય ॥
દર્શિષિ સુકૃતાન્યેતૈર્ભાક્ષણેર્દુનમુદ્મુખે ॥
આદાર્યેન્નમ્ન વૃષ્ટિ વૈ કરોત્યન્નાય મૂતલે ।
દ્વિષા તર્પિતા દેવા નરૈર્નાનાશ્વરેષુ ચ ॥
ષમિર્દુષ્પૌરુષાન્ દૈત્યાન્ જયતિ શતશ પરાન્ ।
ષતેભ્ય પૃથિવી શ્રેષ્ઠા સશૈલવનકામના ॥
ષવામંથં નિજાંશાશૈરવતારાન્ કરોમ્યદમ્ ।
મર્ત્યલોકે જનૈ સર્વૈરેતે યાજ્યાદિ દેવવત્ ।

ભાવાર્થ:-પ્રાક્ષણીના શરીરના તેજે કરી આકાશ નિર્મળ થાય છે જેને માટે હું આ ત્રણ જગત્ નિત્ય પોષુ છું વેદને આધારે તપ કરનારા, જગતને સજનારા, અગ્નિમા સુયોગ્ય રીતે હૃતદ્રવ્ય હોમી પૃથ્વીમા જળવૃષ્ટિ કરવા ઇદ્રને પ્રેરનારા પ્રાક્ષણીના વિવિધ પ્રકારના યજ્ઞો વડે દેવતાઓ પ્રસન્ન રહે છે એ જ યજ્ઞબળથી સેકડો દુષ્ટ દૈત્યો નાશ પામે છે પવ ત ને જગલવાળી આ પૃથ્વી પ્રાક્ષણીથીજ

બ્રાહ્મણપરિષદ ને લક્ષ્મીપતિનું સ્વાગત

શ્રેષ્ઠ છે એને માટેજ-બ્રાહ્મણ તથા ધર્મની રક્ષા સારૂજ-હું
અવતાર ધારણ કરૂ છું તેટલા માટે સર્વ જનોને મનુષ્ય-
લોકમા દેવની જેમ બ્રાહ્મણો પણ પૂજવા લાયક છે

હે પ્રિયે, બ્રાહ્મણોના સદ્ધર્મકર્મપ્રભાવે તેઓ ભૂદેવ
કહેવાય છે ધર્મના રક્ષક ને પ્રાણિમાત્રના સાચા શિક્ષક
બ્રાહ્મણોજ છે

આ રીતે શ્રી ભગવાને બ્રાહ્મણોની સ્તુતિ કરી, અને
વિપ્રોએ ભુવનેશ્વરી લક્ષ્મીજીને નમસ્કાર કરી આમત્રાણનો
હેતુ અને આજ્ઞા સાભળવા મધુર વચનથી વિનંતી કરી

વિશ્વકર્મોની અદ્ભુત કળાથી સૂર્યસમ પ્રકાશતું,
અમરાપુરીથી અધિક ભવ્ય, સુશોભિત, મણિમાળાથી ઝગઝગતું
અને સ્તભ-ગોખ-કિલ્લા ને તોરણોની રચનાથી સર્વને
મનોહર શ્રીલક્ષ્મીજીનો અવલુંનીય મહેલ બ્રાહ્મણોને પ્રથમ
ખતાવવામા આવ્યો પછી આનંદમા મસ્ત બની બ્રહ્મડગ
વય, તપ ને વિદ્યામા શ્રેષ્ઠ ગૌતમમુનિને પ્રમુખસ્થાને નિયત
કરી પરિષદ રૂપમા ગોઠવાઈ ગયું

હર્ષવટે શેમાચિત એવા લક્ષ્મીએ જ્ઞાનના-ભંડાર સર્વ
ભૂદેવોની પૂજા કઈ વિધિએ કરવી એમ ભગવાનને પૂછ્યું
ત્યારે પ્રભુએ, પ્રથમ વાસ્તુપૂજન કરી બ્રાહ્મણોને દાન દેવાનો
સનાતન માર્ગ સમજાવ્યો તથા આઠ ભંડારને બ્રાહ્મણોના
ધરમા રહેવાની આજ્ઞા કરી

ત્રિણોકપતિની બ્રાહ્મણસમાજે સ્તુતિ કરી બ્રાહ્મણ

પુસ્કરણા જ્ઞાતિની પ્રાચીનતા અને ઔરવ

જેમને વહાલા છે એવા વિભુએ પૂજાપદાર્થ લઈ વિપ્રોનુ વિધિપૂર્વક પૂજન કરવા તૈયારી કરી

બ્રહ્માજી—૫૦ હજાર બ્રહ્મમહામા જે સર્વશ્રેષ્ઠ હોય તેની હે પ્રભુ, પ્રથમ પૂજા કરવી જોઈએ

આગીગ્સ બ્રાહ્મણો—હે નારાયણ, સર્વગુણસપત્ત વેદવિદ્ મુનિગજ ગૌતમ સર્વશ્રેષ્ઠ છે તેમની પૂજા પ્રથમ કરો

અન્ય-મણિગણ—હે નાથ, આપ સર્વજ્ઞ છો પ્રમાણુ છો આપનીજ પૂજા થવી જોઈએ આપને યોગ્ય લાગે તેમ કરો

મધવારણ્યવાસી બ્રાહ્મણો—હે સુરેશ્વર, એક ગૌતમની પૂજા કરવાથી પકિતભેદ થશે બધા બ્રાહ્મણો તપસ્વી ને મમાન અધિકારને યોગ્ય છે, માટે હે પુરુષોત્તમ સર્વને મમાન રીતે ગણી એક સાથે પૂજન થાય એ વધારે યોગ્ય છે

આ પ્રમાણે મતભેદ થવાથી આગીગ્સો છેડાઈ પડ્યા. ક્રોધિત બની સેધવારણ્યવાસીઓને, “તમને વેદ નહિ આવડે” એવો શાપ આપ્યો. સ્વમાનની રક્ષાર્થે બ્રહ્મવિદ્યા બાણુનારા ૫૦૦૦ બ્રાહ્મણો પોતાના સિંધુપ્રદેશમાં ચાલી નીકળ્યા

સોનાના ૧૦૦૮ કમળની માળા વરૂણ દેવતાએ બ્રાહ્મણોને અર્પણ કરી લક્ષ્મીજીએ, જેઓ સુવર્ણકમળથી ઉત્પન્ન થયા તેમને કલાદ-સોનીના હુન્નરે આજીવિકા મેળવી બ્રાહ્મણની સેવા કરવા સૂચ્યું આજ પ્રસંગે શ્રી વિષ્ણુએ બ્રાહ્મણોની આજ્ઞાનુ પાલન કરવા શ્રીમાળી વણિક ઉત્પન્ન કર્યા

આશ્ચર્યજનક ઘટના

પ્રકરણ—પ્રમુ.

આશ્ચર્યજનક ઘટના

ગાપથી મુક્ત બની સૈ ધવારણ્યવાસીઓ પુષ્ટિકરા
અથવા પુષ્કરણા પ્રાપ્તિ થાય છે.

આધુનિક સમયની સુધરેલી કહેવાતી પ્રજાઓ સમાનતાનો
હક માળીત કરવા જ્યારે દેવભાવથી લડાઈઓ કરે છે
ત્યારે આ સિધુવાસી વિપ્રકુળે વિદ્યાના બળથી પોતાની
ઉચ્ચતા સર્વને બતાવવા તપશ્ચર્યા આપી કેટલાક એવે
પક્ષ જીતી કરશે, કે ગૌતમની પૂત કરવામા સિધુવાસી
વિપ્રમહા શા માટે સમત ન થયું—તેના જવાબમા ગુણા
પૂજાસ્થાન ગુણિષુ ન ચ લિંગ ન ચ વય । નુ સ્ત્ર વિચારવા
લાયક છે વળી વિદ્યામિત્ર પોતાનો તપત્રભાવ અધિમહામા
સ્વીકૃત કરાવવા કેવા કેવા ને કેટલા પ્રયત્નો કરેલા તે મારી
રીને જાણીતી વાર્તા છે તપ કે મિદ્ધિ જ્યા રહે છે ત્યા
માનભરેલી રીતે ગહેવાનો તેનો કુદરતી સ્વભાવ છે
આટલા વિચાર પછી સિધવાસી વિપ્રાનુ આચરણ ડાઘ
રીતે ઓછા માનને પાત્ર થતું નથી એટલું નિવેદન આ મથળે
અનુચિત નહિ જણાય એવી અમારી નમ્ર માન્યતા છે

સિધવાસીઓની ઉચ્ચ તપશ્ચર્યાથી માગરદેવે પ્રમત્ત થઈ
સારિના નામની એક રાક્ષસી ઉત્પન્ન કરી તે શ્રીમાળ
ક્ષેત્રમાધો પ્રાહ્માનુક્રમ્યોનું હંગુ કરી પાતાળમા લઈ જવા
લાગી પ્રાહ્મણો અથત્ર ન પ મી ગયા અને ઘણા વર્ષ સુધી

પુષ્કરણા જ્ઞાતિની પ્રાચીનતા અને ગૌરવ

તે પ્રસિદ્ધ ભૂમિ મનુષ્ય ને વનસ્પતિથી રહિત તથા વાઘ સિંહાદિથી ભગ્પૂર બની ગઈ

મૃગયા ખેલવા નીકળેલો પરાક્રમી શ્રીપુજ નામનો રાજા શ્રીમાળ દેશમા આવી પહોંચ્યો તેની વેરાન દશા બોઈ રાજાએ આબુમા રહેતા તે બ્રાહ્મણોની પાસે પોતાના દૂત મોકલીને તેમની રક્ષા કરવાનું જણાવ્યું આથી આબુમાથી તે લયભીત વિપ્રો શ્રીમાળમા પુન આવી વચ્ચા શ્રીપુજ રાજાએ મહાદેવજીના પ્રતાપથી સારિકાને વશ કરી બ્રાહ્મણોને સુખી કર્યો બ્રહ્મકુળને પૂજ્ય માનનારા શ્રીપુજના મમયમા સેકડો ઉત્તરે પુન આલુ થયા

એક સમયે એક બ્રાહ્મણ કન્યા પકડાઈ ગઈ તેના આક્રંદ અને સ્તુતિથી વિપ્રકુળની કુળદેવી સુરભિએ તે બાળાને સહાય કરી રાત્રિમયે પોતાની રક્ષામાથી કન્યાહરણ કરનાર રાક્ષસીને એવી બાધી લીધી કે તે ન ઉભી રહી શકે તેમ ન કયાય જઈ શકે આવી સ્થિતિમા શ્રીપુજ અત્યંત ક્રોધ પામી સારિકાને હણવા આવી પહોંચ્યો અને કિંગેચ્છેદક એક બાણ ચઢાવ્યું

હો રાજા, મને મારીશ નહિ સિંધના બ્રાહ્મણના તપોબળે આ હકીકત બની છે શરણાગતને જીવાડના મહારાજા, એવું કંઈક કરે કે જેથી શાપિત સિંધુવામી બ્રાહ્મણો શાત થાય અને મારી પણ રક્ષા થાય બ્રાહ્મણકન્યાને છોડી દઈ લયથી ઘૂજતી સારિકાએ રાજાને પ્રાર્થના કરી

આશ્ચર્યજનક ઘટના

(અનુષ્ટુપ)

મૂંડીને વેણ તે જીના, શ્રીપુજ હર્ષ પામતો,
વિપ્રો પ્રમત્ત સૌ થાજે, સર્વત્ર હૃત પાકવો

સારિકાએ આગળ બલાંચુ —

મન, વાણી ને કાયાથી પ્રાદ્મણોને પૂજે જેથી તેઓ
પ્રસન્ન થશે ને કષ્ટની પણ શાંતિ થશે હે રાજગુ આ બાણથી
કદાપિ માર મૃત્યુ નથી પરંતુ વિપ્રના હિતાર્થે આ પ્રસ્તાવ
હું કરૂ છું પરિણામે રાજાએ દ્વિજવરને બોલાવવા પોતાના
હૃતો મોકલ્યા

આનંદજનક વચનોથી હૃતોએ પ્રાદ્મણોને નમસ્કાર કરી
શ્રીપુજ આપ સર્વને બોલાવે છે એમ કહ્યું શ્રીગર્ગની આજ્ઞા
લઈ સર્વ વિપ્રો શ્રીમાળ આવ્યા રાજાએ અર્ધપાદાદિ ઉપચાર-
પૂર્વક જ્યોતિષથી ને વસ્ત્રાલંકારાદિથી પ્રાદ્મણોની પૂજા કરી

શ્રીપુજના આનંદનો પાર રહ્યો નહિ પછી તેણે
સારિકાને પૂછ્યું કે આ કયું આશ્ચર્ય છે? તું નથી આઠાશમા
જઈ શકતી વા નથી જમીન માર્ગે ચાલી શકતી !

હે રાજા, હું આ પ્રાદ્મણકન્યાના કુળની દેવી છું સદા
આ લોકને વિપત્તિથી બચાવું છું આ સારિકાને સ્તબ્ધ
કરનાર હું જ છું તારા ઉપર પ્રસન્ન થઈ છું જે ઈચ્છા હોય તે
વરદાન માગી લે પ્રત્યક્ષ થઈને મહાલક્ષ્મી, જગદંબા
સુરભિએ કહ્યું

હે જગતની માતા દેવના દર્શન વ્યર્થ જતા નથી એ

પુષ્કરજી સ્નાતિની પ્રાચીનતા અને ગૌરવ

સનાતન રીતિ છે ધર્મરક્ષા કરનારી ઇશ્વરે, આ સારિકાને શાપમુક્ત કરી બ્રાહ્મણોની આજ રીતે રક્ષા કરે. ગળએ પ્રાર્થના કરી

ધર્મતત્ત્વમા વિચક્ષણુ સર્વે સિંધવાસીઓએ મહાદેવી મુરલિની પ્રાર્થના કરી રાજના સત્કારથી પ્રમત્ત થએલા હે તપસ્વી બ્રાહ્મણા, ગળએ તમારો સત્કાર કયો છે ને તમારી મ્તુનિથી હું અત્યંત પ્રમન્ન થઇ છું ઉત્તમ વન્દાન બુશી થઇને માગો

વરદાયિની શ્રીમુરલિએ નધવાગ્ન્યવામી વિપ્રાને આ પમાણે કહ્યું

શ્રીલક્ષ્મીજીના કૃપાવચન માલગી તે વિપ્રાએ આગીગ્ન બ્રાહ્મણાએ આપેલા શાપમાથી મુક્તિ માગી

બ્રાહ્મણાનુ વક્ષા કરનાર મુરલિએ નીચેના મળગ વચનો શ્રીમુખે ઉચ્ચાર્યો

વેદવેદાગ તત્ત્વજ્ઞા ભવિષ્યથ દિર્ઘર્મા ।

ઉદારા રાજપુક્યાશ્ચ શુદ્ધા સતોવિણ મદા ॥

બ્રાહ્મણાના પુષ્ટિકરા ધર્મપુષ્ટિકરામ્નથા ।

જ્ઞાનપુષ્ટિકરા તસ્માન્ પુષ્ટકર્ણાભ્યા ભવિષ્યથ ॥

વિવાહે કાર્યસમયે માન્નિર્ઘ્ય મમ સર્વદા ।

શ્રીમાલેઽવસ્થિના યે હિ શ્રીમાલાભ્યા ભવિષ્યથ ॥

ભાવાર્થ - હે ઉત્તમ બ્રાહ્મણા, (૧) તમે વેદવેદાગના તત્ત્વને ઉત્તમ રીતે જાણનાર થશો (૨) હ મેંશા ઉદાર ને

રાજપૂજ્ય ગ્હેશે (૩) ગ્રાહણો, ધર્મ અને જ્ઞાન એ ત્રણેની પુષ્ટિ કરનારા તમે હવે પુષ્કરણા ગ્રાહણ કહેવાશે (૪) વિવાહ વગેરે સર્વ મગ્ગકાર્યમા હું તમને સહાય રહીશ

અને જે શ્રીમાળમા ગયા છે તે શ્રીમાળી કહેવાશે (શ્રીમાળક્ષેત્રમા ગ્રાહણસમેલન થયું ત્યાસુધી પુષ્કરણા ગ્રાહણો, નાગર ગ્રાહણ કે બીજી જાતના કોઈપણ લેહભાવ કે વિભાગો ન હતા શ્રી લક્ષ્મીજીના વચનથી અમુક ગ્રાહણો પુષ્કરણા કહેવાયા અને કેટલાક શ્રીમાળી કહેવાયા, અર્થાત્ સ્થાનપરત્વે, તપ કે નિહિના મહિમાથી કે વગ્દાનથીજ વિપ્રકુળના નામો પડેલા છે ગ્રાહણોના આધુનિક જ્ઞાતિ પ્રકાર તો ચારપછીજ થીમે વીમે થયેલા છે)

શ્રીપુત્ર, નારિંગ ને પુષ્કરણા ગ્રાહણોનું આ આખ્યાન જે સાલગશે તેને ભૂત કે ગ્રહની વિપત્તિ નહિ નડે એમ કહેતા વર્ષિ'૦ કહ્યું છે રાજ માન્ધાતા, શ્રીમાળક્ષેત્ર ને પુષ્ટિદરા ગ્રાહણોની મહાકથા પૂરી થઈ વાંચકો, પવિત્ર આખ્યાન સાલગી આપણને પણ ઘણો આનંદ થયો

જે કથા શ્રીકાલિકાસ્વામીએ મહાદેવજી પામેથી સાલગી તે સદાનર્વહા કડ્યાણદાતાજ હોઈ શકે શ્રીપુષ્ટિકા કે પુષ્કરણા ગ્રાહણો અમલ સિદ્ધિદેશના વસનારા મહા તપસ્વી ગ્રાહ્યવેત્તા ગ્રાહણો છે એની સ્પષ્ટ પ્રતીતિ ગાસ્ત્રજાત આખ્યાનમાથી આપણે જાણી હવે તે રાજપૂજ્ય કીર્તિવાન જાતિની શક્તિ, રાજ્યભક્તિ, ધર્મપ્રીતિ વગેરે વિષયની પુષ્ટિપ્રાયક કથાઓ વિજાતવાર આપણે જાણીએ તે જરૂરનું

પુષ્કરણા જ્ઞાતિની પ્રાચીનતા અને ગૌરવ

છે એ ઉપરથી તેઓ મુખસન્માનલોકતા ને આબાદ કેવી રીતે થયા તે આપણે યથાર્થ જાણી શકીએ એટલે શ્રી-વિષ્ણુથી પૂજાએલા, લક્ષ્મીજીની કૃપા પામેલા શ્રી પૂજથી સત્કારિત ને સારિકાની સહાય ને સુરભિના વગ્દાનથી ગૌરવ પામેલા પુષ્કરણા બ્રાહ્મણોનો નામમહિમા, નિવાસસ્થાન વગેરે ઉપયોગી માહિતી શાસ્ત્રાધારે આપણે જાણી ચૂક્યા એટલે આપણા વિષયમા આગળ ગતિ કરીએ એજ ઇચ્છે છે

પ્રકરણ—૬૬.

પુષ્કરનીચનાસી બ્રાહ્મણો તે પુષ્કરણા નથી.

કેટલાક વિક્ષાનો અપૂર્ણ તપાસના આધારે એવો મત ધગવે છે, કે પુષ્કર તગાવ ઉપર વસતા એક લોકોને નાહરરાવ પઢિયાર નામના રાજાએ બગાડનારે બ્રાહ્મણોની સાથે જમાડી બ્રાહ્મણ બનાવ્યા તેજ પુષ્કરણા બ્રાહ્મણો !!!

શાસ્ત્ર, ઇતિહાસ ને તર્કના આધારથી રહિત પાયાવગળી આ માન્યતા સર્વાશે અમત્ય છે એ વિષે યોગ્ય ખુલાસો આપણે જાણવો જોઇએ

કુદરતી નિયમ પ્રમાણે જે પ્રજા અમુક સ્થાનમા ઉત્પન્ન થાય છે તે ભાગમા તેની આબાદી લાગા સમય મુધી માલમ પડે છે એ ન્યાયે જોતા પુષ્કરણા બ્રાહ્મણો સિંધમાથી મારવાડમા ને ત્યાથી કન્છ ગુજરાતમા ફેલાઈ હજી ત્યાજ

પુષ્કરતીર્થવાસી બ્રાહ્મણો તે પુષ્કરણ નથી

વસેલા છે આ બાબત મારવાડ રાજ્યની નોંધમાં સપ્રમાણ સ્વીકારેલી છે

પુષ્કરના ગોસ્-પડયા સાથે આ જાતિને ખીલ્કુલ સબધ કે સમાનતા નથી કપડા ને ધરેણા પહેરવાના શ્રીઓના રિવાજ સિંધને મળતા આવે છે તદુપરાત બોલીચાલીમાં પણ સિંધી શબ્દો સ્પષ્ટ ગીતે માલમ પડે છે આ બધા કારણો સ્વયં સાબીત કરે છે, કે પુષ્કર તીર્થવાસી બ્રાહ્મણોને પુષ્કરણ બ્રાહ્મણો સાથે કોઈ પણ જાતનો સબધ નથી, અને એમ હોવાથીજ પુષ્કરતીર્થમાં એક પણ પુષ્કરણ બ્રાહ્મણનું ઘર માલમ પડતું નથી

પુષ્કરણ બ્રાહ્મણો પુષ્કર તળાવની ઉત્પત્તિ પહેલાં મારવાડ, બેધપુર પ્રદેશમાં વસતા હતા એ વાત સ્વયં ટાંડ સાહેબ કબુલ કરે છે તો પછી પુષ્કર તળાવ ઉપરથી પુષ્કરણ નામ પડ્યું એ માન્યતાને હાસ્યજનક નહિ તો ખીજું શું કહી શકાય !

આવીજ રીતે બે શોધખોળ થતી હોય તો કોઈએમ પણ કહી શકે કે—બેધપુરથી ૪૦ માઈલે પોકરણ ગામ છે, માટે પુષ્કરણ પોકરણના વતની હોવા બેધએ ! પરંતુ આવી હાસ્યરૂપક માન્યતા કોઈ સુઝ સ્વીકારી શકે નહિ સિંધી અથવા પુષ્ટિકરા એ બંને આ જાતિના સાર્થક નામો છે સિંધુદેશના રહેવાસી બ્રાહ્મણોને શ્રીલક્ષ્મીજીની પ્રસન્નતાથી પુષ્ટિકરા નામ મળે છે એ વાર્તા શાસ્ત્રધારે હમણાજ આપણે બેધ ગયા ને તે બરાબર છે

પુષ્કરણા જ્ઞાતિની આચીનતા અને ઔરવ

દેશી રિયાસતોના લેખો દીવાના પ્રકાશની પેઠે સ્પષ્ટ કહે છે, કે પુષ્કર તળાવ મ ૧૨૦૦ થી ૧૨૫૦ દરમિયાનના અરમામા બધાવવામા આવ્યું છે શ્રી ટાંડ સાહેબ કહે છે કે લોળો ભીમ, પૃથ્વીરાજ ને સમરસિ હના મમયમા મદોરમા નાહરસાવ પઢિયાર રાજ્યકર્તા હતા એજ નાહરસાવે પુષ્કર તળાવ બધાવેલું છે,

સવત માગ ખાગેતર, પુષ્કર આપ્યો વામ
પેમપાવ । નાદગાર યે દિયા નિશ્ચય નમ

છતા અક્સામની વાત છે, કે અજમ કથા નામના લેખમા સ્વયં ટાંડ સાહેબ ખિચારા, પુષ્કરણા બ્રાહ્મણો તે પુષ્કરવામી એવી જ્ઞાતિમા ક્યાર્ક પડે છે તેમની માન્યતા તદ્દન ગણત છે એમ હજી આગળ આપણે વિશેષ રીતે જોઈ શકીશું

પુષ્કરણુ—સાતમું

પુષ્કરણા બ્રાહ્મણોની આચીનતા અરે અરિત્ર પ્રભાવ.

મ ૨૦૬ હુદ્રવાનિવામી શ્રી પ્રહલદત્ત પડિતે શુકની ઉપાસના કરી શુકદેવને પ્રત્યક્ષ કયો ત્યારથી તે બ્રહ્મા અસ્ત પછી શુભ-કાર્યમા દોષ નહિ માનવાનો રિવાજ હુદ્રજાતિના પુષ્કરણામા આણે છે કદલાએ અર્થાત્ હુદ્રવાના પુષ્કરણા બ્રાહ્મણે તારો ઉતાર્યો એવી કહેવત હજી લોકમા પ્રચલિત છે (મારવાડ રાજ્યની નોંધ પૃ-૧૮ જુઓ)

પુષ્કરણા બ્રાહ્મણોની પ્રાચીનતા અને ચરિત્રપ્રભાવ

સ-૨૧૩ બેઘપુર રાજ્યના નાગોર પ્રાતમા ડેહરૂ ગામ છે ભાટી રાજા દેવરાજને બચાવનાર શ્રી હરશશી ગજગોર પોતાની કુળદેવી ડેહરૂ માતાને સાથે લઈ સિંધ-માથી માગવાડના યાદવ રાજ્યમા આવ્યા તેજ વખતથી ડેહરૂ ગામ વસેલું છે બોધા એટલે પુરોહિત પુષ્કરણાની કુળદેવતા તે ડેહરૂમાતાની બાધા વગેરે ત્યા જઈનેજ કરવામા આવે છે

સ-૨૨૨ જૈનાચાર્ય રત્નપ્રભુસરિએ ઓસિયા નગરના પવાર રજપુતોને જેન બનાવ્યા તે વખતે ૪ ગોત્રના પુષ્કરણા બ્રાહ્મણો સેવક અથવા પાડે જાતિના બની જાય છે

સ-૫૩૧ ભાટી રાજા ગજગવ, ગીજનીની ગાદી સ્વાધીન કરે છે, ત્યારે લાહોરની અમલ ગાદી રાજકુમાર લોમન-ગવને મળે છે તે લાહોરપતિનો વિવાહ સખધ લુદ્રવા-નરેશ પવાર વીરસિંહની કન્યા માથે થાય છે તે વખતે વીરસિંહ પોતાના રાજગુરુ-આચાર્ય પુષ્કરણાને કાંહલા નામનું ગામ તામ્રપત્રના લેખ સાથે મળેલું છે પાછળથી તે ગામ આચાર્ય પોતાના ભાણેજને આપે છે જેસલમીરની પાસે પાંચ ગાઉ નજીક આ ગામ આવેલું છે, અને તે હજી સુધી પુષ્કરણા બ્રાહ્મણોના અધિકારમા છે (જેમલો તવારીખ પૃ-૧૩૫ જુઓ)

આ ઉલ્લેખ સાબીત કરે છે, કે સાડા ચૌદસો વર્ષ પહેલા પુષ્કરણા બ્રાહ્મણોની વસ્તી હતી અને વિશેષ કરીને તેઓ સજ્જમાન્ય હતા

પુષ્કરણા જ્ઞાતિની આચીનના અને ગૌરવ

સ - ૫૭૫ હુદ્રજ્ઞાતિના પુષ્કરણા શ્રી હરવ શૃંગએ અશે-
વલોજ વિજયયાગના સમારભમા ૭ દિવસ સમગ્ર જ્ઞાતિ-
ધુઓને આમત્રણ આપી લોજન સાથે પ્રત્યેકને રૂપીઆ
બખ્ખે દક્ષિણા આપ્યાની નોધ લાટની નોધના માલમ પડે છે

ન - ૭૨૭ સાતલમેરના તુવાર ગજ શ કરદેવની કન્યા
સાથે ભાટી રાજ સાથેના લગ્ન પ્રસંગમા છાગાણી કુળના
પુષ્કરણા પુરોહિતે ઉત્તમ ગોઠવણ કરી હતી તે બદલ
પોકરણ નજીકનું બાકના ગામ મળેલું જે અધાપિ બ્રાહ્મણોના
લોગવટામા છે

સ - ૮૭૭ તણોટના ભાટી રાજ તરાડજીએ વાનપ્રસ્થા-
શ્રમ સ્વીકારી પ્રથમના ટકશાળી વ્યાસ માનજી ગુરુ પાસે
કથાવાર્તા સાલણી જીવન ગુણરૂં હતું તે માનજીની રલા
નામે દીકરી પ્રખ્યાત પુરોહિત દેવાયતજીના પુત્ર દીનજી સાથે
વરી હતી

સ - ૮૮૮—એક મહાન પ્રસંગ—

રાજગુરુ દેવાયતજીની સ્વામી ભક્તિ

શ્રી ટોડ સાહેબે જેસલમીરના ઇતિહાસના બીજા
અધ્યાયમા રાજ દેવરાજનો પ્રસંગ લખેલો છે એજ હકીકત
જેસલમીર ગજનની તવારીખના ૧૮ મા પૃષ્ઠમા આપેલી છે
બને ઉપગ્રંથી નીચેની ઘટના ઉતારવામા આવી છે

જેસલમીરના ભાટી રાજઓના પૂર્વજે તણોટ નગરમા
રહેતા હતા ન - ૮૭૦ (ઇ સ ૮૧૪) મા વિજયરાજ

પુષ્કરણા બ્રાહ્મણોની પ્રાચીનતા અને ચરિત્રમણાવ

ગાદી ઉપર હતા તેને દેવરાજ નામે એક પુત્ર હતો આ ભાટી રાજપૂતોને ભઠિ ડાના વારાહ કુળના રજપૂતો સાથે ઘણુ વેર હતું આ ઝગડામા ઘણી વખત પરાજય મળવાથી ભઠિ ડાના રજપૂતોએ એક નીચ કાવતર રચ્યુ કુવર દેવરાજ ભઠિ ડાનરેશની કન્યા રવીકારે તો બને પક્ષમા શાંતિ થાય એવો કરાર થયો આ ઉપરથી લગ્ન સમયે ૧૩૦૦ રજપૂતોને સાથે લઈ વિજયરાજ ભઠિ ડા ગયા પેલા વિદ્યા-સઘાતી રજપૂતોએ દગાની ગોઠવણ અગાઉથી કરીજ હતી એટલે વિજયરાજ પોતાના ૧૩૦૦ રજપૂતો સાથે મૃત્યુને પામે છે કુવર દેવરાજ આવી વિષમ આક્રમણથી બારાહ રજપૂતોના વશ પર પરાથી પૂજ્ય ગણાતા કુલગુરુ દેવાયતજીની સહાયથી બચી જાય છે

એક સાઠણી ઉપર દેવરાજ પલાયન કરી જાય છે, દુશ્મનો પુઠે પડેલા છે સાઠવાળો કુવરને બચાવી નહિ શકાય એમ લાગવાથી દેવાયતજીનુ ખેતર આવતા કુલગુરુને સર્વ વૃત્તાત કહી દેવરાજની સોંપણી કરી આદ્યો જાય છે ત્યાં પગેર આવી પહોંચે છે તીવ્રભુદિના પુરોહિતજી મમય સૂચકતા વાપરી દેવરાજને જનોઈ પહેરાવી દે છે, પણ એક ચતુર રજપૂત પગેર બરાબર ઓળખી કાઢી કુલગુરુને કહે છે, કે અમારો ચોર તમારા ખેતરમા છે તે માંખી દો, નહિ તો સર્વે જીવથી જશે

આ પાત્ર મારા દીકરા છે ને છઠ્ઠો હું છુ અહીં

પુષ્કરણા પતિની પ્રાચીનતા અને ઔરવ

અન્ય કોઈ છેજ નહિ તમારો ચોર અહીં ક્યાથી હોય ?
પુરોહિતે નીંદરતાથી જવાળ આપ્યો

બરાબર આજ સમયે પુરોહિતની પુત્રવધૂ ખાવાનું
લાઈ ખેતરમા આવે છે તે આ મામલાથી તદ્દન અજાણુ
છે રજપૂતો તેને પૂછે છે—

તમારા મસરાને કેટલા દીકરા છે ?

પુત્રવધૂ—ચાર

રજપૂત—તો આ પાત્રમા કોણુ છે ?

પુત્રવધૂ—કોઈ ચોર હશે !

દેવાયતણ—(વહુને એક તમાચો મારીને)

અરે ! આ સમય મરકરો કરવાનો નથી ચોર હોય તે
લાઈ ખેતરમા નીંદવા સાર રહેતો નથી દીયરની મબક
કંવામા નાહક હું માર્યો જઈશ, માટે સાચી વાત કહો

હિંમત રાખી પુરોહિતણએ બાણ ફેરવી નાખી અને
ચાલાક પુત્રવધૂએ સમરાણના કહેવાનો મર્મ બરાબર
મમણ લીધો

પુત્રવધૂ—મે મારા મસરાના ચાર દીકરા કહ્યા તેમા
મારા પતિની ગણતરી નથી કરી આટલા માણુસોમા પતિને
બતાવવા તે સ્ત્રીને માટે યોગ્ય નથી જેને મે ચોર કહ્યો
તે તો મારા નાના દિયર છે

આ દ્વિધા વાતચીતથી રજપૂતોનો સ્વસ્થ વધ્યો

પુષ્કરણા આમ્રલોની પ્ર ચીનતા અને અસ્તિત્વભાવ

રજપૂત—(દેવાયતળને) હીક છે આપનું કહેવું
અર્થાત્ હશે જો એમજ હોય તો તમે સર્વ એકજ પાત્રમા
સાથે લોજન કરો પછી સશયનુ કોઈ કારણ નહિ રહે
જો તેમ નહિ બને તો સર્વને દેહાતદ્વંદ્વ પ્રાપ્ત થશે

આકરી ધર્મકસોટી આવી પડી સકટમા મપડાએલા
એક રાજકુમારને બચાવતા આબુ કુટુબ જનિબ્રહ્મ થાય
એ આ ધર્માત્માને અમદ્ધ લાગ્યું તેમ શરણ આપતા દેવ-
ગાને યેન કેન પ્રકારે જીવતદાન અપાવવું તે પણ પોતાની
અનિવાર્ય કૃજ થઈ પડી

દયાળુ અને ગજભક્ત દેવાયતળએ, છેવટે આપલોગનો
માર્ગ પસંદ કરી પોતાની કુશાચ ને સમયવર્તી બુદ્ધિથી
રાજકુમારને બચાવી લીધો

સર્વ સાથે જમવાથી ખેતરનું કામ બગડશે એમ
સમજાવી બપોરે જણા સાથે જમે એવી શુક્તિ રચી પરિણામે
દેવરાજને કુલગુરુનો નાનો પુત્ર રતન સાથે જમ્યા ' ઉદાર
ધર્મવૃત્તિથી શરણાગતને સહાય કરવામા પ્રાણપ્યારા પુત્રને
જાતિબ્રહ્મ થવા દીધો ' ।

દયાની, ધર્મની, પરોપકારની અને રાજ્યભક્તિની ઉચી
વૃત્તિવાળા આ દેવાયતળ પુષ્કરણા જ્ઞાતિનું રત્ન હતા એ
વાચકોએ ભૂલવું જોઈએ નહિ

રતન ચારણ જાતિમા દાખલ થાય છે, અને તેનો
વશ અત્યારે પણ રતન—ચારણ નામે ઓળખાય છે

પુષ્કરણા જ્ઞાતિની પ્રાચીનતા અને ગૌરવ

ધર્મની ખાતર આત્મલોગ આપનાર આ પિતાપુત્રની સહાયથી દેવરાજને જેસલમીરનું રાજ્ય પ્રાપ્ત થાય છે આ પ્રસંગને લીધે દેવાયતળના વશજે જેસલમીર રાજ્યમાં અધુના પણ માનમરતબા સાથે ઘણી ઉચ્ચ સ્થિતિ ભોગવે છે

પ્રકરણ ૮ મું.

‘પુષ્કરણ’ પ્રાદ્યલેખની પ્રાચીનતા અને ચરિત્રપ્રભાવ પ્રતાપી દેવાયતળના પ્રસંગ ઉપરથી બે-ત્રણ અનુમાને આપણા લેખને સ્વાભાવિક રીતેજ પુષ્ટિ આપે છે,

પુષ્કરણા પ્રાદ્યલેખને એક જાતિના અને પુષ્કરતીર્થના રહેવાસી હતા એમ લખનાર ટાંક સાહેબ સ્વયં માન્ય રાખે છે, કે—દેવરાજને સહાય આપનાર દેવાયતળ રાજ્યકુલ-ગુરુ હતા, અને નવમા સૈકાની શરૂઆતમાં આ પ્રસંગ બન્યો હતો.

ખીજી બાબતે વિચારતા પુષ્કર તળાવ ૧૩ મા સૈકાની શરૂઆતમાં નાહરરાવે આબાદ કર્યું—એમ તે સાહેબ સિદ્ધ કરે છે આ બે માન્યતા પરસ્પર વિરુદ્ધ છે પુષ્કરવાસી એજ પુષ્કરણા પ્રાદ્યલેખ એમ માનીએ તો દેવાયતળ નવમા સૈકામાં કયાથી આવ્યા ? આવી ૩૦૦-૪૦૦ વરસની દેખીતી ભૂલ એમની માન્યતામાં ખુદશી માલમ પડે છે તાત્પર્ય એ છે, કે પુષ્કરણા પ્રાદ્યલેખ ખ્રિષ્ટદેશનાજ વતની હોય

પુષ્કરણા પ્રાક્ષણોની પ્રાચીનતા અને અરિત્રપ્રભાવ

મારવાડ, જોધપુર આદિ રાજસ્થાનમાં કાલક્રમે વસ્યા છે—
એની વિકાસ એક પણ દલીલ કે અધાર માલમ પડતા
નથી, અને જોડી માન્યતાને ગેરસમજ સિવાય આધાર પણ
શો હોઈ શકે ?

ળીળુ— દેવાયતળુ, જે પોતે રાજપૂતોના વશપર પ
રાના પૂજ્ય કુલગુરુ હતા, તેના પ્રતાપી ને શુદ્ધ બ્રહ્મકુળને
પુષ્કરણાને બદલે ઓડ જાતિનું માનવું તે કદપના પણ
સાધારણ મનુષ્યના લેજામાં આવી શકે તેમ નથી જો એમ
હોય તો પ્રાણુધ્યાસ પુત્રને ચારણુ જાતિમાં કેમ જવા દેત ?
પ્રાયશ્ચિત્તથી તેનો યોગ્ય નિકાલ લાવી શકાય એમ હતું,
પણ ખરી હકીકત તો એ છે, કે પુષ્કરણાજાતિમાં
પરજ્ઞાતીલા સાથે ભોજન લેનાર અથવા અલક્ષ્ય ખાનારને
જિદગીપર્યંત જ્ઞાતિબહિષ્કૃત કરવાનો રિવાજ વશપરપરાથી
અપવાદરહિત ચાલતો આવેલો છે

સ-૬૦૬ ભાટી દેવરાજ જ્યારે લુદ્રવા સર કરે છે ત્યારે
ત્યાના પવાર કુળના રાજગુરુ પુષ્કરણા પ્રાક્ષણોની પ્રતિષ્ઠા
સ્ત્રીકારી કિલ્લેદારી તથા કદોરાબધ દક્ષિણા આપવાનું કબુલ
કરે છે તે એક તાત્કાલિકના આધારે સ્પષ્ટ રીતે જાણી
શકાય છે.

સ-૬૨૬ શ્રી દેવાયતળુના પુત્ર દીનજીના હસ્તે બધા-
એણુ દીદાસર નામનું તળાવ તે અદ્યાપિ એજ નામથી
ઓળખાય છે

પુ'કરણા જ્ઞાતિની આચીનતા અને ઝૌરવ

સ-૨૬૬૬ લુદ્રવા નગરના ભાટી રાજના ગુન્-શ્રી લલ્લુભ ટકશાળી કુળના પુરોહિત હતા તેમને આ સમયે વ્યાસની પદવી આપવામા આવી તેમના વશજો વ્યાસ અટકથીજ ઓળખાય છે શ્રી લલ્લુભના વશમા ૭-૮ પેઢીથી મુવર્ણ બનાવવાની રનાયન-વિદ્યા ચલાવી આવી હતી અ વિદ્યાના પ્રભાવે શ્રીલલ્લુ વ્યાસે લલ્લભોજ નામને મહા વિષ્ણુયાગ કર્યો હતો. દ્વંદ્વરથી સમસ્ત જાતિના બ્રાહ્મણોને બોલાવી અનેક દિવસ લોજન આવી પ્રત્યેકને વામણો, વચ્ચે અને સોનામહોરોની દક્ષિણાથી નતકાં આપવામા અત્યાગ્ના હિસાબે કરોડો રૂપીયા ખર્ચવામા આવ્યા હતા ઉદારતા અને ધર્મપ્રેમની વિશાળતાનો આવો નમુનો બાજ્યેજ બીજી જ્ઞાતિમા મળી આવશે

સ-૧૦૨૫ લુદ્રવા નગરમા એક લઘુ વિષ્ણુયાગ કરવામા આવ્યો હતો

૧-૧૧૨૧ લુદ્રવા નગરમા પુ'કરણા ચોવટીઆ જોશી ભોતીરામજીનો વિવાહ થયો હતો દેવકર્મે એક સમયે હોલિકાના દર્શન કરતા જોશીજી બળીને ગુજરી ગયા તે સમયથી તેમના વશમા હોળીનું દર્શન કે તેનો ઉત્સવ કંવાનો રિવાજ નથી આ ભોતીરામજીના વશમા કેટલીક પેઢી પૂરે શ્રી પ્રવરજી નામના ઘણા પ્રતાપી જ્યોતિષી થયા હતા કહે છે, કે શુક અને યૃહસ્પતિએ મનુષ્યરૂપ ધારણ કરી જોશીજીને પૂછ્યું કે, પડિતજી, અત્યારે ગુરુ કયા હશે ? જોશીજીએ ગણિતાધારે પાતાળ અને સ્વર્ગ સુધી જોયું તો

પુષ્કરણા આદ્યજોની પ્રાચીનતા અને અસ્તિત્વપ્રભાવ

કાઈ પત્તો મળ્યો નહિ અતમા પૃથ્વીને વિષે ગણતરી ક્રાંતા
જોશીલજો કહ્યું કે--મગવન્ આપ વને મનુષ્ય રૂપે મારે
ઘેર પધાર્યા છો

આ ખનાવથી ચોવટીઆ જોશીનું કુળધણું પ્રખ્યાત છે

સ-૧૨૧૨ મ દોરાધિપતિ નાહરરાવના સમયમા
હુદ્રવાનરેશ લાટી જેસલજો જેસલમીર વસાવ્યું હતું તે સમયે
હુદ્રવાના સર્વ પુષ્કરણા કુટુંબને જેમલજો પોતાની સાથે
લાવી કિલ્લેદાર, પુરોહિત, ગુરુ, સુતમંત્રી જેવા ઉચ્ચ અધિકારી
આખી રાજગઢના કિલ્લામાજ વસાવેલા છે તે વંશના સત્તાનો
અધાપિ કિલ્લામા જ વસે છે, અને તેમના આશરે ૭૦૦
જેટલા ઘર હાલ મોબુદ છે

આટલા સક્ષિપ્ત વિવેચેન ઉપરથી સવત્ ૨૦૬ થી
એટલે આજથી ૧૮૦૦ વર્ષ અગાઉના સમયથી વર્તમાન
કાળ પયતનો ઇતિહાસ આપણે આધાર સાથે જોઈ શક્યા
આ ૧૬૦૦ વર્ષ દરમિયાન તેઓ સુખી અને માન
ભરેલી દશામા હતા એ પણ ૨+૨=૪ થાય એના જેટલું
નિશક છે

આ સમય પુષ્કર તળાવના સમય સાથે સરખાવતા
પુષ્કરની સ્થિતિ પહેલા ૧૦૦૦ વર્ષ પૂર્વે પ્રતાપી પુષ્કરણા-
જાતિ રાજસ્થાનમા પોતાનો યશ મહિમા વધારતી હતી એ
તરત સમજાય તેમ છે

સવત્ ૨૦૬, ૮૯૮, ૯૯૬, ૧૧૨૧, અને ૧૨૧૨

પુષ્કરણા જ્ઞાતિની પ્રાચીનતા અને ગૌરવ

ના બનાવ તરફ વાચકોનું ફરીને ધ્યાન ખેંચવાની જરૂર છે તે સમયમા જ્યોતિષ વિષયમા તલસ્પર્શી નિપુણતા, ચજ્ઞા-ગદ્વાદા ધર્મપ્રેમ અને નિ સીમ ઉદારતા તેમજ શ્રી દેવા-યતજીનુ પરમ બોધદાયક ચરિત્ર વિચારતા આપણને સહજ માલમ પડે છે, કે પુષ્કરણા પ્રાજ્ઞણોની ઉચ્ચ કાન્કીદી ઇતિહાસમા હંમેશને માટે અમર રહી અન્યજ્ઞાતિઓનુ તે તરફ માનભરેલી રીતે ધ્યાન ખેંચાય એટલી પ્રબળ ને સ્વભાવિક છે

અતમા, આ બંને પ્રકરણો જાણ્યા પછી એક બે ઉપ-યોગી અનુમાનો તરફ વાચકોનું લક્ષ ખેંચી આ પ્રકરણ પૂરું કરીશુ

આજથી લગભગ ૧૮૦૦ વર્ષ ઉપર પુષ્કરણા જ્ઞાતિમા આચાર્ય, બોધા, પુરોહિત વગેરે ભિન્ન ભિન્ન ગોત્રની સ જ્ઞાઓ માલમ પડે છે તે ઉપરથી આપણી પ્રાચીનતા કેટલી આધારવાળી છે તે બરાબર સમજી શકાય છે

સાતમા અને આઠમા પ્રકરણમા તેમજ હવે પછીના બે પ્રકરણોમા પુષ્કરણા જ્ઞાતિની પ્રાચીનતા બતાવવા ઉપરાંત જે ગૌરવવાળો ઇતિહાસ, ચરિત્રો, બનાવો વગેરેનો ઉલ્લેખ કરવામા આવ્યો છે તે મહિમા તો, અમસ્ત પુષ્કરણાજ્ઞાતિના પૂર્વજોનો હોવાથી ભૂતકાળનો ઇતિહાસ અને સર્વને સરખુ અભિમાન લેવા લાયક વડીલોનો વારસો છે આ પૂર્વોર્ધના ઇતિહાસના સમયમા ગુજરાતવાસી પુષ્કરણાઓ ન ડોવરમા રહેતા હતા મિથવાસી ઋષિઓના વશને હોવાનુ

પહતાનાં કેટલાક દૃષ્ટાંતો

અભિમાન ધરાવનાર પુષ્કરણા કુટુંબોએ પોતાના ગોત્રમાં તે તે કુટુંબના વડીલોએ પરાક્રમ કે પ્રભાવથી મહિમા મેળવ્યો હોય તેને પ્રગટ કરવાની વિશેષ જરૂર છે આશા છે, કે આ અથના ઉત્તરાર્ધમાં ગુજરાતવાસી પુષ્કરણા સમાજનો યશમહિમા વર્ણવવામાં આવશે

પ્રકરણ—૯ મું.

શ્રી હરમીજીના વચનથી પુષ્કરણા જ્ઞાતિને મહત્તા અને સમૃદ્ધિ વરેલી છે—કેટલાંક દૃષ્ટાંતો

(૧) પ્રસિદ્ધ રાજપૂત રાજ્યોના કુલગુરુત્વ

ચતુર્વશી ગાંધીમા પ્રભુ શ્રીકૃષ્ણચંદ્રનો સમય આજથી ૫૦૦૦ વરસ પહેલાનો માનવામાં આવે છે તે પ્રાત સ્મણીય વશમાં શ્રી ગર્ગીચાર્યજી કુળગુરુપદે હતા જેમના ચરણે શ્રી પ્રભુ પણ વદન કરતા એ ગુરુ શ્રીગર્ગીચાર્ય પુષ્કરણા જ્ઞાતિના હતા

શ્રી કૃષ્ણની ૧૭ મી પેઢીએ ગજબાહુએ ગીજની વસાવ્યું તે સમયે પણ રાજનિષ્ઠ પુષ્કરણા બ્રાહ્મણોનો વિસ્તાર અફઘાનિસ્તાન સુધી થવા પામ્યો હતો

શ્રી કૃષ્ણના સમયમાં યાદવોની રાજધાની દારિકામાં હતી એટલે પુષ્કરણા સમાજનો કચ્છ-ગુજરાતમાં વિસ્તાર થાય એ સ્વાભાવિક છે

પુષ્કરણ સતિની પ્રાચીનતા અને ગૌરવ

ગજબાહુના સમયમા ખોરાસાન તરફ વસવાટ થવાથી તે સમયના પ્રતાપી પુષ્કરણ બ્રાહ્મણોએ બધાંવેલા દેવાલયો અધાપિ માલમ પડે છે

લગભગ ૧૨૦૦ વર્ષ ઉપર ભાટી દેવરાજના પૂર્વજ યદુવંશી ભાટી નામના રાજાએ ભટનેર (હાલનું બિકાનેર રાજ્યનું હનુમાનગઢ) વસાવેલું તે સમયથી ભાટી કુળમા પુષ્કરણ બ્રાહ્મણોનું રાજ્યગુરુપણુ વાદ્યુ આવે છે

આ ઉપરાત, પવાર, વારાહ, રાઠોડ ને સિસોદીયા વંશમા-એટલે સમસ્ત ગજપૂત સંસ્થાનોમા આ પ્રાચીનજાતિ અત્યારે પણ ગુરુપદે વિરાજમાન છે

ભાટીઆ, ચોસવાલ વગેરે જે નાતો રજપૂતમાથી બની છે તેમા પણ આ જાતિનીજ મહત્તા સ્વીકારવામા આવેલી છે

(૨) નારાયણસર તીર્થના પુરોહિતો પુષ્કરણ બ્રાહ્મણો છે

સિંધ ને કચ્છની વચ્ચે સમુદ્રકિનારે નારાયણસર તીર્થ નામે એક પ્રસિધ્ધ ધામ આવેલું છે યદુવંશી રાજપૂતો પોતાની યાત્રા મફત કરવા પોતાના કુળગુરુને સાથે લઈ અહીં આવતા, ત્યારથી પુષ્કરણજાતિ આજસુધી અહીં વસેલી છે

(૩) બીજા પ્રકરણમા કહેવામા આવ્યું છે તેમ કુળ ગુરુના ઉચ્ચપદ પર વિરાજમાન રહેતી જાતિ રાજ્યકુટુંબને અનેક રીતે મરકાર ને સહાય આપી રાજ્યની સેવા કરે છે

મહતાના દેવલાક દ્રષ્ટાનો

રાજકુમારોને વિદ્યાસ રક્ષા આપવામાં, અને વેદવેદાંગ, મહા-ભારત, રામાયણ, ભાગવત, ધર્મશાસ્ત્રો, ઇતિહાસ આદિના ઉડા અભ્યાસથી ગજકુટુબ તેમજ મહિરોમા ધર્મનો ઉપદેશ આપી “રાજ્ય કથા વ્યાસ”ની પદવી શોભાવવામાં રાજ્યસ્થાનના અગ્ર રાજ્યોમાં પુષ્કરણાસાતિજ હાલ પ્રધાનપદ લોગવે છે

(૪) રાજ્યજ્યોતિષી તરીકે પુષ્કરણા ગ્રાહણોની કીર્તિ ઘણી ઉચી કક્ષાએ પહોંચી હતી શ્રી ગ્રહદત્તજીએ શુકના તારાને નીચે ઉતાર્યો, અને શ્રીપ્રવરજીને ત્યાં શુક અને બૃહસ્પતિ દેવ સ્વયં પધાર્યા હતા એથી વિશેષ આશ્ચર્ય જનક પ્રસંગ બીજો શો હોઈ શકે ?

જેસલમીરના વશાનુવશ પુરોહિત શ્રીરાધોજીના પ્રતાપી પુત્ર શ્રીચક્રુજી ભારકરનો અવતાર ગણાતા તેમનું બનાવેલું ચન્દુપચાગ પ્રાચીન ને પ્રતિષ્ઠિત પચાગોમાં ઉચ્ચ માન ધરાવે છે આ જોશીજીના વશજો ચડવાણી જોશી કહેવાય છે તેઓએ જ્યોતિષવિદ્યાના ચમત્કારી ગ્રંથો લખેલા તે આપણને મળી આવે છે કેટલાય દક્ષિણી ગ્રાહણો પુષ્કરણા ગુરુઓ પાસેથી આ વિદ્યા શીખેલા છે ચુદ્ધ જેવા વિનાશક પ્રસંગમાં જ્યોતિષના પ્રતાપે જય મેળવી માગધિયાવાસ (અજમેર તાંબે) જેવા ગામ પુષ્કરણા ગ્રાહણોને મળેલા છે

અહીં ગુજરાતમાં પણ મહારાજ શ્રીગણપતરાવ, આનંદરાવ અને ગોવિંદરાવ ગાયકવાડ સરકાર પાસે ફલિતજ્યોતિષના અદ્ભુત ચમત્કારો બતાવવામાં આવેલા જેના પરિણામે

પુષ્કરણા જ્ઞાતિની પ્રાચીનતા અને ગૌરવ

નિયત થએલા સંખ્યાબધ વર્ષાસનો આજ સુધી પળ્યા છે ને પળે છે આ હકીકતના દાખલાઓ અને વિગતવાર વર્ણન આ અથના ઉત્તરાર્ધમાં આપવામાં આવશે

(૫) પુષ્કરણાજ્ઞાતિમાં વેદકવિદ્યાનું એવન કરનાર ઘણા કુશળ પુરુષો થઈ ગયા છે ખીકાને વસાવનાર ખીકાજી મહારાજના રાજરાણીને પ્રસૂતિપીડામાંથી મુક્ત કરી ગામ મેળવનાર વ્યાસ દેવઋષિજીના પુત્ર જીઠાજી પુષ્કરણા કુળના હતા જોધપુર, ખીકાનેર વગેરે રાજ્યોમાં રાજ્યવેદના પદ ઉપર હાલ પણ પુષ્કરણા પ્રાદ્યેશીજ છે

(૬) રાજ ક્ષેત્ર જયદેવજીની ઉદાત્ત રાજનિષ્ઠા.

રાજ્યકુળને પરમ સહાય આપનાર શ્રી દેવાયતજીનું ચરિત્ર જ્યાં પ્રકરણમાં આપણે જોઈ ગયા એટલીજ ઉમદા રાજભક્તિનું ખીજી દષ્ટાંત શ્રીજયદેવજીના વીરને છાજે તેવા ઉત્તમ કર્તવ્યપાલનથી પુષ્કરણા જ્ઞાતિની કીર્તિમાં અધિક ઉમેરો કરે છે

રોકોડવશના જોધપુરનરેશ યશવતજીના પુત્ર અજીત સિંહની રક્ષા જયદેવજીએ ઘણા કષ્ટ વેડી બહાદુરી સાથે કરેલી છે મહારાજ યશવતસિંહનું કાળુલમાં મરણ થતા રાજરાણીને મારવાડ તરફ આવવું પડ્યું લાહોરમાં અજીત સિંહનો જન્મ થાય છે બાદશાહ આ બાળકુમારને ગળ્યહકડ નહિ આપતા પકડવાનો પ્રયત્ન કરે છે અનેક ગજપૂત વીરોના પગક્રમથી કુમાર ઘેરામાંથી બચવા પામે

મહત્તાના કેટલાંક દૃષ્ટાંતો

છે પુષ્કરણા જ્ઞાતિના પુરોહિત જયદેવજી નાસી છૂટેલા તે અજીતસિંહને આપુના પહાડોમા ૭ વર્ષ રાખી તેનું જતન કરે છે આ ઉપકારના ખઠલામા જ્યારે વીરશિરોમણી સરદાર દુર્ગાદાસના પ્રયાસથી અજીતસિંહ ગાદીનશીન થાય છે ત્યારે તેમણે પોતાના હસ્તાક્ષરથી નીચેનો ચશસ્ત્રી લેખ લખી આપેલો છે

માતા મારી યાવરી, પિતા પ્રાન પ્રમાણ,
જન્મ લીધો જશવન ધન, જોધનિવક જોધાણ

(૭) અનેકના કેટલાણુ માટે એક પુષ્કરણા
બ્રાહ્મણનો વીરતાપૂર્ણ આત્મલોગ

અમદાવાદ શહેર વસાવતા બાવા માણિકનાથને મળતો બીજો અમત્કાંચ આ કથામા આપણે જોઈ શકીએ છીએ જોધપુર વસાવનાર મહારાજા જોધાજી જ્યારે કિલ્લો બધાવતા હતા, ત્યારે ચિડિયાનાથ નામનો એક સિધ્ધ વિરુદ્ધ પડયો ક્રોધ પામી તેણે કિલ્લો થવા દીધો નહિ તેના નિવારણ સાર પાયાના અણુતરમા જીવતા મનુષ્યનો લોગ આપવાનું નક્કી કરવામા આવ્યું પુષ્કરણાજ્ઞાતિના પુરોહિત કુળના એક બ્રાહ્મણે પ્રસન્નતાપૂર્વક અનેકના કેટલાણુ માટે પોતાની આહૂતિ આપી (મારવાડ તવારીખ ૩ જે ભાગ-૫-૧૮૩ જુઓ)

આત્મલોગ અને વીરતાના અનેક દૃષ્ટાંત પુષ્કરણા-જ્ઞાતિના લગ્ન ઈતિહાસમાથી આપણને મળી શકે તેમ છે

જોધપુર કુમાર અજીતસિંહ દિલ્લીપતિ શાહજહાની નોકરીમા હતા કેટલીક ખટપટને લીધે તેનું ખૂન થયું

પુષ્કરણા જ્ઞાતિની પ્રાચીનતા અને ગૌરવ

તેના શયને સુરક્ષિત રીતે પાછુ મેળવતા રજપૂતોને ભારે જગ ખેડવો પડ્યો આ ધર્મયુદ્ધમા પુરોહિત બ્યાન શ્રી ગિરિધરજીએ રજપૂત સૈન્યના સેનાધિપતિ બની બાદશાહી ફ્રાજ સામે લડતા લડતા આત્મસમર્પણ કર્યું (મારવાડ તવારીખ ભા ૩ પૃ-૧૮૨)

(૮) જોધપુર નરેશ અજીતસિંહને એક વખત બાદશાહની ખડણી ભરવાની હતી તે વખતે દિલ્હીપતિ પાંચ બાહેધરીમા-પુરોહિત શ્રી જગતજીના પુત્ર શિવકૃષ્ણજીએ રહીને પોતાના વિદ્યાપ્રભાવે બાદશાહને ખુશ કરી ખડણી માફ કરાવી રાજ્યોને આવી અનેક રીતે પુષ્કરણા પ્રાદ્ય-ણાએ સહાય કરેલી છે

(૯) ગજન્યના ભક્ત, મહાયક, પ્રતિનિધિ અને રક્ષક તરીકે ગજન્યની કેવી રીતે મેવા બજાવી છે તેનો બ્યાલ ઉપરના દષ્ટાંતોથી આપણને આવી શકે છે તદુપરાત નગર-શેઠ તરીકે રાજ્યોને ધનની સહાય આપવામા અને રાજ્યના ઉચ્ચ હોદ્દાઓ ભોગવવામા પુષ્કરણાજ્ઞાતિએ પોતાની મહત્તા ચિન્હિત કરી છે આશરે ૪૦૦ વર્ષ ઉપર ફ્રેંચીની રહીશ કપટા શિવજીએ જોધપુર દરબારને ધનની મોટી સહાય કરી હતી તે ઉપરથી શ્રી શિવજીને બોહોરા એવી પદવી આપવામા આવી હતી તેથી તેમના વશજો-કપટાઓ આજે બોહોરા કહેવાય છે

તામ્રપત્રો, લેખો, અનેક પસાયતા અને ગામો વગેરે ઉપરથી પુષ્કરણાજ્ઞાતિની યશસ્વિતા જોવી જાનવલ્લભાન

મહત્તા

પ્રકટી છે એવીજ ઉન્નતિ અધુના પણ વેપાર, હુન્નર, વિદ્યા અને ધનવૃદ્ધિમા પુકણા કેમ ભોગવે છે

આ ઉપરથી પુરાણી ને પ્રસિદ્ધ પુકરણાન્નતિનો પ્રભાવ આપણા ગયાલમા આવે છે હવે પછી ગુજરાતમા વચ્ચલા પુકરણા આગેવાનોએ અનેક વર્ષોસનો મેળવી પૂર્વની ગયાતિને માતખર કરી છે—એ વિષે જ્યારે આપણે પાછળના મહિમાવાન પ્રકરણા વાચીશુ ત્યારેજ આપણી ખાત્રી થશે, કે ગુજરાતમા પણ અનેક પ્રતિષ્ઠિત પુરુષોએ ગજમાન્ય ન્થિતિ પ્રાપ્ત કરી ઉજવળ ઇતિહાસ પોતાના વશભે માટે મૂકેલો છે

પ્રકરણ-૧૦ મુ.

મહત્તા.

ધર્મપ્રિય પુકરણા આદ્યકુળની મહત્તા
આચારવિચાર અને જાત્યાભિમાન વિષે.

અસલથીજ તેજસ્વી આદ્યકુળની આધુનિક સ્થિતિ પણ સુખી ને માન ભરેલી છે જે વૃક્ષનુ મૂળ પ્રતાપી ને મજબુત તેનો ઘટા વિસ્તાર વિશાળને સમૃદ્ધ હોય તે કુદરતી છે

પુકરણા આદ્યકુળનો મોટો ભાગ વિવિધ રિયાસતોમા વશપરપરાના મળેલા માનવતા હક્ક ભોગવી સુખી જીવન ગાળે છે કેટલાક વેદકને જ્યોતિષમા નિપુણતા મેળવી ઉત્તમ

પુષ્કરણા જ્ઞાતિની પ્રાચીનતા અને ગૌરવ

સ્થિતિ લોગવે છે બાકીનામાથી ઘણા નોકરી ને વેપારદિમા તથા કેટલાક ગૌરવણાથી પોતાની જીવનયાત્રા પૂરી કરે છે

યજ્ઞયાગ કરવા ને પ્રદક્ષિણા કરાવણુ એ, આ જ્ઞાતિનો સ્વભાવ હોય એમ લાગે છે દાન લેવા કરતા દાન આપવાની તેમની ક્ષત્રિયોચિત ઉદારતા ને ધર્મવૃત્તિ પ્રથમથીજ પ્રસશનીય છે વેલવ ને સમૃદ્ધિમા હજારો વર્ષથી ઉછર્યા છતા, લોભને વશ બની અર્થસંગ્રહ કરી રાખવાની વેશ્યવૃત્તિ પુષ્કરણાપ્રાદ્યલોમા માલમ પડતી નથી નિધુતટની તપશ્ચર્યા ઋષિઓના આ વશજ્ઞેમા બરાબર ઉતરેલી માલમ પડે છે

સમગ્ર જ્ઞાતિને દુષ્કાળના સકટમાથી ઉગારનાર પ્રતાપી, ઉદાર ને ઠયાળુ નાથાજીનો ઉત્કટ જ્ઞાતિપ્રેમ લાગ્યેજ બીજી જ્ઞાતિમા માલમ પડશે

એક વખત નિરંતર વરસાદની તાણુ લોગવતા મારવાડમા ભયકર દુકાળ પડ્યો બધી વસ્તી બાસભાગ કરવા લાગી

જેમલશીર ને જોધપુરના પ્રતાપી પુરોહિતોએ સમગ્ર નાતને એકત્ર કરી વિશાળ ભોજનશાળાઓ ઠેકઠેકાણે સ્થાપન કરી ગામેગામે પુષ્કરણા પ્રાદ્યલો નોકરીમા હોવાથી એક પાણુ પુષ્કરણા પ્રાદ્યલોને આ દુર્લભ રાક્ષસની જરા પાણુ અસર પહોચી શકી નહિ આ સુસ્મરણીય બનાવ નીચેની કહેવતમા નાથાજીની અમર કીર્તિનુ આપણુને સ્મરણુ કરાવે છે

મહત્તા

ન્યાત. ક્યાતમે હોતો નાથો,
તો કાહેકો લોગ માલવે જાતો

દાન આપવામા જેમ પુષ્કરણુ પ્રાદ્યણુને વિશેષ પ્રીતિ છે તેમ અન્ય પ્રાદ્યણુની દાન લેવાની વૃત્તિ તરફ આ જાતિને અત્યંત તિરસ્કાર છે લાખા સમયથી ધર્મનુ મેવન કરવાથી અને વેલની ને ઉદાર જીવન ભોગવવાની ટેવથી આ સ્થિતિ તેમનામા સ્વાભાવિક થઈ પડી છે

દાન વિષયમા મનુસ્મૃતિ જેવા પ્રમાણુઅથો તરફ આ અંજો નજર નાખવાથી પુષ્કરણુ પ્રાદ્યણુનેો ગરવો સ્વભાવ યથાથ છે, કે કેમ તે વધારે સ્પષ્ટ થશે

(૧) અધ્યાપનમખયન યજન યાજનં તથા

દાન પ્રતિગ્રહ ચૈવ બ્રાહ્મણાનામકલ્પયત્ ॥

મનુ ૦ અ ૧ ૨૩૦, ૩૮

ભાવાર્થ — ભણવુ, યજ કરવો ને દાન દેવુ એ પરમાર્થ વૃત્તિને પોષનારા ત્રણુ કર્મો અને ભણવવુ, યજ કરાવવો ને દાન લેવુ તે સમાજરક્ષા અને આજીવિકાને અનુકૂળ ત્રણુ કર્મો મળી છ કર્મ પ્રાદ્યણુ કરવા જોઈએ

(૨) પ્રતિગ્રહ સમયોઽપિ પ્રણમ તત્ર ઝર્જયેત્

પ્રતિગ્રહેણ શાસ્ત્રાશુ જ્ઞાણ તેજ પ્રદામ્યતિ

મનુ ૦ અ ૦ ૪ ૨૩૦ ૧૮૬

પુષ્કરણા જ્ઞાતિનો પ્રાચીનતા અને ગૌરવ

ભાવાર્થ — દાન લેવું એ પ્રાદ્ધણ્ય કર્મ છે, પરંતુ
આમર્થ્ય વગર તે લેવાની મના છે શક્તિમાને પણ પ્રદ્ધ-
તેજની રક્ષા કરવા દાન લેવાના કર્મથી બચવું જોઈએ

(૩) દુષ્કૃત દિ મનુષ્યાણામન્નમાશ્વિન્ય તિષ્ઠતિ
યો યસ્યાન્ન સમન્નાતિ સ તસ્યાન્નાતિ કિલ્લિ
ષમ્ (અગ્નિતન્મૃતિ)

ભાવાર્થ — મનુષ્યોના દુરાચરણનું પાપ તેના અન્નમા
નું છે એટલા માટે એવા દુરાચારીનું દાન લેનાર સ્વયં
પાપભાગી બને છે માત્ર શુદ્ધ વૃત્તિથી આજીવિકા ચલાવ
નારનું દાન લેવા યોગ્ય છે

(૪) સાચિત્રો માત્ર સારોઽપિ વર વિપ્ર સુયાત્રેત-
નાયત્રિત સ્ત્રીવેદોઽપિ સર્વાશી સર્વવિક્રયી ॥

મનુ ૦ અ૦૨ શ્લો ૧૧૮

ભાવાર્થ :— વેદવિક્રય કરનાર અને સર્વ કોઈનું
ખાનાર ચારે વેદને બાણતો હોય તો પણ તે ઉત્તમ પ્રાદ્ધણ્ય
નથી કિન્તુ ઉપરના બને દુષ્કર્મથી બચનાર વિપ્ર કેવળ
ગાયત્રીમત્ર બાણતો હોય તો તે સદાસર્વદા શ્રેષ્ઠ છે

આ રીતે ધર્મશાસ્ત્રની આજ્ઞાને અનુસરી પ્રાય સમગ્ર
જ્ઞાતિ દાન લેવાના અસત્ કર્મથી બચી ગઈ છે તે ધર્મ-
તેજ પુષ્કરણા પ્રાદ્ધણ્યો અદ્યાપિ બાળવી રહ્યા છે

મહત્તા

અધુમેમની અવધિ અને અપૂર્વ ઉદારતા —

જોધપુરનરેશના ગુરુ તાપાજીએ કાંઈ સત્તાન ન હોવાથી પોતાના ભત્રીજા ગિરિધરજીને દત્તક લીધો. સમયની બલિહારી એટલે વૃદ્ધાવસ્થાએ પોતાને એક ઔરમ પુત્ર ઉત્પન્ન થયો. તેનું નામ નાથાજી. અતસમયે વ્યાસ તાપા-જીએ વારસો વહેચી લેવા જણાવ્યું ત્યારે ગિરિધરે કહ્યું આપની કૃપાથી મારે કોઈ વાતની કમી નથી એટલે સર્વ ધન મારા ભાઈ નાથાજીને મળે એવી મારી ઇચ્છા છે. નાથાજીએ વડીલ ભાઈની આ ઉદ્દાગતા જોઈ પ્રતિજ્ઞા લીધી કે—ભાઈના આ સદાચરણથી પિતાનું સર્વસ્વ ધન શ્રી કૃષ્ણા-પર્ણુ હો. એવી મારી ઇચ્છા છું ૬-૧૦ વરસના નાથાજીનો આ સંકલ્પ ને ત્યાગવૃત્તિ ખરેખર અપૂર્વ છે ! !

ઇસ હાથ દે ઉસ હાથ લે—એ કુદ્દત્તનો કાનૂન છે. નાથાજીએ ભાગ્યબળથી લાખો રૂપીઆ કમાઈ પુણ્યમાર્ગે ખરચ્યા ને જીવન સાર્થક કર્યું.

ઉદારતા ને સતોષિતા બે સગી બેનો છે. આવી ઉદાર જાતિમા સતોષિની વૃત્તિ અમર્યાદ હોય એમા શી નવાઈ? જેસલમીરના પુષ્કરણા આચાર્ય વેણીદાસની કૃપાથી બીકાનેરની એક અપમાનિત રાણીના પુત્રને રાજ્ય મળ્યું. રાણીએ પોતાના મનના સંકલ્પ પ્રમાણે અધુ રાજ્ય આપવા આચાર્યને ખૂબ વિનંતી કરી પરંતુ આચાર્યના ચોકબા ઇન્કારથી રાણી નિરાશ થઈ અતમા રાણીનો ટેક સાચવવા અર્ધો રાજ્યની ઉપજ સ્વીકારવાનું કબૂલ થયું. ધર્મને પુષ્ટ

પુષ્કરણા જ્ઞાતિની પ્રાચીનતા અને મૌરવ

કરવા અવતરેલી પુષ્કરણા કેમ આવા ધનનો ખીજો શો ઉપયોગ કરી શકે ? સર્વ ઉપજમાથી અનેક વિષ્ણુયાગદ્વારા ધર્મની રક્ષા કરી

પુષ્કરણા જ્ઞાતિમા પ્રહોલ અને બલિરામલ જેવા સિદ્ધપુરુષોએ પોતાના સાત્ત્વિક ધર્મતેજથી અનેક ચમત્કારો કરેલા છે સિંધવાસી પ્રહોલએ ૨૪ લક્ષ ગાયત્રીજપથી ભક્તવત્સળ માતા સાવિત્રીને પ્રસન્ન કર્યાં એક કુબાર અને તેની એક દીકરી -એમ બનેના રૂપ ધરી ગાયત્રી દેવી ભત્રા કરવા નીકળ્યા તે કુલકાર પોતાની કન્યાને પ્રહોલને સોંપી ચાલ્યો ગયો તે પ્રદેશનો અધિકારી એક દુષ્ટ મુસલમાન હતો તેની નજર આ ખૂબસુરત કન્યા તરફ ગઈ પ્રહોલ આ વિચારથી ઘણા ખિન્ન થયા સમય ભેઈનવાળા પ્રાદ્યાણની ઝુપડીમા જેવો દાખલ થયો કે તત્કાલ અષ્ટભુજા-સપ્ત સિંહવાહિની બનીને સાવિત્રીએ સાક્ષાત્કાર કરાવ્યો નવાળ નમી પડ્યો ને પ્રહોલને વરદાન આપી જગદબા ગાયત્રી અતથ્યોન થયા.

ખીજા એવાજ સિદ્ધ ચોહટીઆ ભેશી બલિરામલને પણ માતા ગાયત્રી પ્રસન્ન હતા લોકોથી ભરમાએલા કેટલાક મુસલમાનોએ ભેશીલને નદીમા ડૂબાડવાનો નિશ્ચય કર્યો. રાત્રે આવી તેઓએ જેવો ખાટલો ઉંચક્યો તેવાજ ચાર પાયા ખલા સાથે સજ્જડા. મુસલમાનો ખૂબ ગભરાયા ને કરગરી પડ્યા ભેશીલએ તે ચવનોને હિંદુના ચિહ્ન ધારણ કરાવી મુક્ત કર્યો આજ પણ બલિરામલની છત્રીએ

મેળો ભરાય છે તે પ્રસંગે હિન્દુમુસલમાન બંને કોમ તેમના દર્શન ભક્તિભાવથી કરે છે ને માન્યતા રાખે છે

ચાવચ્ચ દ્રદિવાકરૌ-શ્રી લક્ષ્મીજી જેને પ્રસન્ન છે એવી પુષ્કરણા કોમમાં અત્યંત અને ખીરખલ સમા કવિઓ પણ થયેલા છે ધર્મશાસ્ત્ર, ભાષાશાસ્ત્ર, વેદક, મત્રશાસ્ત્ર, યોગવિદ્યા અને જ્યોતિષ વગેરે અનેક શાસ્ત્રોને જાણનારી પુષ્કરણા-જ્ઞાતિમાં હરલાલજી નામે એક વિદ્વાન પડિત થઈ ગયા છે જોધપુર રાજ્યમાં એક વખત કવિઓની પરિષદ ભરાઈ એક અદેખા ભાટે હરલાલજીને આવતા જોઈ પકકાર કર્યો કે-
“પ્રાદ્યલુ કવિતા કરવામાં શુ જાણે?” પુષ્કરણા પડિતે નીચેના કવિતથી ભાટના ગર્વને ચૂલ્કું કરી નાખ્યો

આદિ કવિ વિધિ વેદ રચે, મુનિ ત્રાસ પુરાણ બનાય કે દીની
સો સુન ગુક રચે સખ કાવ્ય તુલસી અર સુગ સુનાય કે દીની
લાલ બને કવિ કે સખ બેઠ સેવગને અધવીચમે છીની
પ્રાદ્યલુકે મુખકી કવિતા, કછુ ભાટ લઈ કછુ ચારણ લીની

શ્રી પુષ્ટિમાર્ગનો પ્રચાર કરાવનાર પુષ્કરણા પ્રાદ્યલુઓએ મોટાઇની લાલસાનો ત્યાગ પણ ઓછો નથી કર્યો રાજાઓ-એ સ્પષ્ટ કહેલું કે, ગોસાઈજીના કુળને ગુરુ માનવાથી આપના વશમાં ચોગ્ય ગુરુભાવ નહિ રહે પુષ્કરણા પડિ-તોએ આવાં આદરવચનોની પરવા નહિ કરતા જોધપુર-નરેશના ગુરુ નાથાવતજી અને મધુવતજીએ જોસલમીર, જોધપુર, ખીકાનેર વગેરે અનેક મહારાજાઓને પુષ્ટિમાર્ગની દિક્ષા લેવરાવી ભાટીઆ જેવી કોમમાં શ્રી વલ્લભસ પ્રદાયનો

પુષ્કરણા જ્ઞાતિની પ્રાચીનતા અને ગૌરવ

આટલો પ્રચાર તે પણ પુષ્કરણા કોમનેજ આભારી છે. કેમકે ઉત્તમ પુરુષોના આચળુનું તેના અનુયાયીઓ હંમેશા અનુકરણ કરે છે આ પ્રસંગથી પુષ્કરણા શાળની સાર્થકતા બરાબર જણાઈ આવે છે પુષ્કરણા વિષ્ણુ ધર્મ અને સત્કા-યમા મદ્દા સહાય કરશે એવું શ્રી લક્ષ્મીજીનું વચન આ નાના પુસ્તકમાં અનેક સ્થળે પ્રતીત થયું છે

સ્વધર્મે નિષ્ઠન શ્રેય પરધર્મો મયાવહ । એધર્મનીતિ વિરલાજ પાળી શકે છે વિચિત્ર પ્રલોભનો અને આકરા ભયને ન ગણકારી વ્યાસ રામઋષિએ ધર્મતેજનું આબાહ ઋક્ષણ કર્યું છે સ-૬૬૬માં વિષ્ણુયાગ કરનાર શ્રી લક્ષ્મીજીના વશમાં આ રામા વ્યાસ ઉત્પન્ન થયા હતા તેઓ વેદકમાં અદ્વિતીય અનુભવી હતા તેમની પ્રતિભાને લીધે દ્વિલ્લીપતિ બાહશાહ તરફથી પણ અમુક વાર્ષિક આવક તેમને મળતી.

બાહશાહ એક વખત અદ્દદ ત્રણ (પાંડુ)ની પીડાથી અત્યંત દુઃખી હતો બહુ સાવધાનીથી ઉપચાર કરી રામ-ઋષિએ તે વ્યાધિ નાબૂદ કર્યો બાહશાહ ખુશી થયો અને પોતાની શાહઝાદી રામાજીના પુત્ર દેવઋષિજીને-જેમના ઉપર આ શાહઝાદી મોહ પામી હતી-આપવાની ઇચ્છા જણાવી

રાજકન્યા, અદ્દગક સ પત્તિ અથવા સ્વર્ગની અખૂટ દોલત ભલે મળતી હોય, પણ પવિત્ર પુરુષો ધર્મનો આશ્રય ઇલાપિ તજતા નથી ઋષિજીને નીચેના શ્લોકનું સ્મરણ થઈ આવ્યું

ન જાતુ કામાન્ન મયાન્ન લોભાન્

ધર્મ ન્યજંઙ્ગીવિતસ્યાપિહેતો

ધર્મે નિત્ય સુખદુઃખસ્વનિત્યો

જોવો નિત્યો હેતુરસ્યન્વનિત્ય ॥

ભાવાર્થ:—કેઈ પણ વાસનાને કાગળે, ભયથી, લોભથી કે જીવન બચાવવા કદાપિ ધર્મનો ત્યાગ કરવો નહિ કેમકે સ સારમા સર્વ પ્રકારના સુખદુઃખ છે તે અનિત્ય અર્થોત્ નાશવત છે કિન્તુ એક ધર્મ અને બીજો જીવાત્મા સદા નિત્ય-અમર છે માટે નિત્યની દરકાર કરવી નાશવત વસ્તુ ખાતર સત્ય વસ્તુનો ભોગ કદાપિ આપી શકાય નહિ

ધર્મપર દૃઢ વિશ્વાસ ગાળી આપત્તિમાથી ઉગરવા ગમાજીએ એક યુક્તિ કરી- જાન લઇને આવવાના બહાને પોતાની જાગીરદારીમાથી ચાલ્યા ગયા બાદશાહી ફ્રાજ પાછળ પડી, પરંતુ ધન્ય છે તે વીર આત્માને કે તેમણે પોતે ક્ષાત્રતેજ દાખવી લડતા લડતા ધર્મોર્થે પ્રાણ જતો કર્યો ' પાછળથી દેવઋષિજી પ્રહ્લાચારીવેશે જેસલમીર તરફ છટકી ગયા, ધર્મોચ્છથી કદાપિ દુઃખ આવી શકે નહિ એ ન્યાયે જેસલમીર મહારાજને પણ એજ વ્રણમાથી ઉગારી, દેવાયતજીના કુળની એક કન્યા સાથે પરણી દેવઋષિજીએ મહારાજના વ્યાસગુરુપદે ઉન્નત જીવન ભોગવ્યું

પુષ્કરણ જ્ઞાતિની પ્રાચીનતા અને ગૌરવ

પ્રકરણ—૧૧ મું.

રીતરિવાજ વિષે સામાન્ય

ખાનપાનના આચાર દ્વિજજ્ઞાતિને અનુસરતા છે એટલે
પરજ્ઞાતિના હાથની રસોઈ કદાપિ લેવામા આવતી નથી

વિશેષ આનંદની વાત તો એ છે, કે અન્ય જ્ઞાતિ
કરતા પુષ્કરણ પ્રાદ્યલોમા પોડશ સસ્કારનુ ગૌરવ વિશેષ
આદરયુક્ત છે આર્યજ્ઞાતિના અભ્યુદય અર્થે ઋષિઓએ
સોળ સસ્કાર નિયત કર્યા છે તેમાના ઘણા સસ્કારો
પ્રેમપૂર્વક ને વિધિ અનુસાર સારી રીતે ઉજવવામા
આવે છે

વાનપ્રસ્થ અને સન્યસ્ત-આશ્રમનુ પાલન પણ પુષ્કરણ
જ્ઞાતિમા અતિ માનનીય છે આશ્રમચવસ્થા જેટલા પ્રમાણમા
પ્રજ્ઞના હૃદયમાથી શિથિલ થઈ ગઈ છે તેથી દશગણ
પ્રમાણમા આર્યપ્રજ્ઞ નિસર્વ બની આત્મિક અવોગતિને
પામી છે આવી સ્થિતિમા પૂજ્ય શ્રીસુખાનંદ, અચલાનંદ
ને શ્રીસદાનંદ સ્વામી જેવી વિભૂતિઓ પુષ્કરણ કુળમા
ઉત્પન્ન થઈ ગઈ છે

સ્વામી શ્રીસુખાનંદજીની તપશ્ચર્યા અત્યંત કઠિન ને
આશ્ચર્યજનક હતી સદેહે કેલાસ જવાના હેતુથી યોગની
એક ક્રિયાના બળથી તેમણે પોતાનુ શરીર અગ્નિથી અપરા-
જિત બનાવ્યુ હતુ સ્વામી અચલાનંદજીનો સયમ ને

રીતરિવાજ વિષે સામાન્ય

ક્ષમાશીલતા ખરેખર અદ્વિત હતા' એમ કહે છે, કે કોઈ દુષ્ટે એક વખત તેમની પાસે ચુનાના પેડા ધર્યાં પરંતુ આશ્ચર્યની વાત તો એ છે, કે તે મહાનુભાવે અતિ પ્રસન્નતાથી તેનો આહાર કર્યો—અને કોઈ પણ ભતની અડચણ તેમને નડી નહિ.

કુલીનતાનું ગૌરવ—મથાર્થ રૂપમા—અન્ય જ્ઞાતિઓના મુકાબલે પુષ્કરણા કેમમા સારી રીતે સચવાઈ રહ્યું છે. કન્યાવિક્રયનો આત્મઘાતક રિવાજ આ જ્ઞાતિમા નથી એમ કહીએ તો ખુશીથી ચાલી શકે તેમ છે. ગમે તેવા શ્રીમત-કુળમા બે કન્યાવિક્રયની રૂઢિની ગંધ માલમ પડે છે તો તે કુળને કન્યા મળવી ફલભય થઈ પડે છે.

કન્યા આપવાની પ્રથામા પુષ્કરણા બ્રાહ્મણો ઘણી ઉચી વૃત્તિ ધરાવે છે. ધન, માન કે ખીજ આડખરી પ્રતિભા કરતાં સુયોગ્ય-સુલ્લક્ષી ને શક્તિસંપન્ન-પુરુષને જ કન્યા સરળતાથી મળી શકે છે. સુધારાનું ડિઝિમ વગાડતી ખીજ કોઈ જ્ઞાતિમા કન્યા આપવાના સંબંધમા આટલી ધમિષ્ટ ને પ્રસન્નશીલ કાળજી જાગ્યે જ માલમ પડશે.

ઉત્તમ વર્ગના તરુવરની છાયા, કૃષિ, દેખાવ વગેરે સુદર હોય છે, તેમ ઉત્તમ ભતિની ખાનદાની ને સદાચાર સુખદાયક વાતાવરણથી બરેલા હોય છે. પુષ્કરણા કુળના આચાર, શક્તિ, સ્વભાવ, પ્રેમ, ઉદારતા, સંખ્યબક્તિ વગેરે અનેક ઉત્તમ ખાખતોની સાથે ખીજ નાની ખાખતોમા

પુષ્કરણા જ્ઞાતિની માતૃનતા અને ગૌરવ

પણુ ઇતર વર્ણ કે વર્ગ કરતા આ જ્ઞાતિની અદિઆતી સ્થિતિ માલુમ પડે છે

એક ટકાની હોય તોલડી, તોય તપાસી સગે હામ,
ખૂબ ટકાગ ખખડાનીને, પૂરણુ પરખી ખરચે દામ,
પણુ કન્યાને ઇવનગ્નો સાધી, વગ જોના આધળીઆ ખાય,
આજ અમાગી દ્વિજગતનિમા, વાળાં મામેલા જાય

પરંતુ સહભાગ્ય છે આ પ્રતાપી જાતિના કે વિવાહ કરવામા ધનની કે ખીજી ખોટી મોટાઈ ઉપર ભાગ નહિ મૂકતા. મુયોગ્ય પુરુષ અને ઉત્તમ કુળને જોઈને કન્યા આપવામા આવે છે લગ્ન પહેલા થોડા મમય પૂર્વજ મગાઈ-વાગ્દાન કરવામા આવે છે અન્ય જ્ઞાતિની પેઠે મગાઈ થયા પછી વિવાહ મિથ્યા થઈ શકતો નથી તેમ નથી બને પક્ષમા કડવાશ થતી કે નથી લાકડે માડડુ વળગાડવામા આવતુ

જ્યા લગ્નક્રિયા સાત્ત્વિક ને ગભીર માનવામા આવે છે, તે પ્રજા દદ, ચિરજીવ યશ ભોગવનારી ને સદ્ગુણી નીવડે તે સ્વાભાવિક છે વળી પુષ્કરણાજ્ઞાતિમા દીકરીને શેરના કાગળીઆની પેઠે વેચવામા આવતી નથી, પણુ યજ્ઞ નાર્યસ્તુ પૂઝ્યન્તે રમન્તે તત્ર દેવતા । એ મનુ ભગવા નની પુણ્યકારી ભાવનાને માન આપવામા આવે છે

આવી પુષ્કરણા કેમ શ્રી લક્ષ્મીજીના વરદાનથી હંમેશા સુખમન્માનલોકતા રહી છે અને ભવિષ્યમા પણ રહેા એજ ઈષ્ટ અભ્યર્થના ! અસ્તુ ।

સિંધ, કચ્છ, ગુજરાત અને રાજસ્થાનના વિશાળ

રીતરિવાજ વિષે સામાન્ય

ક્ષેત્રમા વસતી બધી શાખાના પુષ્કરણા બ્રાહ્મણોની આધુનિક આબાદી ને મોટાઇ વિષે માત્ર રૂપરેખાજ દોરવામા આવે તો સલબ છે, કે એક મોટું પુસ્તક તૈયાર થાય સમસ્ત જ્ઞાતિની શાખાના મહિમાનો ઉલ્લેખ કરવો તે આ લેખકના નાના મોઢે મોટો લાડુ ખાવા જેવું—નહિ બની શકે તેવું કામ છે, પરંતુ પરમાત્માની દયામા વિશ્વાસ રાખીને અથવા ઉત્તરાર્ધમા ગુજરાતની રસિક જાણવાયોજ્ય અને આકર્ષક વાર્તાવાનીઓ પીરસવાની ઇચ્છા છે આશા છે, કે વાચકોને તે રૂચિકર થઈ હવે પછીના પ્રકરણો એક સગા પ્રેમથી વાંચાશે

ગુજરાતવાની પુષ્કરણા ડોમની કીર્તિ પૂર્વજોના ઇતિહાસની સાથે સરખાવતા રાજમાન્ય સ્થિતિમા રહી છે અને વડીલોની કીર્તિમા ચત્કિચિત ઉમેરો કર્યો છે એટલી જ વાચકોની ખાત્રી થશે તો આ લેખકને પરમ સતોષ થશે અને તેની મહેનત સાર્થક લેખાશે

॥ इति शिवम् ॥

उत्तरार्ध.

ઇતિહાસના આધારે ગુજરાતમાં પુષ્કરણા બ્રાહ્મણોની વસ્તી

પ્રકરણ ૧ લુ.

ઇતિહાસના આધારે ગુજરાતમાં પુષ્કરણા બ્રાહ્મણોની વસ્તી.

સિંધુ પ્રદેશમાંથી પુષ્કરણા બ્રાહ્મણો રાજસ્થાનના લુદ્રવા નગરમાં પ્રથમ આવી વસ્યા, અને લુદ્રવા, મ ડોવર તથા રાજસ્થાનના ભાગમાંથી પુષ્કરણા-જ્ઞાતિના પ્રતિષ્ઠિત કુટુંબો ગુજરાત તરફ ૧૨ મા સેકાથી આવવા લાગ્યા આ બાબત સંકારણ છે તે નીચેની હકીકત ધ્યાનમાં લેવાથી માલમ પડશે

હિંદુસ્થાનના ભાવિનો વિચાર નહિ કરનાર કનોજના રાઠોડ જ્યયદ્રને રાવ સિયાળ નામે એક પૌત્ર હતો તે સિયાળ, શેઠ રામળ અને એક પુષ્કરણા પુરોહિતના આશ્રય નીચે ગુજરાત તરફ નાસી આવ્યો તે વખતે ગુજરાતમાં સિયાળના મામા ભીમદેવ સોલકીની આજુ વાલતી -એ વાતો ઇતિહાસમાં અકિત છે સિયાળના ગુજરાતમાં આવવાના બવાવ ઉપરથી પુષ્કરણા બ્રાહ્મણો અહીં કયારે વસ્યા તે સમય સહેજે જાણી શકાય છે

જેમ આર્યપ્રજા મધ્ય એશિયામાંથી ત્રણ ભિન્ન ભિન્ન દિશાએ ફેલાઈ હતી તેવી રીતે પુષ્કરણા સમાજ સિંધમાંથી પંજાબ, રાજસ્થાન અને કચ્છ-ગુજરાત તરફ વિસ્તાર પામેલો છે સિંધમાંથી પ્રથમ લુદ્રવા, મ ડોવર, જેસલમીર, પોકરણ ને ફેલોધિ સુધી વસવામાં પુષ્કરણા બ્રાહ્મણોને સ.

પુષ્કરણ સ્થાતિની માનીનતા અને ભૌરજ

૧૩૧૩ થી ૧૫૧૫ સુધીના ૨૦૦ વરસ લાગ્યા હશે એમ માનવામા આવે છે.

આ રીતે પુષ્કરણ પ્રાદ્યલેખોને વિસ્તાર થયેલો છે પણ તેમ થવાના અમુક કારણો તો હોવા જ નોંધવો. ઉપર ખતાવ્યું તેમ કેટલાક ઐતિહાસિક ખનાવો ઉપરાત રાજ-નૈતિક અને સ્થાનિક કારણોને લીધે ખાસ કરીને એક સ્થાનમાથી બીજા સ્થાનમા વસ્યા-એમ માનવું એ વધારે સચુક્તિ છે

રાજ્યોની ઉચ્ચપાયાલના કારણોને લીધે પુષ્કરણ સમાજ જેમ જેમ વિસ્તાર પામતો ગયો તેમ તેમ તે સ્થાતિના મોટા ભાગ ઉપર રાજનૈતિક અસર વિશેષ થતી ગઈ આજ કારણોને લીધે અદ્યાપિ રાજસ્થાનમા રાજકુટુંબના અગ્ર અને જાહેરજીવનમા પુષ્કરણ પ્રાદ્યલેખો અગ્રસ્થાન લોગવે છે

પુષ્કરણસમાજ અમદાવાદમાં—

પરમા સૈકાની શરૂઆતમા દિલ્હીના પાદશાહનો તાતા-રખાન નામનો એક સરહાર નાસીને શુજરાત તરફ આવતો હતો. રસ્તામા સિસોદીયા કુળના એક રજપુત સાથે તેને દોસ્તી થઇ તે મિત્રાચારીના પ્રતાપે નગરશેઠની માનવ તી પહવી અદ્યાપિ તે કુળમા ચાલે છે આ નગરશેઠના જોશી તરીકે પુષ્કરણ પ્રાદ્યલેખો અસલથીજ પ્રતિષ્ઠા પામીને આજ સુધી તે કુટુંબ અને તેમની આખી નાત ઉપર માનભરેલી લોગવગ અને જોશીપણના અધિકાર ધરાવે છે જે સિસો-

ઈ ઇતિહાસના આધારે ગુજરાતમાં પુષ્કરણા પ્રાદ્યક્ષીની વસ્તી

દીયા રજપૂતને તાતારખાન સાથે મૈત્રી થઈ હતી તેના વશને સમય જતા જૈનધર્મના અનુયાયી થયા જેથી હાલ તેઓ ઓસવાલ કહેવાય છે આટલું સ્પષ્ટીકરણ વાચકોના ધ્યાનમાં રહેવાની જરૂર છે, કેમકે અસલના સીસોદીયા રજપૂતો તેજ હાલના ઓસવાલ જૈન મતાનુયાયી નગરશેઠ પ્રેમાભાઇના પૂર્વજો હતા એમ માનવામાં કેાઇ ભતનું સંદિગ્ધ-પણું રહેવા પામે નહિ.

તાતારખાનના મિત્ર સાથે શ્રી હરદેવજી બોદા (પુરોહિત) પુષ્કરણા મહાશય જ્યોતિષી તરીકે ગૂજરાતમાં આવ્યા હતા આ જોશીજીના વેવાઇ મપારા કુળના પુષ્કરણાઓ ઈ સ ૧૪૧૯ના અરસામાં પાટણમાં આવી વસ્યા હતા આ પ્રમાણે પુષ્કરણા કુટુંબો સુખ્યત્વે કરીને ઐતિહાસિક કારણને લીધે અમદાવાદ અને પાટણ તરફ આવી વસ્યા આ સમયે ગૂજરાતનું પાટનગર અણહીલપુર પાટણ હતું અમદાવાદ કરતાં પણ તે વખતના પાટણની કળા, સમૃદ્ધિ ને બહોળલાલીની ખ્યાતિ, અધિક હોવાથી મપારા ને બોદા (પુરોહિત) ઉપરાંત ઓઝા, પડયા, વ્યાસ, કપટા, છાગાણી, રામદે, પણીઆ, વગેરે ઘણી શાખાના અનેક કુટુંબો કાલક્રમે ગૂજરાતમાં આવવા લાગ્યા અને આખાદ થયા.

જેમ સિંધમાંથી રાજસ્થાનમાં ફેલાતા ર મૈકા જેટલો વખત લાગ્યો હતો તે પ્રમાણે રાજસ્થાનમાંથી ગુજરાતમાં પુષ્કરણા પ્રાદ્યક્ષી લિપ્ત લિન્ન સમયે આવેલા છે તાતારખાનના સમય પછી ઇતિહાસના એક મોટા બનાવના

પુષ્કરણા જ્ઞાતિની પ્રાચીનતા અને ગૌરવ

પરિણામે પુષ્કરણા કુટુંબો ખાસ કરીને અમદાવાદમાં વિશેષ સખ્યામાં આવી વસ્યા

જોધપુરનરેશ અભયસિંહજીએ સ ૧૭૮૧ થી ૧૮૦૮ સુધી રાજ્યાધિકાર લોગવી મોગલ સમ્રાટ મહાન અકબરને સ્વવીર્યથી ગૂજરાત જીતવામાં કીમતી મદદ કરી હતી એ વાત ઇતિહાસજ્ઞ વાચકબધુઓને સુવિદિત છે

મોગલ સરદાર સરખુલદખાન ચોથ અને સરદેશ મુખી ઉધરાવી શક્યો નહિ, કેમકે મરાઠા અને પેશ્વાઓની ખટ પટને લીધે, લશ્કરની સહાય આપી લૂટારાઓથી મોગલ સરદારનું રક્ષણ કરવા બદલ, વસુલાત ઉધરાવવાનો હક્ક બાજીરાવ પેશ્વાના લાઈએ લઈ લીધો. દિલ્હીપતિને આ વાત પસંદ ન પડી અને મહારાજા અભયસિંહે ગુજરાતની સુબાગીરી ઉપર આવી ગૂજરાત કબજે કર્યું ઈ સ ૧૭૩૦

આ સમયમાં ગુજરાત ઉપર પીલાજીરાવ ગાયકવાડની સત્તા હતી પીલાજીરાવ અને અભયસિંહ વચ્ચે ખટપટ જાગવાથી ડાકોરમાં પીલાજીરાવનું ખૂન થયું ઈ સ ૧૭૩૨ તે પછી મહારાજા અભયસિંહે વડોદરા કબજે કર્યું, પણ ઈ સ- ૧૭૩૪માં દામાજીરાવે, અભયસિંહજીએ જીતેલો મુલક પડાવી લીધો અને ઠેઠ જોધપુર સુધી સ્વારી લઈ જવાની તૈયારી કરી તેથી અભયસિંહ ગૂજરાત છોડી જોધપુર ગયા જોધપુર રહ્યા તે દરમિયાન અભયસિંહજીની તરફથી કોઠારી રતનસીંગ વગેરેની મારફત ગૂજરાતનો કારભાર ચાલતો હતો (સ ૧૭૬૧-૧૭૬૩)

ગુજરાતમા વસ્તી અને તેમની વિદ્યોપાસના

આ ઇતિહાસ જાણવાની જરૂર વાચકજન ધુઓના ખ્યાલમા આવી હશેજ નેધપુરનરેશ મોગલખાદશાહીમા ગુજરાતની સુભાગીરી ઉપર આવ્યા હતા એટલુ તાત્પર્ય આપણને ઉપયોગી છે પૂર્વાર્થના પ્રકરણોમા ખરાખર જાણીત થએલુ છે, કે જ્યાંથી નેધપુર વસ્યુ ત્યારથી ખટકે તે પૂર્વના સમયથી નેધપુર રાજ્ય સાથે પુકરણાબ્રાહ્મણોનો કુળગુરુ તરીકેનો મળધ મન ભરેલો હતો એ વિષે કદાપિ બે મત છેજ નહિ

અભયસિ કુળ ગુજરાતમા રહ્યા હતા તેજ સમયમા તેમની સાથે અમદાવાદમા ઘણા પ્રખ્યાત પુકરણા કુટુંબો કુલગુરુના સખધને લીધે આવી વસ્યા તે હકીકત સત્ય, સ્પષ્ટ ને આધારસહિત હોવાથી સમાન્ય છે

આ બધા વિચેચનથી અમદાવાદ-પાટણમા પુકરણા બ્રાહ્મણો ક્યારે ને કેવા સંજોગોમા આવી વસ્યા તેનો સપૂર્ણ ખ્યાલ આપણને આવ્યા વગર રહેતો નથી

પ્રકરણ ૨ જી.

હસ્તલિખિત ગ્રંથોના આધારે પુકરણા બ્રાહ્મણોની ગુજરાતમાં વસ્તી અને તેમની વિદ્યોપાસના.

ગુજરાતનુ પાટનગર અમદાવાદ ઈ. સ ૧૪૧૨ એટલે સવત ૧૪૬૮મા વસેલુ છે લગભગ ૫૦૦ વર્ષ પહેલા

પુષ્કરણા જ્ઞાતિની પ્રાચીનતા અને ગૌરવ

પુષ્કરણા જ્ઞાતિ ગુજરાતમાં હતી એમ હસ્તલિખિત પ્રતોના આધારે માલમ પડે છે આથી અમદાવાદની સ્થાપનાનો આરંભકાળ અને પુષ્કરણા જ્ઞાતિનો નિવાસસમય એક સરખો માલમ પડે છે એ ઉપરથી ૫૦૦ વર્ષ પૂર્વે પણ આ પુરાણી જ્ઞાતિ ગુજરાતમાં હતી એમ અનુમાન કરવું કોઈ રીતે અનુચિત નહિ ગણાય

અથવા અત ભાગમાં કેટલાક ઉપયોગી પરિશિષ્ટ આપવામાં આવેલા છે. તે જોવાથી સહજ માલમ પડશે કે — સ-૧૪૪૮ થી સ-૧૯૦૯ સુધીના ૪૬૧ વર્ષના કાળમાં આ જ્ઞાતિના વિદ્વાન પુરુષોએ મુખ્યત્વે જ્યોતિષ, ધર્મશાસ્ત્ર આદિ અનેક વિષયના પુસ્તકોની હસ્તલિખિત આવૃત્તિઓ આત્મ-પઠનાથે કે પરોપકારાથે લખેલી છે એવી અનેક હસ્તલિખિત પ્રતોમાંથી ૬૬ પ્રત તો લેખકના નામ, ગામ, અથવા વિષય અને સવત સાથે મળી આવેલી છે તે પૈકી ખાસ ઉપયોગી ઉતારા પરિશિષ્ટમાં દર્શાવવામાં આવ્યા છે તે જોવાથી ગુજરાતમાં પુષ્કરણા બ્રાહ્મણોની પ્રાચીનતા (લગભગ ૫૦૦ વર્ષ પહેલાની) દીવાની પેઠે સ્પષ્ટ દેખાઈ આવે છે

એ હસ્તલિખિત પ્રતોના અત ભાગમાં લેખકનું નામ, ગામ અને સવત પ્રસિદ્ધ કરવાની ઈતિશ્રી લખાએલી છે તે ઉપર વિચાર કરતા આ પ્રસિદ્ધ જ્ઞાતિના ઇતિહાસ વિષે થયેલી ઉપયોગી માહિતી આપણને મળી શકે તેમ છે.

યેહ સમયમાં જેમ એક વડીલ, સર્વ વિદ્યા અભિપ્રયાસે જાન્યે રાખી પોતાના વશમાં તે વિદ્યા ચિરંજીવ કર્સો.

ગુજરાતમાં વસતી અને તેમની વિદ્યાભ્યાસના

તેવી રીતે ૪૬૧ વર્ષ સુધી આ જ્ઞાતિના સમાન્ય પુરુષોએ પોતાના કુળધર્મને શૌભારૂપદ એવા ન્યોતિષ અને ધર્મશાસ્ત્રનો સ્વાધ્યાય પ્રયાસપૂર્વક હાથે લખી પોતાના વશભે અને અનેક જ્ઞાતિબધુઓના લાભાર્થે વિદ્યાનો પ્રચાર કરવા ઉપાસના કરી છે. ધર્મ અને જ્ઞાન ઉપર તેમને કેટલું માન અને કેટલો પ્રેમ હતા એ જોઈ આપણને તેમના તરફ પૂજ્યબુદ્ધિ થયા વગર કેમ રહે ?

અથના વિવિધ વિષયો જોતા પુષ્કરણ જ્ઞાતિના વિદ્વાનોનો અભ્યાસ કેટલો વિશાળ હતો, તે વખતે વિદ્યા મેળવવામા કેટલી ચીવટ રાખી શ્રમ સેવવો પડતો એ વગેરે બાબતો પણ સારી રીતે જાણી શકાય છે.

ભારતભૂષણ મહાન ખગોળશાસ્ત્રી ભાસ્કરાચાર્યના કરણ કુતૂહળ અને પડિતપૂજ્ય વરાહમિહિરના પ્રશ્નદીપક જેવા અથોનો અભ્યાસ પુષ્કરણ વિદ્વાનો આકરથી કરતા હતા ત્રિકાલસધ્યા, ધર્મના સ્તોત્રો, અને વૃત્તવર્ણનો ઉપસ્થી તેમની ધર્મપ્રિયતા, કેટલી ઉડી હતી અને અથના નિષયો ઉપરાત પુરાણો વગેરે ધર્મશાસ્ત્રોનું જ્ઞાન તેઓ પ્રેમપૂર્વક સંપાદન કરતા—એ પણ સુઝ વાચકો સમજી શકશે આવી ધાર્મિકતા ને વિદ્યાપ્રેમને લીધેજ ગુજરાતમાં રાજમાન્ય સ્થિતિ તેઓએ પ્રાપ્ત કરી રાજસ્થાનમાં થઈ ગયેલા પોતાના પૂવજોનો યશમહિમા અનેક ગણો વધાર્યો છે તેઓએ શ્રીમદ્ ભગવદ્ગીતાનું અધ્યયન કરી અને આ-

પુષ્કરણા જ્ઞાતિની પ્રાચીનતા અને માર્ગ

તમજોધ જેવા આધ્યાત્મિક વિષયના ત્રથો લાખી સિધવાસી ઋષિઓના વશજોને ઘટે એવું ઉમદા ચારિત્ર્ય ગૂજરાતમા વચીને પુષ્કરણા ગ્રાહણોએ બીલવી ખતાવ્યું છે

અમદાવાદ, પાટણ વડોદરા, નદરખાર, સુરત, ધનપુર, તેરવાડી, કીનગ્રામ અને આનંદપુરી-એટલા ગામોમાથી ઉત્તમ વિદ્વાનોએ લખેલી હસ્તલિખિત પ્રતો આપણને મળી આ પેલી છે આ ગામોની નામાવલિ જેવાથી એટલું તો કબૂલ કરવું જોઈએ કે, પુષ્કરણા ગ્રાહણો શરૂઆતમાજ સારી સંખ્યામા અને એકે સ્થાનમા નહિ પરંતુ સમસ્ત ગૂજરાત અને ખાનદેશ સુધી વસેલા હોવા જોઈએ

લેખકો પેકી શ્રીસદાનંદજી, કૃપાશંકરજી, શ્રીશિવહર શાસ્ત્રીજી વગેરે અનેક પ્રસિદ્ધ પુરુષોએ પુષ્કરણા જ્ઞાતિને ઉન્નત કરી છે આગળ વિખ્યાત પુરુષોનું ચરિત્રપ્રકરણ લખવામા આવશે તે વાચવાથી સંપૂર્ણ ખાતરી થશે કે-ગૂજરાતમા વચીને પુષ્કરણા ગ્રાહણોએ લક્ષ્મીજીના વરદાનને સાર્થક કયું છે ધર્મને પુષ્ટિ આપી છે ગંજ્યમાન સ્થિતિ પ્રાપ્ત કરી મુખસમૃદ્ધિ ને યશલાભ ભોગવ્યા છે પુષ્કરણા જ્ઞાતિનો ગૂજરાતને લગતો ઇતિહાસ એટલો ગરવો છે, કે પ્રતાપી બાપદાદા ઋષિમુનિઓની ઉચ્ચતાનું આપણને સ્મરણ થયા વગર ગહે નહિ

ગુજરાતમાં વસ્યા પહેલા પુષ્કરણાની મમાજ

પ્રકરણ ૩૪.

ગુજરાતમાં વસ્યા પહેલા પુષ્કરણા મમાજ
રાજસ્થાનના મ ડોવર નગરમાં—

મ ડોવર (મ દોર) મારવાડની પુગણી રાજધાની હતું
જોધપુરની ઉત્તર દિશાએ ૬ માઈલ દૂર આ પ્રાચીન અને
પ્રસિદ્ધ નગરીના હાલ તો ખડિએરો માલમ પડે છે પડિ-
હાર રજપૂતોની જાહોજલાલી કે પુષ્કરણા ગ્રાહણોની તે
વખતની આબાદીના કેઈ પણ ચિહ્ન આપણને મળતા નથી,
તોપણ તે નમયના કિલ્લા ઉપરથી પૂર્વના ગૌરવનુ આપણ-
ને યોગ્ય ભાન થયા વગર ગ્હેતુ નથી

આ મ દોર નગર વિષે લિખ્ત લિખ્ત માન્યતાઓ પ્રચ-
લિત છે તે નગરથી સહેજ દૂર મડલનાથ મહાદેવનુ મંદિર
છે તે ઉપરથી આ નગરનુ નામ મ દોર પડેલુ એમ કહે
વાય છે વળી માડવ્ય નામના ઋષિનો પવિત્ર આશ્રમ આ
ભૂમિમાં હોવાની ઠતકથા છે ખીણ એક માન્યતાને આધારે
કહીએ તો એમ પણ કહેવાય છે, કે અતિપ્રાચીન કાળમાં
જેની પુત્રી મહાસતી મ દોઢરી રાક્ષસરાજ રાવણની પટરાણી
હતી તે મહારાજ મ દોઢરની રાજધાની પણ આ પ્રદેશમાં હતી

પાટણ, અમદાવાદ અને ગુજરાતમાં પુષ્કરણા ગ્રાહ-
ણોની જે વસ્તી હાલમાં છે તેમાના મોટાભાગના પ્રતાપી
પૂર્વજો આ યશસ્વી મ દોરમાં રહેતા હતા. એવાર્તા નિ શ ક

પુષ્કરણા જ્ઞાતિની પ્રાચીનતા અને ગૌરવ

હોવા ઉપરાત બાણવાયોગ્ય હોવાથી કેટલોક ઉલ્લેખ આ નીચે આપવામા આવે છે

મદોરવાસી પુષ્કરણા બ્રાહ્મણો ઋષિકુળના વશનો હોવાથી મૂળથીજ ધર્મપ્રિય અને આસ્તિક હોય એમા શી નવાઈ ! મદોરમા રહ્યા તે બધો સમય તેઓ શ્રીભેરવના ચુસ્ત ઉપાસક હતા હાલ તે પ્રદેશમા કાળા-ગોરા ભેરવનુ પ્રસિદ્ધ મંદિર છે પાસે માનસરોવર નામે એક સુંદર વાવ છે જરા બીજી બાબુએ ભગવાન ભેરવની સુખકર ને મોક્ષદાયક છાયામા શાંતિ મળશે એવી આસ્થાથી માર વાઠના સર્વ નૃપતિઓએ પોતાના સ્મારક ચિહ્નો ઘોડેસ્વાર મૂર્તિઓના આકારમા મુકાવેલા નજરે પડે છે મંદિરમા વચ્ચે ગણપતિ અને બે બાબુ ભેરવ સ્વરૂપની ભવ્ય મૂર્તિઓ આવેલી છે તે કાળા-ગોરા ભેરવની પાટણુમાના મયારા કુળના પુષ્કરણાઓ શ્રીછટ્ટદેવ માની ઘણા ભક્તિભાવથી આરાધના કરતા

પહેલાના સમયમા શ્રી સોમેશ્વર મહાદેવની પૂજા જેવી રીતે થતી, કાશીનિવાસી શ્રી શંભુની પૂજા જે ઠાઠથી થાય છે એવી ધામધુમથી નવરાત્રિના દિવસોમા ભેરવપૂજનો મહિમા પુષ્કરણા બ્રાહ્મણો ઉજવતા

પૂજાને અગે થતા યજ્ઞારભમા આઠમને દિવસે દોઢ મણુ દૂધની ખીર હોમવામા આવતી પરિશિષ્ટમા કાળા-ગો-નાના જે છદો આપવામા આવ્યા છે તે વડે પુષ્કરણાઓ

ગુજરાતમા વસ્યા પહેલા પુષ્કરણાની સમાજ

શ્રી ઇષ્ટદેવનું ઘણા ઉમગથી સ્તવન કરતા યજ્ઞ પૂર્ણ થયા પછી હાલ જેમ નેવેલમા સુખડી ધરાવવામા આવે છે એ રીતે સુખડી ને ખીર પ્રસાદીરૂપે વહેચાતા એ પ્રસાદીમા શ્રી ભૈરવદેવની કૃપા ભરેલી છે એમ માનીને તે ઉપરથી મપારા કુળના પુષ્કરણા વિદ્વાનો વર્ષની શુભાશુભતાનો નિર્ણય કરતા

આટલા વિસ્તારથી શ્રી ભૈરવ-ઉપાસના વિષે લખવાનું પ્રયોજન એટલું જ છે, કે એકનિષ્ઠ ભક્તિ કરવાવાળા ધર્મ-પ્રિય પુષ્કરણા બ્રાહ્મણો મદોરમાથી આવીને ગુજરાતમા વસ્યા છે

હાલ પાટણવાસી પુષ્કરણાઓના ધરમા શ્રીભૈરવના ૪ સ્થાનકનો નિવાસ છે આ એકજ હકીકત ગુજરાતને મદોરના સખધની પૂર્ણ સાબીતી છે પોતાના શ્રીઇષ્ટદેવની ભવ્ય મૂર્તિઓ સાથે લાવી શકાય એમ ન હોવાથી ભૈરવના સ્મરણ-ચિન્ત્ન તરીકે મદોરમાથી પ્રથમ આવનાર પુષ્કરણાઓએ આ ચાર ધામ સ્થાપન કરેલા છે પુષ્કરણાઓ ગુજરાતમા આવતા પૂર્વે મદોરમા ને સૌથી પ્રથમ સિંધમા વસનારા હતા એની સાબીતીરૂપ શ્રી જગદ્ભા સુરભિ-જેણે પુષ્કરણાને વરદાન આપ્યું હતું તે મહાલક્ષ્મીની મૂર્તિ પણ પાટણમા સ્થાપન કરેલી છે મૂર્તિનું સ્થાપન થએલું છે તે મહોલ્લો ‘મહાલક્ષ્મીનો પાટો’ એ નામથી પ્રસિદ્ધ છે ને તેમાજ મપારા કુળના ઘરે અને શ્રીભૈરવના ચારે સ્થાનક આવેલા છે

પુષ્કરણા જ્ઞાતિની પ્રાચીનતા અને ગૌરવ

જ્યાં ભક્તિનો વાસ ત્યાં ક્ષેત્ર ને સુખના ભંડાર ભરપૂર હોયજ એ ન્યાયે મહોરમાથી ગુજરાતમાં આવ્યા તે સમયે જેમ પુષ્કરણા જ્ઞાતિ અનેક જ્ઞાતિઓમાં માન અને અગ્રપદ ભોગવતી તેમ હાલ પણ વિદ્યા, ધન અને મસ્કારોની આબાદી નેમનામાં કાયમ રહેલી જેવામાં આવે છે

ગુજરાત પડેલા મહોરમાં પુષ્કરણા જ્ઞાતિનો નિવાસ અને સ્થિતિ વિષે આપણે આ ઉપરથી જાણ્યું તે સાથે પરિશિષ્ટમાં આપેલા કાળા-ગોરાના છ દો પણ વાચકો ભક્તિભાવથી જોશે એવી આશા ગાખવી નિર્ઝંક નથી

પ્રકરણ—૪ થુ.

ગુજરાતવાસી પુષ્કરણા કુળનો ચરિત્રમહિમા.

પ્રિય વાચકો,

ભગવાન સૂર્યનારાયણ સર્વ ગ્રહો અને ઉપગ્રહોમાં અધિક તેજસ્વી છે તેમ સર્વ ગ્રહ-ઉપગ્રહોનું મૂળ પણ એજ તેજ ભંડારમાં છે તેજસ્વરૂપ પ્રભાકરના સળધને લીધે જેમ ચંદ્રમાં જેવો ઉપગ્રહ શીતળ અને મૃદુ તેજવાળી પ્રભા વિસ્તારે છે તેમ પ્રતાપી પૂર્વજોનું પરાક્રમ તેના વશજેમાં ઘણા વર્ષ સુધી આદ્ય આવે છે-ઉતરી આવે છે

સિંધવાસી ઋષિઓએ પોતાના તપ અને બળથી શ્રીલક્ષ્મીજીનું વરદાન મેળવ્યું, તો તેમના વશજેએ રાજસ્થા-

ગુજરાતવાસી પુષ્કરણ કુળનો ચરિત્ર મહિમા

નમા વસી વિદ્યા, બુદ્ધિ અને ચરિત્રપ્રભાવે ચિરજીવ યશ પ્રાપ્ત કર્યો છે તે વિષે અગાઉના પૂર્વાર્ધમા પૂર્વજોના ચરિત્રો આપણે વાંચી ગયા

હવે ગુજરાતમા વસીને ૫૦૦ વર્ષના કાળમા પુષ્કરણ કામમા જે કીર્તિસપત્ત પુરુષોએ પોતાની જ્ઞાતિને શોભાવી છે, તેમની યાદગાર જીવનકથા આ પ્રકરણમા આપણે આલેખશુ જેના વાચનથી ઉપયોગી ઇતિહાસ યોગ્ય પ્રકાશમા આવશે તે ઉપરાંત આપણી ગરવી જ્ઞાતિમા પ્રતિભાવાળા અનેક પડિત પુરુષોએ પુગણા ને યશસ્વી મહિમાને સવિશેષ દીપાવ્યો છે, એ જોઈ આપણામા પણ અદ્વપાશે આનંદ ગૌરવ અને બળદાયક સ્ફુર્તિ અવશ્ય જાગૃત થયા વગર નહિ રહે એટલેા વિશેષ લાભ

અથના પૂર્વાર્ધમા જે ચરિત્રો વર્ણવ્યા છે તે વિષે ફરી અત્રે ઉલ્લેખ કરવાની જરૂર નથી, તો પણ સદ્ગત મહાત્માવોના સુકાબલામા ગુજરાતવાસી પુષ્કરણીય અગ્રેસરોએ જે મહિમા પ્રગટ કર્યો છે તે સપૂર્ણ જાણવા સમજવાને પાછળનું ઉપયોગી સ્મરણ ટૂંકમા કરી લઈએ એ વધારે યોગ્ય લેખાશે

સ ૨૦૯મા પ્રજ્ઞાદત્તજીએ તારો ઉતાર્યો સ ૧૧૨૧મા થયેલા મોતીરામજીના પૂર્વજ પ્રવરજીએ ગુરુ અને શુક દેવને પ્રત્યક્ષ કથા જે પૂર્વજોએ ચન્ડૂપચાગ બનાવ્યું, જે પુષ્કરણ વિદ્વાનો પાસેથી અનેક દક્ષિણીઓ વિદ્યા લાજ્યા, જેમણે અનેક ચમત્કારી ગ્રંથો લખ્યા, જેમણે

પુંકરણા જ્ઞાતિની પ્રાચીનતા અને ગૌરવ

અનેક ગામે મેળવ્યા તે મહાપુરુષોની પુંકરણા જ્ઞાતિમા નાથાજી જેવા જ્ઞાતિ-અભિમાની, શ્રીગ્રંથોજી ને બલિરામજી જેવા સિદ્ધ, વૈષ્ણવસ પ્રદાયને પરમ સહાય કરનાર નાથાવતજી ને મધુવતજી જેવા ધર્મપ્રિય, શ્રીખંડોજી ને દિલ્હીપતિ જેવાને વૈદ્યકવિદ્યાના ચમત્કારથી નમાવનાર યશસ્વી શ્રી જીઠાજી ને રામઋષિજી જેવા ધુરધર વૈદ્યરાજો, મહાન વિશ્ણુ યાગ કરનાર શ્રીલલ્લુજી જેવા ઉદાર ને ધર્મિષ્ઠ, હાજરજવાળી કવિ હરલાલજી, જોધપુર નરેશને બાદશાહી ખડણીમાથી મુક્ત કરાવનાર શિવકૃષ્ણજી, રાજકુળને સકટમા સહાય કરનાર દેવદત્તજી ને ગિરિધરજી જેવા રાજમાન્ય પુરુષો ઉત્પન્ન થયા એજ મહાપુરુષો અને એજ જ્ઞાતિકીર્તિનો વારસો ધરાવનાર ગુજરાતવાસી પુંકરણાઓમા પણ અનેક પ્રભાવશાળી પુરુષો થયા છે

રાજ્યપૂજ્ય શ્રી શિવદત્ત શાસ્ત્રીજી, સમર્થ પડિત શ્રીસદાનંદ સ્વામી, શ્રી દીપગમજી, દુર્લભરામ જેવા પ્રસિદ્ધ વૈદ્યરાજો, શ્રી દીરપારામ, મોટા વજેરામ ને શ્રી દીનાનાથ જેવા સમર્થ જ્યોતિષીઓ અને ધર્મતેજ ને વિદ્યા પ્રભાવથી પ્રસિદ્ધ થએલા ભટાણી કાકી ઉર્કે ધીરજબા વગેરેના ચરિત્રો વાચવાથી ખાત્રી થશે કે, પૂર્વજોના જળહળતા કીર્તિદીપકને ગુજરાતી પુંકરણાઓએ પણ વિદ્યાના પ્રભાવથી અખંડિત સાચવી રાખ્યો છે સ્વવીર્યથી રાજ્યમાન્ય સ્થિતિ પ્રાપ્ત કરી વશપરપરાના અનેક વર્ષોસનો મેળવ્યા છે

આ સ્થળે એક બાબત અવશ્ય ધ્યાનમા રાખવાની

ગુજરાતવાસી પુષ્કરણા કુળનો ચરિત્ર મહિમા

જરૂર છે તે એ કે જેમ રાજસ્થાનમાં અનેક રાજ્યકુટુંબોના માન અને આશ્રય નીચે પુષ્કરણા કોમ પ્રથમથી જ વસી હતી, તેવા વશપરપરાથી ભક્તિવશ રાજકુટુંબો અહીં ન હતા મુસલમાની સત્તાના આગભકાળમાંજ પુષ્કરણાએ અહીં આવી વસ્યા એ ધ્યાનમાં લેતા આશ્રય અને અનુયાયી વર્ગ નહિ હોવા છતાં પણ ૫૦૦ વર્ષના ટૂંક સમયમાં આટલો ઉર્જવળ વારસો ગુજરાત ધરાવી શક્યુ છે તે ખરેખર પ્રમશનીય અને ખીજમાં આદરભક્તિ ઉત્પન્ન કરે એટલી મગરૂબીનો ઇતિહાસ છે એમ સર્વે કોઈ કબૂલ કરશે એ ચોક્કસ છે

હવે વિશેષ વિવરણમાં નહિ ઉતરતા ચરિત્રના ઉર્જવળ મહિમાતીર્થની વર્ણનયાત્રા શરૂ કરીએ એટલે તેમાંથી સુર વાગ્યકે ગુજરાતી પુષ્કરણાજ્ઞાતિનું યશચિત્ર પોતાના નિર્મળ અતકરણમાં ઉતારી યોગ્યાયોગ્યતાનું નિરીક્ષણ કરશે એટલી આશા ને અતકરણની પ્રાર્થના છે

(૧)

વીર પુરુષનો જય.

એક ચ દગાર કથા ને એક વીરની રાજભક્તિ.

વીરમગામ પરગણામાં ગાયકવાડ તાબાનું ઝોટાણા નામે એક ગામ છે ૧૬ માં સૈકામાં ભારતસમ્રાટ અકબરશાહના વખતમાં આ ગામ આગળ રાજ્યભક્તિ દાખવતા ગમદેવ

પુષ્કરણ સતિની પ્રાચીનતા અને ગૌરવ

નુખના શ્રી જયદેવ ગોરધન નામના પુષ્કરણ વીર પુરુષે
પ્રાણ સમર્પણ કર્યું હતું (સ ૧૬૩૩) તે જગાએ વીર
જયદેવનું એક પાળીઆરુપે સ્મારક જોવામા આવતું હતું
(૨)

શાસ્ત્રી શ્રીશિવદત્ત શત્રુગમજી

ધનગામ નિવાસી પણીઆ નુખના ને અમદાવાદમા
ત્રવાડી (જોશી નુખના) નરસિંહરામની કન્યા માકેર માથે
જોમના લય થયા હતા તે શિવદત્ત શાસ્ત્રી ૫ ૧૮૬૦ ના
અરસામા થઇ ગયા

ગુજરાતમા આ સમયે ગાયકવાડ સરકારની જાદીએ
મહારાજા આનંદરાવ સરકારની સત્તા વિદ્યમાન હતી શ્રીશા
સ્ત્રીજીની જ્યોતિષશાસ્ત્રમા અદ્ભુત કુશળતા, ઉચી બુદ્ધિ
વગેરેને લીધે ગાયકવાડ મહારાજાના રાજશાસ્ત્રી ને ન્યાય-
ખાતામા સલાહકાર પડિત તરીકે શિવદત્તજીએ ગાયકવાડી
રાજ્યની સેવા ખજવી પુષ્કરણ કેમને ઉજ્જવળ કરી છ
રૂ ૧૨૦૦ નું વશપરપરાનું વર્ષાસન મહારાજા સાહેબે
તેમને કરી આપ્યું હતું સદરહું વર્ષાસન તેમના પુત્ર રામચંદ્ર
અને તેમના પછી શાસ્ત્રીજીના પૌત્ર-ત્રબક, વલ્લભ અને
દુર્લભ લોગવતા હતા તે ઉપરાત અનેક વખત મહારાજા
તરફથી કીમતી યોશાક, અલકાર વગેરેનો શિરપાવ મળતો,
પરંતુ શાસ્ત્રીજીનું દીલ ઘણું ઉદાર એટલે આ કયાળુ પુરુષ
કોઈ કોઈ વખતે દુપટ્ટા અગર જે કાંઈ પાસે હોય તે ચાચ-

ગુજરાતવાસી પુષ્કરજી કુલનો અરિત્ર મહિમા

કોને આપી હેતા આ શાસ્ત્રીજી જેવા રાજ્યમાન તેવાજ
મત્રશાસ્ત્રની ઉપાસનાને લીધે અદ્ભુત શક્તિ ધરાવતા
હતા ગાયત્રી પુરશ્ચરણવિધિ અને ખીજ અનેક ગ્રંથો
પોતાના ઉપયોગ અને તેમના વશજોના લાભાર્થે તેઓશ્રીએ
લખેલા માલમ પડે છે

(૩)

શ્રીસદાનંદ સ્વામી (સ. ૧૭૪૨-૬૬ ના અરસામા)

ભુરાનપુર નિવાસી સ્વામી સદાનંદજી મહાવિદ્વાન અને
ખાળ પ્રજ્ઞચારી હતા તેમનું મૂળ નામ સુદરદાસ હતું આ
પવિત્ર પુરુષે ભુરાનપુર શહેરમા મખારખપુરમા એક મઠ
સ્થાપન કરી સેકડો જ્ઞાતિખાળકોને વિદ્યા ભણાવી હતી
પ્રબોધવ્ય દ્રોહ્ય અને આત્મબોધ જેવા અધ્યાત્મવિદ્યાના
શ્રણા ગ્રંથો તેઓશ્રીના સ્વહસ્તે લખેલા માલમ પડે છે

૪

શ્રી દીપરામ જોષ્ઠતારામ વૈદ્ય (છાગાણી નુખના)

વડોદરાના રાજવૈદ્ય તરીકે પ્રસિદ્ધિ પામેલા શ્રીદીપરા-
મજી ભુરાનપુરના રહીશ હતા ગાયકવાડ સરકારમા તેમની
ઘણી પ્રતિષ્ઠા હતી તેમની કીર્તિનું સ્મારક દીપરામની હવેલી
આપાનેરી દરવાજા પાસે કાતારેશ્વર મહાદેવની સામે-વૈદ્યરા-
જની મહત્તાની આપણને યાદ આપે છે શ્રીશીવદત્તજીની

પુ'કરણા સ્મૃતિની પ્રાચીનતા અને ગૌરવ

પેઠે દીપરામજીએ પણ શ્રીસરકાર પાસેથી વર્ષોસન મેળવ્યા હતા, તે વર્ષોસન હજી ચાલુ છે ને તેમના વશજ ડાહ્યાભાઈ ચુનીલાલ તેનો ઉપયોગ કરે છે

૫

શ્રી દુર્લભરામ દયાશ કર વૈદ્ય (૧૭૭૩)

પૈશ્વ સરકારના રાજવૈદ્ય (કપટા નુખના) શ્રીદુર્લભરામજી અમદાવાદના વતની હતા જેમણે એક સુદર શિવાલય બંધાવી શ્રીવેંકનાથ મહાદેવની સ્થાપના પુ'કરણાની પોળમાજ કરી હતી. તેનું વર્ષોસન અદ્યાપિ જિલ્લાના કલેક્ટર સાહેબની આફ્રિસમાથી દર વરસે તેમના સગાને મળ્યા કરે છે

૬

સુપ્રસિદ્ધ જ્યોતિર્વિદ્ શ્રી કીરપારામજી (મખારા નુખ).

પાટણના આ જોશીજીની મહત્તા વર્ષોસન નિમિત્તે તેમણે મેળવેલા અનેક લેખપત્રો જોવાથી માલમ પડી આવે છે. તેમના પૌત્ર શ્રી મોટા વજેરામ અને કીરપારામજીએ સંખ્યજ્યોતિષી તરીકે ઘણી મોટી નામના મેળવી હતી શ્રીમત સરકારના સહીસિક્કાવાળી લેખપત્રિકાઓ પરિશિષ્ટમાં આપવામાં આવેલી છે જે વાચવાથી વાચકબધુઓને આ બંને વિદ્વાન પુરુષોની સુયોગ્ય પીછાન મળી શકશે

ગુજરાતવાસી પુરુષોના મુળનો ચરિત્ર મહિમા

૭

જેશી શ્રી દીનાનાથજી.

અમદાવાદ નિવાસી ઓઝા નુખના દીનાનાથજીની વિદ્વતાનો પ્રભાવ રાજ્ય કરતા સમસ્ત જેન કોમ ઉપર વિશેષ હતો જેન મહિરોમા મૂર્તિની પ્રતિષ્ઠાના, જેન સાધુ-ઓને દિક્ષા આપવાના, વિવાહના અને ધર્મક્રિયાને લગતા સર્વ પ્રકારના મુદ્દત નિર્ણય કરનાર એકલા આ શ્રીદીનાનાથજીની શક્તિ ઉપર જેન કોમને સંપૂર્ણ વિશ્વાસ અને માન હતા આવી અગત્યની ખાખતોમા ખીજ પડિતો કરતા આ એકજ જેશીજીની વિદ્વતા પ્રમાણુ ગણાતી હોવાથી આખી જેન કોમમા તેમનો કાબુ વિશેષ હતો અને હાલ પણ છે તેમની ગાદીએ જેશી બાપાલાલ આવ્યા હતા. તે પણ ઘણા પ્રતિભાશાળી હોવાથી ઘણે દૂર સુધી બેહેરા જેશીના નામથી ઘણા પ્રખ્યાત હતા.

(૮)

શ્રી ભટ્ટાણી કાકી ઉર્ફે ધીરજબા

પૂર્વાર્ધમા અનેક સુપ્રસિદ્ધ ચરિત્રો આપણે જોઈ ગયા, પરંતુ સમસ્ત જ્ઞાતિમા એક આદેહમા વસીને મહાન આત્માએ વિદ્યા અને શક્તિના બળે કીર્તિ મેળવી હોય એવું ભટ્ટાણી કાકી સિવાય એક પણ દષ્ટાત મળી શકતું નથી એટલા પૂરતી ગુજરાતની પુરુષજ્ઞાતિની કીર્તિમા સવિશેષ અને અલિખ્ય લેવા લાયક વધારો થયો છે.

પુસ્કરજ્ઞા જ્ઞાતિની પ્રાચીનતા અને ગૌરવ

વોહોરા-જેશી કીકા વૃદ્ધાવનના પુત્રી અમદાવાદના વતની હતા પોતાના વિદ્વાન પતિ વ્યાસ ગોપીનાથ શ્રીધરના મમાગમે કરી જ્યોતિષવિદ્યામા એમની કુશળતા ઘણી આશ્ચર્યજનક હતી પોતે શ્રીકૃષ્ણદેવની ઉપસના કરવામા એટલા આસ્તિક અને ધાર્મિક હતા કે લોકો એમ માનતા કે તે દેવની કૃપાને પાત્ર-પરમ ભક્ત હતા વિશેષ ગર્વની વાત તો એ છે, કે કેટલાએ વિદ્યાર્થીઓને પોતાની પાસે ગંખી વિદ્યાદાન આપતા અને તેમનું પાલનપોષણ પણ પોતેજ કરતા આ પ્રમાણે તેમની જ્યોતિષનિપુણતા, ધાર્મિકતા અને વિદ્યાદાન આપવાની તેમની શક્તિ અને સેવાનો વિચાર કરતા ધીરજખાના પવિત્ર આત્માની તેજસ્વિતા તરફ આપણે પૂજ્યભાવ પ્રગટ થયા વગર રહે તેમ નથી

જ્યોતિષવિદ્યા ઉપર તેમનો કેટલો કાળુ હતો તે વિષે તેમના પ્રવાસની એક આશ્ચર્યજનક વાર્તા કહી આગૌરવવાળું ચરિત્ર સમાપ્ત કરીશું

એક વખત ભટાણી કાકી પોતાના વિદ્યાર્થીઓને સાથે લઈ યાત્રાએ નીકળ્યા માર્ગમા અનેક જગાએ વિશ્રાંતિ ખાતર સુકામ થતા એમ ચાલતા ચાલતા એક ગામમા આવી પહોંચ્યા જ્યાં મોટો યજ્ઞસમારભ થતો હતો ગામના અવલોકન અર્થે વિદ્યાર્થીઓ ફરતા ફરતા યજ્ઞવેદી સમીપ જઈ ચઢ્યા આચાર્ય અને ખીળ બ્રાહ્મણોએ આ કેાષ શિક્ષાર્થીઓ ભટકતા આવેલા છે એમ ખારી તેમનો ક ઈકે

ગુજરાતવાસી પુષ્કરણા કુળનો ચરિત્રજિભા

તિરસ્કાર કયો યજ્ઞયાગ કરાવીને આ બ્રાહ્મણો પણ ભિક્ષા ઉપર જીવન ટકાવે છે છતા કઇ વિધાના બળે આવુ ધમક તેમનામા છે તે જોવાને, તથા વિદ્યાર્થીદ્વારા પોતાના સ્વમાનને પણ સ્વાભાવિક આઘાત લાગવાથી યજ્ઞનો જગાએ ધીરજળા આવ્યા

બ્રાહ્મણોએ કહ્યું-તમે તમારે રસ્તે જેમ આવ્યા હતા તેમ પધારો આ બધા ડોળદમામ સાથે તમારે શુ કામ છે ? ભટાણી કાકીનુ શાત ધમતેજ આ અજ્ઞાનીઓનુ અભિમાન જોઇ ભભકી ઊઠ્યુ આચાર્યને પ્રશ્ન કયો કે ભલે માર કામ ન હોય પણ આ યજ્ઞવેદી વિધિમગ બનાવી નથી યજ્ઞમાન અને બ્રાહ્મણો ચમકી ઊઠ્યા વાચકો ભાણીને આશ્ચર્ય-ચકિત થશે કે વેદીના નીચેના ભાગમા કેઈ મરેલા પશુનુ હાડકુ હતુ તે જમીન ખોદાવી જ્યારે બહાર કાઢ્યુ ત્યારે આચાર્ય, બ્રાહ્મણો અને યજ્ઞમાન સર્વે ભટાણી કાકીને પગે પડ્યા, અને સર્વના અત્યાગ્રહથી પોતે આચાર્ય બની તે યજ્ઞસમારભની પૂર્ણાહુતિ કરી

આવી જાતનો વિદ્યાચમત્કાર અને આવુ શુદ્ધ જીવન આ ગ્રંથમા કયાય માલમ પડતુ નથી પુષ્કરણા-જ્ઞાતિ ગુજરાતમા વસ્યા પછી અનેક પડિત પુરુષોએ જ્ઞાતિની ઉન્નતિ કરવા સાથે ગુજરાતવાસી પુષ્કરણાઓનો કીર્તિધ્વજ ફરકતો રાખ્યો છે

ઉપર આઠ ચરિત્ર વર્ણવવામા માત્ર આછી રૂપરેખાજ દોરવા પ્રયત્ન કયો છે વિગતવાર અહેવાલ આપવા કરતા

પુષ્કરણા જ્ઞાતિની પ્રાચીનતા અને ગૌરવ

હવે પછીના પ્રકરણમાં અનેક પડિત પુરુષોએ વર્ષાસનો પ્રાપ્ત કરી જે રાજમાન્ય સ્થિતિ પ્રાપ્ત કરી છે તેવું વર્ણન આપવું વધારે ઉચિત લેખાશે ગુજરાતી પુષ્કરણાજ્ઞાતિની આખાદી સોળે કળાએ ખીલી હોય તો એ વર્ષાસનોદ્વારા જે મહિમા ટપક્યા કરે છે તે ઉપરથી વાચકો જોઈ શકશે

પ્રકરણ પ મું.

ગુજરાતી પુષ્કરણા બ્રાહ્મણોની રાજ્યસ ભાનિત પ્રતિભા

ઈ સ ૧૭૨૦માં શ્રીમત ગાયકવાડ સરકારના વશમાં મહારાજા પીલાજીરાવે પ્રથમ ગુજરાતમાં ગાદી સ્થાપન કરી એમના સમકાલીન માલાજીરાવના સમયથી પુષ્કરણાજ્ઞાતિ રાજ્યસ ભાનિત થવા લાગી એ ગણતરીએ આજથી ૨૦૦ વર્ષ ઉપર પુષ્કરણા પડિતોને લીધે જ્ઞાતિની આખાદી ઉચ્ચ સ્થિતિ ઉપર હતી એ આપણે કબૂલ કરવું જોઈએ

પરિશિષ્ટમાં વિદ્યાગુણુજ્ઞ મહારાજાએના સહીસિકકાવાળી ૧૩ નકલો રજુ કરવામાં આવી છે તેમાંની ઘણીખરી પ્રતો વાચતા માલમ પડે છે, કે કેટલાક વર્ષાસનો માલાજીરાવના સમયથી શરૂ થયા હતા

શ્રીમત સયાજીરાવ, કૃત્તેસિંહરાવ, ગોવિંદરાવ, આનંદરાવ અને ૧૮૭૦-૭૫ના અરસામાં રાજ્યાડંબ મહારાવ

ગુજરાતી પુસ્કરણા પ્રાદ્યક્ષેની રાજ્યસ માનિત પ્રતિભા

સરકાર સુધી એટલે ઈ સ, ૧૭૬૮થી ૧૮૭૫ સુધીના ૧૦૭ વરસના કાળમા પુસ્કરણા વિદ્વાનોની પ્રતિભા એક સરખી સ્વીકૃત અને ચાલુ રહેલી છે ગુજરાતના પુસ્કરણા પ્રાદ્યક્ષેનો આ સમય સોનેરી કહી શકાય આ ૧૦૦ વરસના કાળમા વેદરાજ દીપરામજી, દલપતરામજી, દુર્લાભરામજી, મછારામજી, છોટા વજેરામ, અને કીરપારામજીએ સમસ્ત ગાયકવાડી રાજ્ય ઉપર એવી અફ્સુત અસર નીખાવી હતી કે-ગુજરાતના નાનામોટા તમામ ભાગ ઉપર આ વિદ્વાનોના વર્ષાસન નિમિત્તે ધાર્મિક કર ઉધરાવવામા આવતો હતો.

સુરત પ્રાત, ઉમરેઠ પ્રાત, નવસારી, કાઠિઆવાડ, નડિયાદ અને વડોદરા શહેર, વીજપુર, ખેરાગુ અને રાજપી-પુળા પ્રાત-એટલે વિશાળ ગુજરાતના સુખ્ય સુખ્ય પરગણા-માથી લગભગ રૂ. ૨૩૦૦ રૂપીઆ જેટલી વાર્ષિક રકમ શ્રીમત સરકારના હસ્તે પુસ્કરણા વિદ્વાનોના ચરણમા વશપરપરાના ઉપલોગના કરારે ભેટ ધરવામા આવતી હતી અગાઉ કહેવામા આવ્યું છે તેમ શ્રીશાસ્ત્રીજી શિવદત્તજીને રૂ. ૧૨૦૦ મળતા હતા એ રકમનો સમાવેશ ઉપરની રકમમા કરવામા આવ્યો નથી, તેમજ બીજા લેખપત્રો જોઈએ તેટલા પ્રમાણમા મેળવી શકાયા નથી એ બધો ખ્યાલ વાચકોએ ધ્યાનમા રાખવો ઘટે છે

પરિશિષ્ટમા આપેલી સનદોની નકલો વાચતાજ પુસ્કરણા અગ્રેસરોની પ્રતિભાએ શ્રીમત ગાયકવાડ સરકારના દરબારમા કેટલી ભવ્ય અસર કરી હશે તેનો ખ્યાલ પ્રત્યેક

પુષ્કરણા જ્ઞાતિની આચીનતા અને ગૌરવ

નકલોમા માનવાચક શબ્દાવલિ ઉપર નજર ફેરવતાજ આવી શકે તેમ છે

આ લેખકના હાથે એ મહાનુભાવોની મહત્તાનું વર્ણન થાય એના કરતા નકલમા વારંવાર વપરાયેલા વેદમૂર્તિ, મોટા સત્પાત્ર, બહુ સત્પાત્ર, રનાનસ ધ્યાશીલ, જ્યોતિષ-વિદ્યાસપ્ત, તીર્થરૂપ, વેદશાસ્ત્રસપ્ત, બહુ મોટા વિદ્વાન એ શબ્દોમા પુષ્કરણા જ્ઞાતિને અભિમાન લેવા લાયક કીર્તિ વધારે અલકૃત થયેલી માલમ પડે છે

સહગત શ્રીમત સરકારે બહુ નમ્ર શબ્દોમા બહોર ઝૂં છે, કે માલાલુરાવ બોએના સમયથી શરૂ થયેલા અને સ ૧૮૫૩, ૧૮૬૭, ૧૮૭૮ અને ૧૮૮૭ મા નવા પત્રો લખાયેલા તે પ્રમાણે વર્ષાસનો વશપરપરાના ઉપભોગની શરતે, કાઠપિણ હેરાનગતિ કર્યા વગર, દસ્તા-વેજની અસલ નકલ પુષ્કરણા વિદ્વાનોને આપીને, અને ૬૦ વર્ષે નવી સનદ કરાવવાની કે સિદ્ધ કરવાની કાઠપિણ બાતની તકલીફ તેમના વશજોને ન પહોંચે એવી રીતે-વર્ષાસનોના રૂપીઆ આપવા તે રાજ્યનો પરમ ધર્મ છે. રાજ્યનું તેમા શ્રેય છે કલ્યાણ છે

જે વિદ્વાનોની પ્રતિભાને લીધે રાજ્ય પોતાનું શ્રેય સમજે અને માનભરેલી રીતે વર્ષાસનો વશપરપરા ભોગવાય તેની ઉદ્ધાર કાળજી બતાવે તે વિદ્વતા કેટલી ગૌરવવાળી હશે તેનો ખ્યાલ કાઠ પણ વર્ણન વગર આપોઆપ મળી રહેશે પરિશિષ્ટમા રજુ થયેલી નકલો તો નવા લેખો થયા

ગુજરાતી પુષ્કરણા આદ્યલેખની રાજ્યસ માનિત પ્રતિભા

તેની છે મૂળ લેખોમા આર્થી પણ વિશેષ માનમરતબા-
વાળી ભાષા વપરાઈ હશે તે વિષે ભાજ્યેજ કોઈને શકા
થશે વર્ષાસનોમા કોઈ જાતની અટકાયત ન થાય એ સાડ
શ્રીમત સરકાર તરફથી યોગ્ય કાળજી રખાતી અને પરગ-
ણાના કામદારોને તાકીદના હુકમો પણ નીકળતા

એક મનદમા તો વેદમૂર્તિ મછારામ જેઠામજી
જેમને બહુ મોટા વિદ્વાન ને સત્પાત્ર ગણી ગાડીબગદ
ના ખર્ચ માડ આપાજી મુબદારે વાર્ષિક રૂ-૬૦ ની રકમ
આપેલી માલમ પડે છે

ઉદારા રાજ્યપૂજપ્રાશ્ન મન્નિવ્યથ- વરદાયિની શ્રી
મહાલક્ષ્મીનુ વચન ગુજરાતવાસી પુષ્કરણા આદ્યલેખે કેટલા
પ્રમાણમા સફળ કર્યું છે એ આ નાના લેખમા બતાવવા
યોગ્ય પ્રયત્ન કર્યો છે

ગુજરાતમા વચ્ચાને ૫૦૦ વર્ષ જેટલી પ્રાચીનતા-એ
સેકા જેટલો રાજ્યસ માનિત સમય-અને પરમ વિદ્વાન,
ધાર્મિક, વીર પુરુષો ઉત્પન્ન કરનાર ગુજરાતવાસી પુષ્કરણા-
આદ્યલેખજાતિ-ને અન્ય પ્રાતના કે શાખાના પુષ્કરણા આદ્યલેખ
આટલા પ્રયાસ અને સ્પષ્ટીકરણ પછી પણ યોગ્ય સ્વરૂપમા
ન સમજી શકે તો પછી કોઈ જાતની કિલગીરીનુ કારણ નથી

ગુજરાતી પુષ્કરણા સમાજના રિતરિવાજો વિષે હવેના
છેલ્લા પ્રકરણમા કેટલીક હકીકત આપી પૂર્વાર્ધના જેટલોજ
ચશસ્વી ને મહિમાવાન આ ઉત્તરાર્ધ પણ સંપૂર્ણ કરીશું
શુભે ભવતુ નર્વદા

પુષ્કરણા જ્ઞાતિની પ્રાચીનતા અને ગૌરવ

પ્રકરણ ૬૬.

રીતરિવાજ અને સામાન્ય ઉપયોગી હકીકત.

પૂર્વાર્ધના ૧૧ મા પ્રકરણમાં રીતરિવાજ વિષે જે હકીકત આપવામાં આવી છે તેમાં આ પ્રકરણનો ઘણો હેતુ સમાઈ જાય છે કેટલીક વિશેષ હકીકત દુઃકમાંજ આ સ્થળે લખવાની જરૂર છે

૧ લક્ષ જેવા ધાર્મિક કાર્યમાં કુળ અને યોગ્યતાનેજ માન આપવાનો રિવાજ છે કન્યાવિક્રયનો દુરાચાર ગુજરાતવાસી પુષ્કરણાજ્ઞાતિને કલકિત કરી શક્યો નથી વડોદરા, અમદાવાદ, પાટણ, ખાનદેશ, સુભઈ, હાલાર ને ખભાળીઆ જેવા વસ્તીના સુખ્ય સુખ્ય સ્થળોને કન્યાની આપ લેનો સબધ છે

૨ બોદા (પુરોહિત), મપારા, વ્યાસ, છાગાણી, જોશી પાણીયા, ઓઝા, બોડા, કપટા, રામદેવ વગેરે શાખાના પુષ્કરણા બ્રાહ્મણો ગુજરાતમાં વસતા હતા, પણ હાલ તો તેમાંની થોડી નુખેના કેટલાક કુટુંબો હયાતિ લોગવે છે નુખવાર મનુષ્યગણના અને ઘરદીઠ નામાવલિ પ્રગટ કરવી તે કામ મુરકેલ છે તેમજ જ્ઞાતિના માસિકદ્વારા પ્રત્યેક સ્થાનના આગેવાનો તે હકીકત પ્રગટ કરે એ વધારે ઇચ્છે છે

(૩) રાજનગર અમદાવાદમાં ઘરની સખ્યા યોગવાર (ફળીઆ વાર) નીચે પ્રમાણે હતી

રોતરિવાજ અને સામાન્ય ઉમયોગી હકીકત

પુષ્કરણાની	પોળ ૪૦	મહાલક્ષ્મીની પોળ ૨
કવિશ્વરની	,, ૪	માડવીની પોળમા
હીંગળોકની જોશીની	,, ૨	શેઠની પોળ ૨
પીપરડીની	,, ૨૨	પતાસાની પોળ
ખાજરા	,, ૩૦	બ્રહ્મપુરી ૬

એક ઢર ૧૧૦ ઘર હતા.

(૪) અમદાવાદની પુષ્કરણાજ્ઞાતિમા અદ્ય કુટુંબોજ હાલ હયાતિ ભોગવે છે

(૫) આજીવિકા, સ પ્રદાય વગેરે

પૂર્વજોના કુળાચારને અનુસરી વૈદક અને જ્યોતિષ-વિદ્યાના પ્રભાવે અત્રેના કુટુંબો ઉમદા રીતે પોતાનો જીવન-વ્યવહાર ચલાવે છે

ગુજરાતમા જ્યોતિષવિદ્યાના પ્રભાવે તો અવધિ કરી પણ વૈદકવિદ્યાને ઉત્તેજક એકાદ ચરિત્ર આલેખાયુ હોત તો ઠીક એમ વાચકોને ઘડીભર લાગશે, પરંતુ તેમ નથી

જ્યોતિષની સાથે વૈદકવિદ્યા પણ ગુજરાત તેમા ખાસ કરીને અમદાવાદના પુષ્કરણા બોદા કુટુંબોમા જન્મતાંની સાથેજ—વશપર પરાથી ચાલી આવી છે

આત્મસ્લાધાની ટીકાને કારણે કેટલીક અગદ પ્રતિભા આજ લેખકના સ્વહસ્તે ન મુકાય તો ઠીક એમ ધારી વૈદ-

પુષ્કરણ સ્મૃતિની આચીનતા અને ગૌરવ

કને લગતો કેટલોક ઉદ્દેશ મૌનભાવે આવવા દીધો નથી, પરંતુ કેટલાક બહાર પ્રસંગો ઉદ્દેશને અયોગ્ય ગણવામા આવે તો વેદકની મહત્તાને યોગ્ય ન્યાય મળ્યો કહેવાય નહિ—એમ ધારી ત્રણેક પ્રસંગો લેખકના જાતઅનુભવના હોવાથી કાઈ પણ રંગ વગર નીચે દર્શાવવામા આવ્યા છે

(૧) પ્રાત સ્મરણીય શ્રીનાથજીની ગાદીવાળા ટીકાયત મહારાજશ્રી ૧૦૮ શ્રીગોરધનલાલજીના બેનશ્રી બેનાજી સ ૧૯૬૩ મા ખાસ દવા કરાવવા સાફ અમદાવાદ પધાર્યા હતા તેમને લાયકર વ્યાધિમાથી આરામ અને તદુરસ્તી મળ્યા હોય તો અમદાવાદ પુષ્કરણની પોળગાથીજ

(૨) શ્રીદારકા બેટના મહારાજશ્રી ૧૦૮ શ્રીપ્રધુમનલાલજી, અત્રેના મહારાજશ્રી ૧૦૮ શ્રીરણછોડલાલજીના ઉપવીત પ્રસંગે પધારેલા તેઓશ્રીનું અસાધ્ય રોગગ્રસ્ત શરીર ખુશનુમા તળીયતમા પરિણમ્યું હોયતો તે અત્રેની સારવારથી જ થવા પામ્યું હતું

(૩) ૧૦૮ શ્રીગોરધનલાલજીને ઘણો પ્રિય હંભુરી ગોપાળ ખવાસ એવી માદગીમા સપડાયો કે મૃત્યુને ને તેને બે આગળનું છેદ પછી ન હતું તેનું લાજ અજમાવવા શ્રીનાથજીથી મહારાજશ્રીએ તેને અમદાવાદ મોકલ્યો ગોપાળ જીવતો થયો—સ પૂર્ણ નીરોગ થયો

આ પ્રસંગોથી એટલુંજ દર્શાવવા ઇચ્છા છે, કે પુષ્કરણકુળના પ્રસિદ્ધ બોદા કુટુંબમા શ્રીઆર્યવેદકનો સ્વાધ્યાય

રીતરિવાજ અને સામાન્ય ઉપયોગી હકીકત

સગીન ઉપાસનાની દૃષ્ટિથી ચાલુ રહ્યો છે ને ભવિષ્યમાં પણ રહેશે જ

પરાપૂર્વથી ચાલ્યા આવ્યા પ્રમાણે અત્રેના પુષ્કરણા બ્રાહ્મણો શ્રી વૈષ્ણવ સપ્રદાયના આચારવિચારને માન આપે છે

વૈષ્ણવ સપ્રદાયની વાત નીકળતા એક ઐતિહાસિક ખુલાસો કરવાની જરૂર લાગે છે સ્વં શ્રીજયેશ્વરાગમ મુકુ-
દ્દલ પાણીયાએ પુષ્કરણાપાખ્યાનના બાવનમાં પૃષ્ઠે એક હકીકત પ્રસિદ્ધ કરી તેનો ખુલાસો માર્યો છે

“અમદાવાદવાળા ગોસ્વામી મહારાજ સાથે વાલુ કરીને ત્રીકમલાલ નામે ગૃહસ્થ સ્થિતિના અને મહારાજશ્રીના માનીતા પુષ્કરણા વેદરાજ માડવી આવ્યા હતા”

તેમાં લખેલા પુષ્કરણા વેદરાજ વાલુ કરીને નહિ પણ ચોક્કસ ત્રીકમલાલ અચરતલાલ જે આ લેખકના કાકા થાય છે તેઓજ હતા તેઓશ્રી ગોસ્વામીશ્રી ૧૦૮ શ્રીછોટાજી મહારાજશ્રીના વહુજી મહારાજ સાથે માડવી ગયા હતા અને ત્યાં નીમવાળી હવેલીમાં ઉતર્યા હતા

ખરાબર ત્રણ પેઢીથી બોદા કુટુંબને અત્રેની સુપ્ર-
સિદ્ધ શ્રીનટવરલાલ શ્યામલાલની ગાદી સાથે ઘણો ગાદો સંબંધ છે

આ ગાદીના શ્રીછોટાજી મહારાજના રાજવૈદ્ય શ્રીઅચ-
રતલાલ હતા તે પછી મહારાજ શ્રીવજરાયજીના સમયમાં

પુષ્કરજ્ઞા જ્ઞાતિની પ્રાચીનતા અને ઔરવ

શ્રી ત્રીકમલાલ અચરતલાલ અને રણુછોડલાલ મોતીલાલ કામ કરતા, અને હાલના મહારાજશ્રી ૧૦૮ શ્રી રણુછોડલાલજીના વૈદરાજ તરીકે વૈદ્ય રણુછોડલાલ મોતીલાલ કામ કરે છે આટલા વિસ્તારથી ખુલાસો કર્યો પછી સમજાશે કે, સ ૧૯૧૨ માં વૈદરાજ શ્રીત્રીકમલાલજી માડવી ગયા હતા એ વાતો નિસ્સંદેહ છે

इति शिवम्

॥ ॐ ॥ संपूर्ण.

॥ परिशिष्ट ॥

अथ श्री ज्ञातिनी अवटंक नुख ॥

जोशी ठक्कुर व्यास लोहर बटु ।

सारा त्रवाडी वसा ॥

प्रोहित लाडण भूमला परशिया ।

बाकी करडा मथू ॥

ढाकी मत्तड जैलुआ चोहोटीआ ।

पहलोड वामु भिडा ॥

कपटा खीस कीरात शुक्र बोहोरा ।

छागाणी वाहेत्रिया ॥

॥ १ ॥

बुजड लोटश दीसिता कपटीआ ।

अगाशिया डेडरा ॥

वींजा पींजण लुद्र धाम चाडिया ।

लुणार गुल्लाटीआ ॥

पेटारा चपटा मुलठ गदिया ।

झोटा उझा लळरा ॥

शेहड मत्तड कोटिया कुयलिया ।

महेता उपाध्या चुरा ॥

॥ २ ॥

पुष्कराक्षः शक्तिनी आशीनताः अने गौरव

केवलीया बोहोडा मपार बेहेटा ।

भावाय पड्यावला ॥

काढेचा सटका गुहार पणिया ।

हेडाउ आवाटला ॥

पढियारा जणवाड पुष्कर नव- ।

ग्रामी भ्रगु मानुआ ॥

हरसा चार्य च रामदे बुरवडा ।

म्याटकशाल्याभिध ॥ ॥ ३ ॥

भाभला मातवालक्षा । काक्रेचा थानवी रय ॥

बालेचा सोमनाथाश्च । सर्वाल्पा कधी बोडच ॥ ॥ ४ ॥

पुष्कराक्ष द्विजातीना नुखसज्ञान्यनुक्रम ।

द्विजान् पच सहस्राणि स्थापित कश्यपात्मज ॥ ॥ ५ ॥

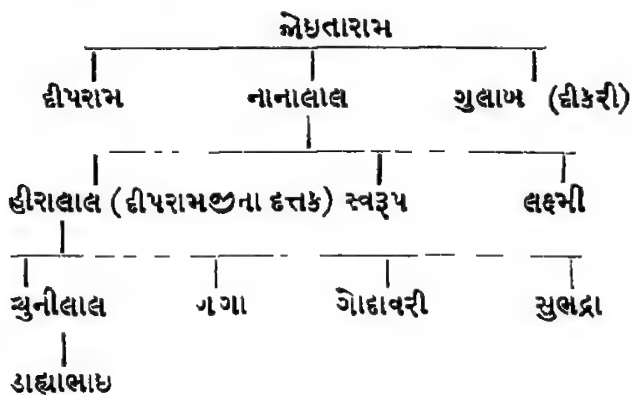
इति पुष्करणानामवटकनुखक्रम ॥ मवत १६९९ ॥

— — — — —

કેટલીક વંશાવળીઓ

કેટલીક વંશાવળીઓ.

(૧) બુરાનપુર. શ્રી દીપારામ જોધતારામ
છાંગાણી કુળ

નોંધ

- ૧ દીપરામજીનું પ્રથમ વેશવાળ વડોદરામાં થયેલું, પણ ત્યાં લગ્ન નહિ થતાં અમદાવાદમાં ઓઝા મહાશયેરે કંકુ જોશીની દીકરી બાઇ દિવાળી સાથે દીપરામજી પરણ્યા હતા.
- ૨ ગુલાબ તે અમદાવાદમાં જોશી નાનાલાલ વલ્લભરામના પુત્ર સહાય કરના પત્ની થાય.

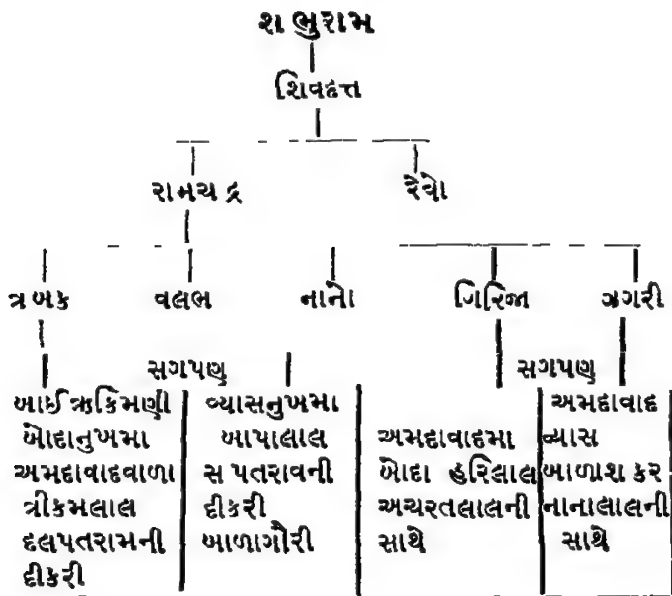
પ્રુકરણા સ્મૃતિની પ્રાચીનતા અને ગૌરવ

- ૩ શ્રી દીપરામજીએ પોતાના ભાણેજ રામેશ્વર પરભુરા મને પોતાનુ ઘર સ ૧૯૮૨ ની સાલમા શ્રીકૃષ્ણાર્પણ આપેલુ છે
- ૪ ગોદાવરી બોદા હરિલાલ અચરતલાલ સાથે, ગગા બોદા ભોગીલાલ અચરતલાલ સાથે, સ્વરૂપ પાટણમા મપારા નથુરામ સાથે, લક્ષ્મી પાટણમા મપારા અબાશ કર સાથે અને સુભદ્રા ધનગામમા પરણી હતી
- ૫ છાગાણી કુળના વતન ભુરાનપુરમા સારી આવકવાળુ ને ઘણુ પ્રતિષ્ઠિત શ્રી બાલાજીનુ મંદિર છે તે આ કુળના વડવાઓએ પોતાના ગોરને શ્રી કૃષ્ણાર્પણ આપેલુ છે

(૨) પાણીઆ નુખ

(૨) પાણીઆ નુખ

નોંધ

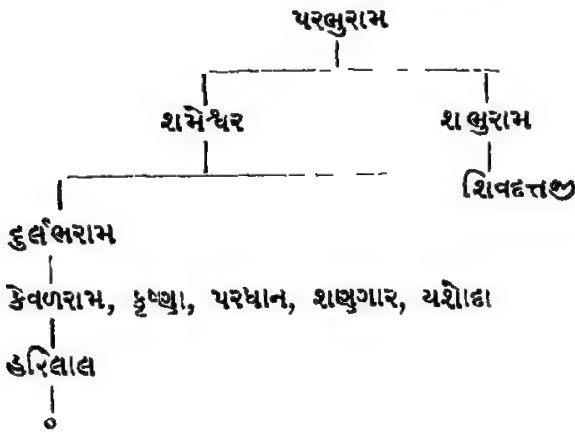
- ૧ શ્રી શિવદત્ત શાસ્ત્રીજીના પુત્રી દેવો અમદાવાદ ટ'ક-શાળી નુખમા બેસી ઉમિયાશ કર સ પતરામ સાથે પરણેલા હતા
- ૨ શાસ્ત્રી શ્રી રામચંદ્ર, બેસી નથુરામની દીકરી બાઈ હરકેર સાથે પરણ્યા હતા

પુસ્કરજ્ઞા જ્ઞાતિની પ્રાચીનતા અને ગૌરવ

૩ વ્યાસ બાળાશ કર પાછળથી વડોદરામાં ઓઝા પ્રભા-
શ કર મહાશ કરને ત્યાં દત્તક થયા હતા

(૩) પછીઆ ગુપ્ત ચાલુ

જેશી કેવળરામ દુર્લભરામ.

નોંધ—

જશોદા—પાટણમાં મપારા દયાશ કર મોટા જેશીની સાથે

કૃષ્ણા—બોદા ત્રીકેમલાલ અચરતલાલની સાથે

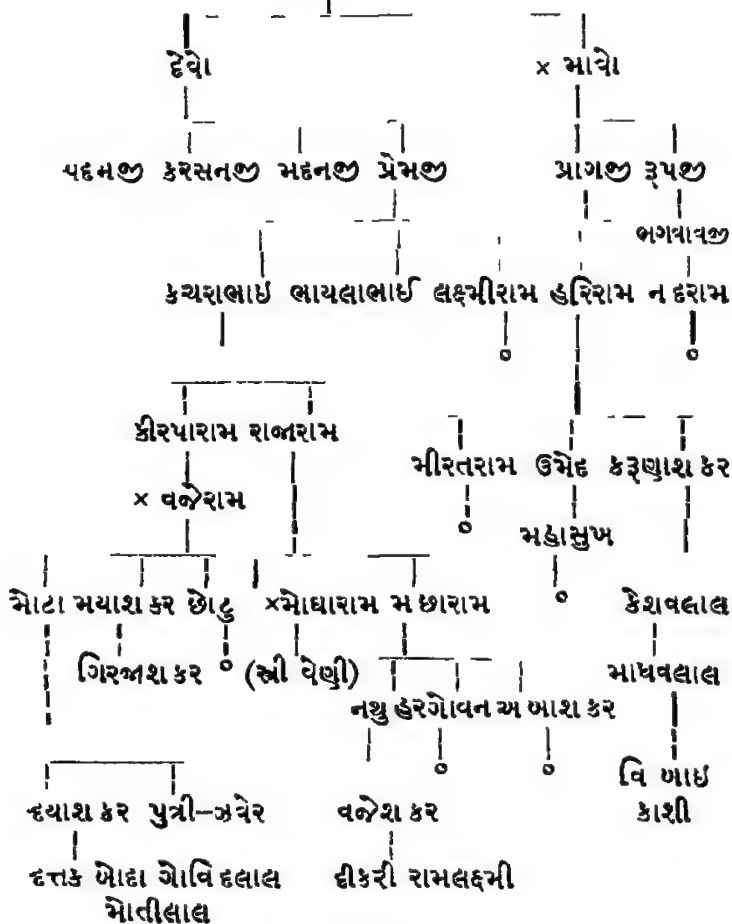
પરધાન—અમદાવાદ વ્યાસ નાનાલાલ મયારામ સાથે

શબુગાર—વડોદરામાં ઓઝા પ્રભાશ કર સાથે

જેશી કેવળરામ દુર્લભરામ, અમદાવાદમાં વૈદ્ય અચરતલાલ બેઠતારામની દીકરી બાઈ પારવતી સાથે પરણ્યા હતા.

(૨) પચ્છીઆ ગુખ

(૪) મપારા ગુખ પાટણ
બેશી નીલક ઠ

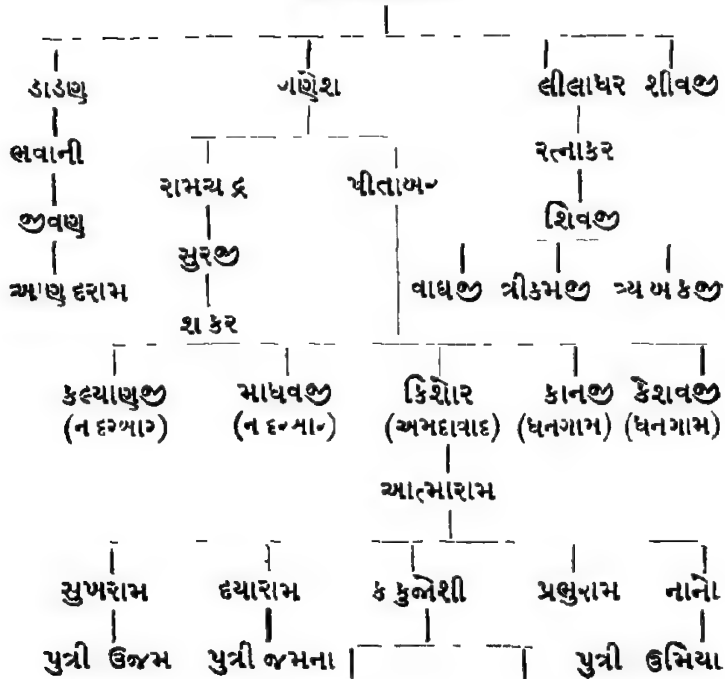
પુષ્કરજી સ્મૃતિની પ્રાચીનતા અને ગૌરવ

નોંધ --(૧) મોટા જોશીના પુત્રી ઝવેર જોડા કરજી મહાશયકર સાથે પરજોડા તેમની દીકરી અતિલક્ષ્મી બાદા મોતીલાલ અચરતલાલ સાથે

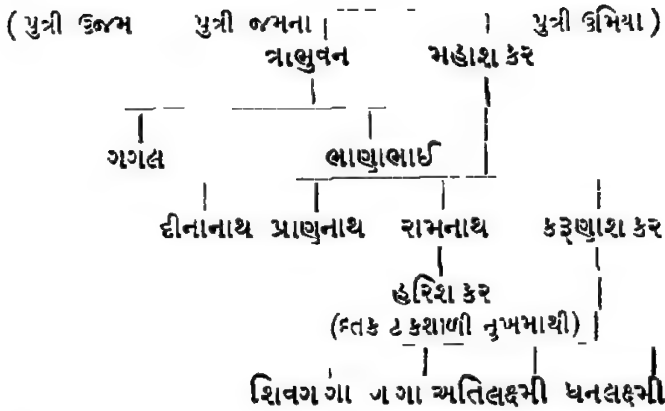
(૨) × આવી નિશાનીવાળા પુરુષો મારવાડમાં પરજુયા હતા આજથી ત્રણ ચાલ પેઢી પહેલાજ માગ્વાડ સાથે સબધ હતો એ બાબત આ ઉપરથી નક્કી થાય છે

(૫) ધનપુરથી આવેલા તે જોડા તુખ.

લીમાજોશી

(૨) પચ્છીઆ નુખ

નોંધ—

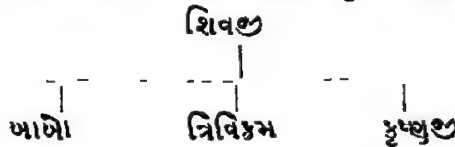
શિવગ ગા—અમદાવાદમા કપટા નુખમા ગૌરીશ કર
મનસુખરામ સાથે

ગ ગા—ખોદા ગિરિધરલાલ અચરતલાલ સાથે (અમદાવાદ)

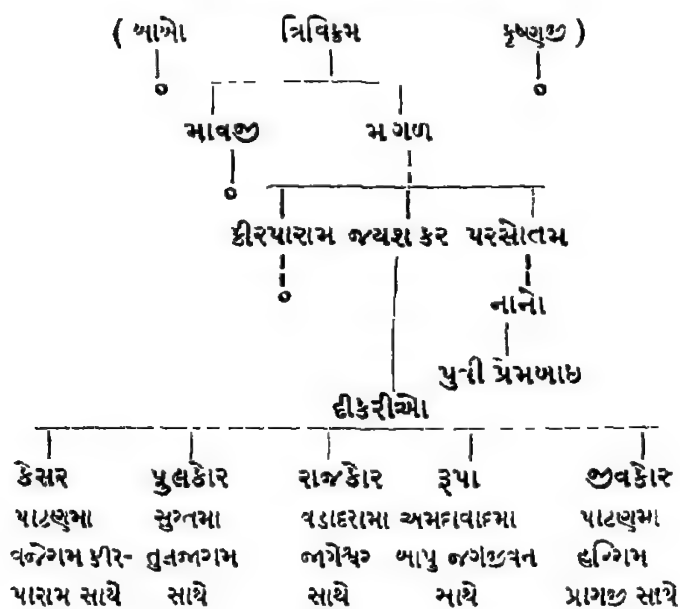
અતિલક્ષ્મી—ખોદા મોતીલાલ અચરતલાલ વૈદ્ય
(અમદાવાદ)

ધનલક્ષ્મી—વ્યાસ ભેશી શિવશ કર સપ્તરામ સાથે
(અમદાવાદ)

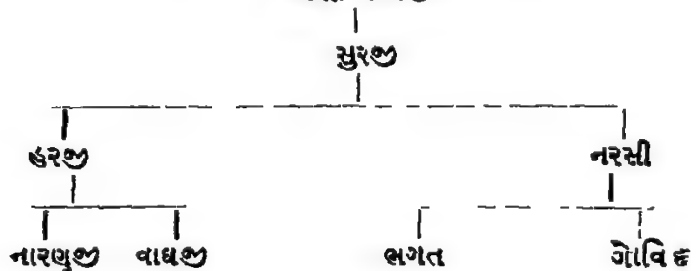
(૬) વડોદરા નિવાસી કેલ્લા નુખ. (લુદ્રવા)

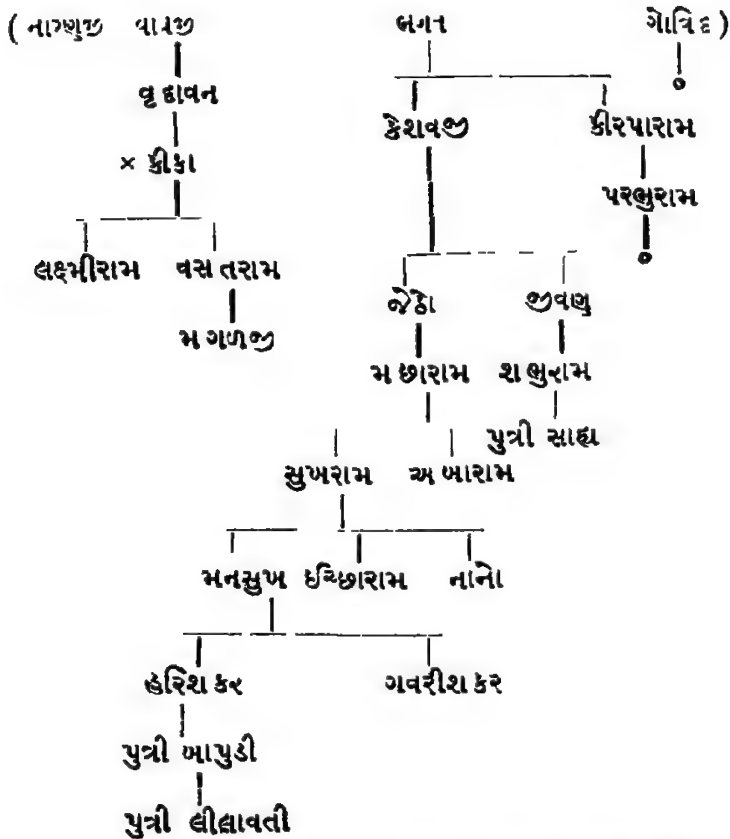
(આગ્રે   ત્રિવિક્રમ   કૃષ્ણગુરુ)

જેશી રામજી

(૨) પશ્ચીમા ગુપ્ત

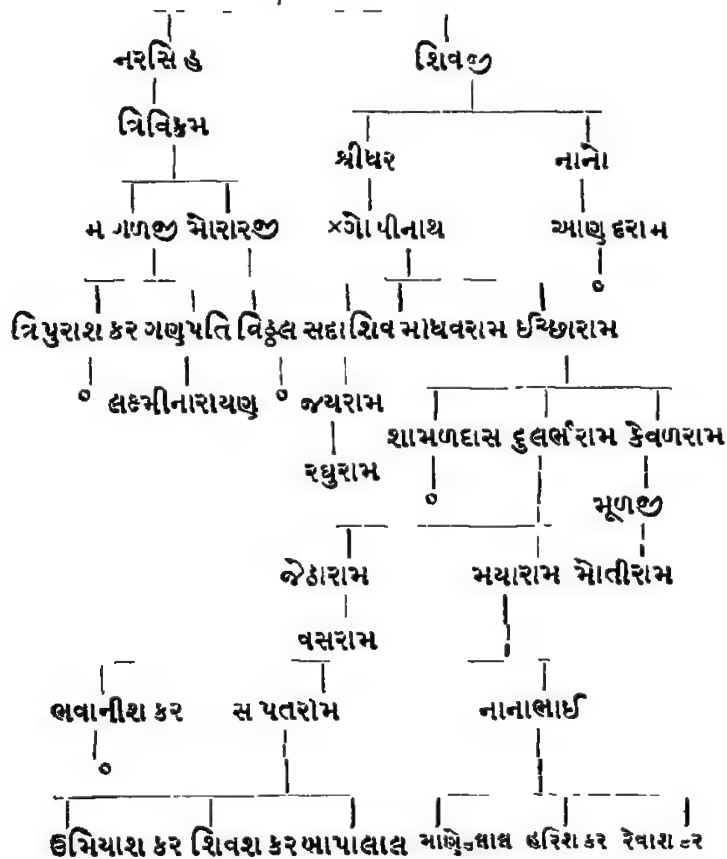

× (૧) ભટાણી કાકી તે આ કીકા વૃહાવનના પુત્રી થાય
 નોધ (૧) શુરામના પુત્રા અમદાવાદમા જોશી દીનાનાથ
 મહાશ કર સાથે પરણ્યા હતા આ બાઈ પોતે જન્માક્ષર
 જન્મોત્તરી, વર્ષદૂળ ઇત્યાદિ બનાવી શકતા

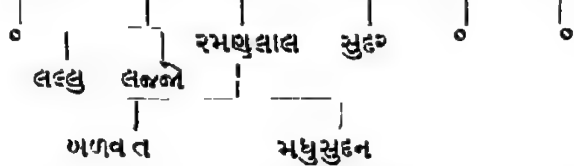
(૮) ટ કશાળી નુખ. (વ્યાસ)

કુખ્ય (સ ૧૪૧૨)

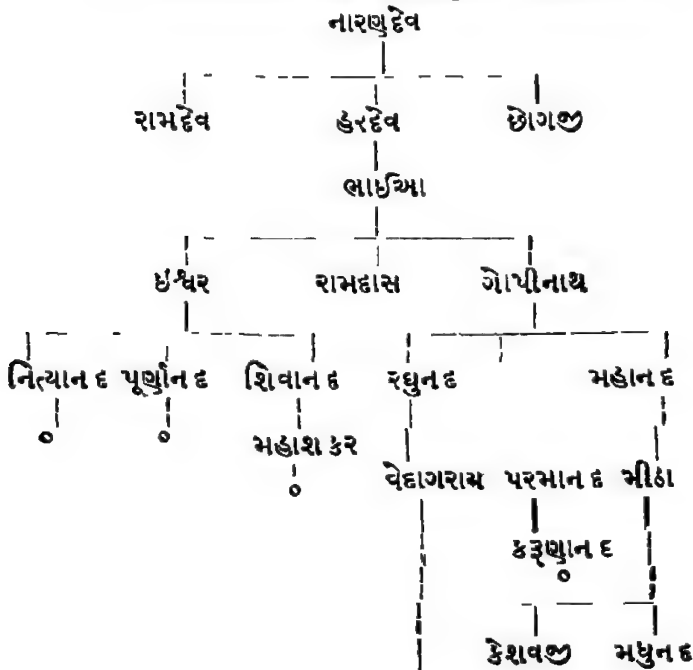
(૧) પશ્ચીઆ ગુખ

(કમિયાશ કર સિવગ કર બાપાયાવ મ. શેડયાલ દગ્ગિશ કર ગેનાશ કર)

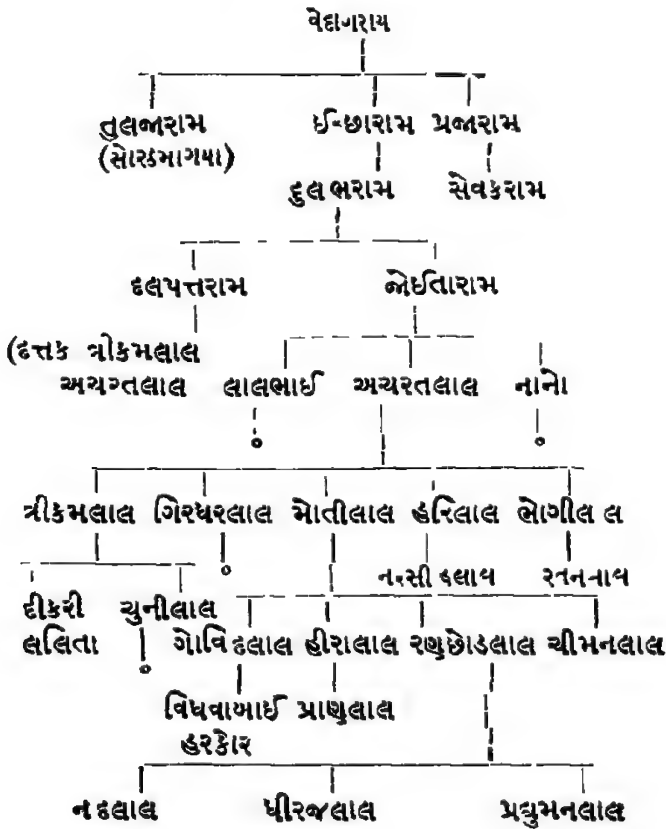

નોધ-લટાણી કાકી તે આ ગોપીનાથ શ્રીધરના પત્ની થાય

(૯) અમદાવાદ શ્રી બોદાનુખ (પુરોહિત)

પુષ્કરજી સ્માતિની પ્રાચીનતા અને ગૌરવ

કેદલોક વ શાવળીઓ

(૧)

રાજેશ્રી કમારીસદાર માવાળ બેએ ગોસાવીઆમ અખડિત
લક્ષ્મીઅક્ષ કૃત રાજ્યમાન શ્રીઆન દરાવ ગાયકવાડ સેના ખાસખેન સમશેર
બહાદુર દડવત વ રામ સુમાયતેન રાજેશ્રી દીપરામ વૈદ્ય પુષ્કરશ્યા
આલેષુ જુરાનપુરક એમનુ વર્ષામન માલાળ બેએથી સાલ દગસા-
લની તપસીલ

૨૦૦) પ્રગણે બડેદે	૧૭૧૧ જગાત શાહુ કેહા બડેદે
૨૦૦) પ્રાત કાઠિઆવાડ	૨૫) પ્રગણે ખેરાલુ
૨૫) પ્રગણે પ્રાતીજ	૨૫) પ્રગણે કપડવજ
૧૦) દરમે ભાલેજ	૧૫) પ્રગણે ઉમરેડ
૪૦) પ્રગણે રાજપીપલા	૬૩૦૧ (એકદર)

એકદર રૂપીઆ ૬૩૦૧ મળના અવે છે તેનુ ખુદાવન દગસાલ
મળવત્રો દાખસો બેઠને સાલ મજકુર સવન ૧૮૬૭ ની કસતી સાવ
ખાખત સફરકુ વર્ષાસનના રૂપીઆ વ મજકુરને વગર હગકને આપવા
બાણીજે આ ૧૩ માહે સફર

શ્રી રાજા શાહુ છત્રપતિ અખિલ પ્રૌઢ
પ્રતાપ પુરધર આનંદરાવ ગાયકવાડ
સેના શાસત્વેલ સમશેર બહાદુર
(શિક્કો)

મોતબે સુવ

(૨)

વેદ્યર્થિ રાજેશ્રી દીપરામ ખીન બેઠતારામ વૈદ્ય વાસ્તવ્ય શહેર
જુરાનપુર સ્વામીની સેવામા સેવક ગોવિંદરાવ ગાયકવાડ સેના
ખાસખેલ સમશેર બહાદુર દડવત ૧૫૧૧ ની તપોએ હજુરને

પુસ્કરણ સ્થાપિતી પ્રાચીનતા અને ગૌરવ

અમજ દરી કે દમ્યાય માવાજીગનના વખતથી વર્ષાસન મળે છે તેની તપમીન

૧૫) ઢમ્મે ઉમરેડ	૧૦૦) પ્રાત સુગતની તપમીય
૪૬૧૧ શાહેર જાકાનની મહી	૧૦) પ્રગણે વસરાધ
કિપ વડોદગ	૧૨) પ્રગણે ચોરાશી
૨૪) દગ મામે ૩ ૪) પ્રમાણે	૭) પ્રગણે કામજ
૨૨૧૧ દરેજ પૈસા ૪ પ્રમાણે	૭) પ્રગણે દમે
૮૬૧૧	૫) દરમે વરીઆન
૨૦૦) પ્રાત કાડિઆનાટ	૧૦) પ્રગણે બક્ષેમી
૧૫૦) પ્રાત મહીકાસ	૫) દરમે નવસારી
૮૧૧૧	૭) પ્રગણે તેરવાડી
	૭) પ્રગણે માહેદ
	૫) પ્રગણે કલોલ
	૩) પ્રગણે કાચે અનાવવ
	૭) પ્રગણે મગવી
	૮) પ્રગણે વસવાગ
	૧૦) પ્રગણે ચીખવી
	૧૦૦)

એકદમ રૂપીઆ ૫૧૧૧ ખુદાવન દરસાલ મળે છે પરંતુ સમુદ ગેવલ્લે પડવાથી કુપાવન થઈ બીજી નવી સમુદ દરી આપવી જોઈએ એના ઉપરથી મનમા વિચાર કરતા તમે મોટા અને સત્તાત્ર તમરે ક્ષેમ ચલાવવાથી રાજને ત્રયચક્ર જાણીને સદરહુ વર્ષામન સરદા માથી માલાજીના વખતથી હમેશા ચાલતુ આવ્યા પ્રમાણે કરાર કરીને આપુ છું કે—સદરહુ વર્ષામનનો તમે અને તમારા પુત્ર પૌત્રાદિ વસપરપરાએ અનુભવ સાલ દરસાલ ખુદાવન આપના આવ્યા છે તે પ્રમાણે લઈને

કેટલીક વ શાવળીઓ

રાજનુ શુભ ચિતવન નિતર કરના રહેવું આ આર્થન વર્તમાન અને
આવિ કામદારના નામે મોકલે છે બહુ શુ લખવું એજ વિનતી,
ચાર ૬ માહે ૭૭૮૯

શ્રી રાજારામ છત્રપતિ અશ્વિલ પ્રૌઢ
પ્રતાપ પુરંધર ગોવિંદરાવ ગાયકવાડ
સેના સ્વાસ્થ્યેલ સમશેર વહાદુર
(સિકો)

મોતમે સુદ

(૩)

ગજેશ્રી ડમારીસદાગ માલાજી બેએ ગોસારીઆન અખ ડિન
લક્ષ્મીઅનકૃત રાજ્યમાન શ્રી સયાજીરાવ ગાયકવાડ સેના ખામ ખેલ
સમગેર બહાદુર દડવન અને રામ રામ, પૈ રાજેશ્રી દીપગમ જોધે
તાગમ વૈય જુરાનપુરર એમનુ નયાનન માલાજી બેએના મમયથી
ફરમાન રૂપીઆ

૨૦૦) પ્રગણે બહોદે

૬૪) જગાન શાહે કોટ પ્રગણે બહોદે

૨૫) પ્રગણે ખેરાલુ

૪૦) પ્રગણે વિજપુર

૪૦) પ્રગણે ૩૬ પ્રાન ગજપીપના

૩૬૬)

એકદર ડપીઆ ૩૬૬ અ કે ત્રણમે અગણેનેર મગતા આવે છે
એનુ ખુદાવત દરસાવ મગતા આવ્યાનો દાખલો જોધને સવત ૧૮૭૭ના
સાલ બદલ સફર દરતાવેજ માલાજી બોયાની મજુરીથી એમને આપવું
એમ મમજવું આદ ૧૩ માહે સીલ

પુનઃરચ્છા સ્થાપિતી પ્રાચીનતા અને ગૌરવ

શ્રી રાજા શાહુ છત્રપતિ અખિલ પ્રૌઢ
પ્રતાપ પુરંધર સયાજીરાવ ગાયકવાડ
સેના સ્વાસ લેલ સમશેર બહાદુર
(શિક્ષી)

મોતલે સુદ

(૪)

રાજેશ્રી કુમારીસદાગ વર્તમાન ભાવિ પેટલાદ સરકાર ભાગ
ગોસાનીઆન અખડિન લક્ષ્મી અલકુન રાજ્યમાન શ્રી આનંદરાવ
ગાયકવાડ મેનાખાતખેવ સમશેર બહાદુર દડવત વ રામગમ જન
વેદમૂર્તિ રાજેશ્રી દલપતરામ ખીન દુર્લભરામ જોરી રહેવાસી અમદાવાદના
એમને સરકારમાથી પ્રગણે મજકુરના વર્ષામનના રૂપીઆ ૪૦ આ
સાલથી નીન સરકારથી કરાર કરીને આપ્યું છે તેથી સદરહુ વર્ષાસ
નના રૂપીઆ જોશી મજકુરને અને તેમના પુત્ર પૌત્રાદિ વશપર પગને
દેતા રહેવું દગ્ગમાન નવો દાખલો માગવો નહિ આ કાગળની નકલ
કરીને અમન ફરતાવેજ લોગવડીઆને પાછો આપવો સદરહુ વર્ષામ
નના રૂપીઆ તેમજકુર કરેના ખાતામા મજરે છે
જમે છે

ગણીજો આ ૧ માહે ૭ તાદ

શ્રી રાજા શાહુ છત્રપતિ અખિલ પ્રૌઢ
પ્રતાપ પુરંધર આનંદરાવ ગાયકવાડ
સેના સ્વાસલેલ સમશેર બહાદુર
(શિક્ષી)

મોતલે સુદ

કેદલીક વ સાવળીઓ

(૫)

રાજેશ્રી કમાવીસદાર વર્તમાન ભાવિ નડિઆદ ગોસાવીઆન
અખડિન લક્ષ્મી અલકુન રાજમાન શ્રી ગોવિદગવ ગાયકવાડ સેના
ખામખેલ સમશેર બહાદુર સુમાખેન વ અન્કે બક્ષ વેફમૂર્તિ રાજેશ્રી
દયપનગમ ખીન દુર્લભરામ જોશી અમનાવાદના નાહીલ્ય ગૌત્ર પુ' કન્થા
તાતિ બ્રાહ્મણ સ્નાનસધ્યારીલ જ્યોતિષ સવિત્તપન બહુત સાત્પાત્ર
અને કુટુંબવત્સળ સમજીને સગદાર કૃપા કરીને સસાગ ચરિતાર્થને
સાગ કર્યો નડિઆદના શાહેર ઉપર દરોજ એ આના આપવામા
આવ્યા છે, એટલે લખ્યા પ્રમાણે દરોજ સેના ગહેવુ અને રાજ્યનુ
ત્રેય સમજીને ધર્મના કામમા અટકાય નહિ કાના વગર દરકતે
આપના ગહેવુ આ પત્રની નકલ સેનાને અસલ પત્ર જોશી મળકુરને
પાછા આપવે બોગવડાને વાસ્તે સાલ દન્માલ નવા પત્રની માગણી
ન કરવી એજ બાણીને આદ પ માહે સફર.

શ્રી રાજા શાહુ છત્રપતિ અશિલ પ્રૌઢ
પ્રતાપ પુરધર ગોવિંદરાવ ગાયકવાડ
સેના લાસલેલ સમશેર બહાદુર
(શિક્કો)

મોતબે સુદ

(૬)

વેફમૂર્તિ રાજેશ્રી હીંગવાલ દીપગમ વૈદ્ય યુગનપુરાગ ગહેનાર
વડોદરાના ગોત્ર કામ્યપ સુત્ર કાલ્યાણ શાખા માધ્યદિની આમીની
સેવામા, સેવક મહારાય ગાયકવાડ સેના ખાસખેલ સમશેર બહાદુર
૪૬૫૮ ૧૧૧૧ નિરોપ તમારા પિતાશ્રી દીપરામ વૈદ્ય એના નામે માલાભ
એએના વખતથી આવતુ આવેલુ વર્ષાસન

પુ'કરણા સ્થાપિની પ્રાચીનતા અને ગૌરવ

૨૦૦) પ્રગણે વડોદરા માદાની નીમણુકના વર્ષાસનના બદલામાં તારીફ પત્ર સવન ૧૮૬૭ ની સાલ કરીને આપેલું છે અને બીજી તીથ રૂપ કેલામવાસી શ્રી સયાજીરાવ મહારાજાએ સવન ૧૮૭૮ ની સાલમાં કરીને આપેલું છે તે મુજબ

૧૦૪) પ્રાત નવસારીમાં નેમણુખી વર્ષાસનના બદલામાં સવન ૧૮૫૩ ની સાલમાં ગોવિન્દરાવ મહારાજાએ કરીને આપેલું મુજબ તારીફ પત્ર કિપરથી

૮૫) પ્રગણે વિગ્નપુરમાં નીમણુક વર્ષાસન બદલ તીર્થરૂપ કેલામવાસી શ્રી સયાજીરાવ મહારાજાએ સવન ૧૮૭૮ ની સાલમાં તારીફ પત્ર રૂપીઆ ૪૦) નું કરી આપ્યું છે તે મુજબ

૨૫) પ્રગણે ખેગણમાં માદાલી નીમણુક વર્ષાસનને બદલ તારીફપત્ર સવન ૧૮૭૮ ના સાલમાં તીર્થરૂપ કેલામવાસી શ્રી સયાજીરાવ મહારાજાએ કરીને આપ્યું છે તે મુજબ

૧૨) જાણ જગાન શાહર કેહા પ્રમાણે બડોદરામાં ભોગવટાના

૧૮૧૧ પ્રગણે રૂડમાં નેમણુખી વર્ષાસન બદલ તારીફ પત્ર સવન ૧૮૭૮ ની સાલમાં તીર્થરૂપ કેલામવાસી શ્રી સયાજીરાવ માય કવાડે આપેલું રૂપીઆ ૪૦) નું તે મુજબ

૪૪૪૪૪૪૪૪

એકદર રૂપીઆ ૪૪૪૪૪૪૪૪ અને રૂપીઆ ચાલ્સો નુ મારાસ પોણા સોળ આના સવન ૧૬૨૭ આખર મળતુ આવ્યા મુજબ સાલ મજકુર સવન ૧૮૨૮ ની સાલથી દર સાલ મળતુ રહેશે એટલે દર સાલ વર્ષાસનનો અનુભવ તમારા પિતાશ્રી દીપરામ વૈધ પુરાનપુરકર એમના પુત્ર પૌત્રાદિ વ શપર પરાએ લેઈને સન્કારનુ અને નાચનુ શુભ ચિતનન નિરતર કરતા રહેલુ

કેટલીક વ શાવળીઓ

આદ ૧/ માહે મોહોનમ ઉર્ફે કાશ્યુન માસ સવત ૧૯૨૮
સુદ ૧૧ ઇસને સમેન મયાતેન વ આદે એજ વિન તી

શ્રી રાજા શાહુ છત્રપતિ અશિલ પ્રૌઢ
પ્રતાપ પુરધર મહારરાવ ગાયકવાડ
સેના હાસસેલ સમશેર વહાદુર
(શિક્કો)

મોતબે સુદ

(૭)

વી ૥ રાજેશ્રી ત્રીઝમલાલ દયપતરાન જોરી અમવાવાદર ગોત્ર
શાહીય, સુત કાત્યાયન, શાખા માધ્યદિની ત્વામીની સેવામા સેવક
મહાવરાવ ગાયકવાડ સેના ખાસખેન સમશેર બહાદુર દડવન વિન તી
વિશેષ તમારા તીર્થેષ દયપતગમ દુર્લભગમ જોશી એમના નામથી
જગાન શાહર કોઠા પ્રગણે બરોટથી વર્ષામન રૂપીઆ ૨૫) મળે છે
તે સવત ૧૯૨૭ ના આખર બોગવટાથી મળતુ આવ્યા મુજબ સાલ
મજકુર સવત ૧૯૨૮ સાલથી સાલ દગ્સાવ મળતુ ગહેશે તેના
ઉપબોગ તમે અને તમારા વડીલોના પુત્ર પૌત્રાદિ વ શપર પગએ લેધને
નગરનુ અને રાજ્યનુ શુભ હમેશા ઇચ્છના રહેવુ તવાના આદ ૬
માહે ભાખર ઉર્ફે અધિક ભાદ્રપદ માસ સવત ૧૯૨૮ શુમારે ઇસને
સમેન મયાતેન વ આદે એ વિન તી

શ્રી રાજા શાહુ છત્રપતિ અશિલ પ્રૌઢ
પ્રતાપ પુરધર મહારરાવ ગાયકવાડ
સેના હાસસેલ સમશેર વહાદુર
(શિક્કો)

મોતબે સુદ

(૮)

માહાલે શાકાંત

વેદમૂર્તિ રાજેશ્રી મયાગમ ખીન દુર્લભનમ જાત પુષ્કરજી
માહાજી ગોત્ર શાહિય ચન્દુવેદાન્તરગન માધ્યદિની શાખા વામનવ્ય
શહેર અમદાવાદ સ્વામીની મેવામા આજી દરાવ ગાયકવાડ મેના ખાસખેલ
નમગેર બહાદુર દડવ ત વિનતી જત તમેએ લક્ષ્મીમા આવીને વિનતી
ઠરી કે હુ નિગમિત કુટુંબવત્સલ કાઈ કપલ્લિકા નથી એના
કિપ્તી મનમા લાગીને આહાજી મોટા સત્પાત એમના નિર્વાહ ચલાવ-
વાયી ગળ્યનુ શ્રેય જાણીને સરકાર રૂપાવત થઈને પ્રાત કાડિઆવા-
ડની મુલકગીરી કિપ્ત સાલ મજકુચી નવુ વર્ષામન હર સાલ રૂપીઆ
૫૦ અ કે પચાસ ઠગીને આગુ છે તેવી સદગુ વર્ષામનનો કિપ્તોગ
સાલ હર સાલ તમે તમારા પુત્ર પૌત્રાદિ વ શપર પગ લઈને સ્નાનસ
ખાદિ શુદ્ધ ધર્માચરણ કહીને રાજ્યનુ શ્રેય ધ્વજના ગહેવુ સદગુ પ્રમાણે
વર્ષામન સાલ હર સાલ સરકારથી હમેશા મળતું રહેશે

સવત ૧૮૬૪ જાણીને ચાદ ૧ માહે મોહોગમ

શ્રી માહા લોમાકાત ચરણી તત્પર
ગોવિંદરાવ સુત આણદરાવ ગાયકવાડ
સેના સ્નાસ લેલ સમશેર બહાદુર
(શિક્ષી)

મોતબે સુદ

માહાલે શાકાંત

કેદલીક વ શાવળીઓ

(૯)

રાજેશ્રી કુમાવીસદાર વ વેપક વર્તમાન ભાવિ પ્રગણે વીગમગામ ગોસાનીઆસ અખડિત લક્ષ્મી અલકૃત ગન્યમાન શ્રી આપણ ગણેશ સુમેદાગ આરીર્વાદ ન નમઝાર મુમાયતેન વહેમૂર્તિ મહાનમ ખીન જોડાગમ જોશી શાખા માધ્યમિની વાન્તવ્ય શહેર અમદાવાદ પુઠગણા આદ્ય સત્પાત્ર અને મોટા વિદ્વાન છે એમ સમજીને સગકાગ તન્કવી ગાડી બળદ સાથે સગકાગ તરકવી આપેલ છે તેનો ખન્ય ચવાવવો જોઈએ એટલા માટે નરા વર્ષામન પ્રમાણે મજદુરવી કરીઆ (૯૦) વગણપરાનો કરાગ કરીને આપીએ છીએ એટલે માત્ર ૨૦ સાવ વદમૂર્તિને નદરહુ કરાગ કર્યા મુજબ મોકલતા જહેવુ ૨૦ નાવ નરા લેખનો આલેખ ન કરતા આ દઆવેજની નવલ દેકન અસવ દનતા વેજ ભોગવરીઆ જોશી મજદુરને પાછો આપવો

જાણીએ આ ૨૬ માંહે જમાગીલાવલ

શ્રી શિવચરણીત આપાજી ગણેશ નિરતર
(શિકો)

મોતલે સુદ

(૧૦)

ગજેશ્રી વર્તમાન ભાવિ કુમાવીસદાર ગોસાવીઆસ અખડિત લક્ષ્મી અલકૃત ગજેશ્રી આનદરાવ ગાયકવાડ સેના ખાસખેલ સમજોગ બહાદુર હડવત વ રામરામ વેદશાસ્ત્રસ પત્ત ગજેશ્રી છોટા ખીન વજેરામ જ્યોતિષી વૈદ્ય ગૌત્ર સનકસ શખા કૌશ્મી વાસ્તવ્ય પાટણુ આદ્ય સત્પાત્ર બહુ મોટા વિદ્વાન જાણીને જોગ્યક્ષેમાર્થ કરીએ પાટણુ ગાય મડી (ધાનની મડી) ના ઉત્પનમાથી વર્ષાસન દરમાસે રૂપીઆ ૩ કરીને આપ્યા છે એટલે દરમાસે અને દરમાસે આપતા રહેવુ

પુસ્કરણ: પ્રાચીનતા અને ઔરવ

નનીન દાખલાનો આશ્રેપ કરવો નહિ આ દસ્તાવેજ ભટકતે ભોગવતા
માર પાછો આપવો જાણી-તે આ ૩ માહે મોહોત્તમ

શ્રી રાજારામ છત્રપતિ અશ્વિલ પ્રૌઢ
પ્રતાપ પુરધર દમાજી ગાયકવાડ સેના
શાસત્વેલ સમશેર વઘાદુર
(શિક્ષી)

મોતબે સુદ

(૧૧)

ગાંધીશ્રી વર્તમાન ભાષિ કુમારીસદા પ્રગણે પાટણ ગોમાનીઆસ
અપ્પડિત લક્ષ્મી અલક્ષ્મી ગાંધીશ્રી કૃત્તેસિદ્ધરાય ગાયકવાડ મેના
આમણેન સમશેર વઘાદુર

ગાંધી મહી કિપા કૃપાગમ જોરી મજાતુ એમને દરેકે ૨
આના પ્રમાણે સરકારથી મળતુ આવે છે તે પ્રમાણે જોરીને સરકાર
૧ હુકમ મુજબ દરેકે આપના રહેલુ વમલાર્થેન હકકત ન કરતી
માલ દસ્તાવ ના લેખતુ આશ્રેપ ન કરતા આ દસ્તાવેજની નકલ
લખી લેવી, આ દસ્તાવેજ જોરી મજાકુને ભોગવતા માત્ર રહેવા દેવુ
જાણીજે આદ ૨૨ માહે રમજાન

શ્રી રાજારામ છત્રપતિ અશ્વિલ પ્રૌઢ
પ્રતાપ પુરધર દમાજી ગાયકવાડ સેના
શાસત્વેલ સમશેર વઘાદુર
(શિક્ષી)

મોતબે સુદ

કેટલીક વ શાવળીઓ

(૧૨)

રાજેશી કેશનરા દેશમુખ ઝામદા પ્રમથે પાટશુ જાનાનીઆન અખડિત લક્ષ્મી અવકૃત રાજમાન શ્રી સયાજીગવ ગાયકવાડ મેના ખામ ખેવ સમગેર બહાદુર રામ રામ, સુમાયનેન વેદમૂર્તિ કૃપારામ જોશી મજકુકર એમને શાહર મંડી ઉપર પડેલેથી ચાલતુ આવે છે તે મુજબ ખુદાવત બોળવડીઆને જોળના ૨ આના પ્રમાણે જોરી મજકુરને આપતુ ઝમકાયને દરકત ન ઝગી અને ફરી તેમની કચિયા ન આવે તેમ કરવુ તાકી જાગીજો આ ૧૦ માકે જગખર્ગી

શ્રી રાજારામ નૃપતિ ચરણીત સયાજી-
રાવ ગાયકવાડ સેના જ્ઞાસખેલ સમશેર
બહાદુર.

મોંતજે સુદ

(શિકો)

(૧૩)

સને ૧૧૫૩

૧૪

નબર ૧૮૮૮

રાજેશી કમાવીસદાર તા લેખક વર્તમાન બાવિ શહેર અમદાવાદ જોસાનીઆમ અખડિત લક્ષ્મી અલકૃત રાજમાન સનકીત દામાજી ગાયકવાડ સમગેર બહાદુર સુમા સલામ સમયાતેન ૪ અંગે વેદમૂર્તિ રાજેશી મહારામ જોશી એમને આનીને હજુ ચિનતી કરી જે સદા મનથી કોહા ૩ ૦૧ તા શહેર ૩ ૦૧ એકુન રૂપીઓ એક દરરોજ પામના આવ્યા છે તે ઉપરથી એમને આગળ શાહ ફરસાલ આપવાનુ આજ્ઞાપત્ર આદર છે, કે નીચે સીમત રાજેશી પથ પ્રધાન એમની તરફથી પામે છે તે નીચે આપણી તરફથી અપાવેલું છે બર તપસીલ રૂપીઆ કોહા દરરોજ રૂપીઓ ૦૧ તા શહેર દરરોજ ૩ ૦૧ એકુન

પ્રકરણા ક્રાંતિની આચીનતા અને ઔરવ

દરરોજ રૂપીઓ ૦૧૧ અડધો આપતા જવું અસલથી નીચે ચાલતું આવ્યું છે, તે મનમાં લાવના ખરૂં છે તે ઉપરથી તમારી તરફ આવવું હશે તો સદરજી મુજબ વેફરૂનિને દરરોજ આપતા જવું આ પત્રની નકલ કરીને આ પત્ર મજકુરને જોગવટા રાસ્તે પાછું આવવું ને આવતે વરસ નવા પત્રનો અટકાવ ન રાખવો રસાના ચક્ર ૨૦ માંહે જમાદીલ આખર

મોતબે સુદ

Bombay Castle,

24th September 1842

The right Honourable the Governor in council of the Presidency of Bombay, on behalf of the Honorable East India Company, hereby acknowledges himself to be indebted to Josey Jaita Doolabhram manager for the time being for performing the Pooja or worship of Bechrajee Mahta, at Ahmedabad, Nerriad, Purgunnale kaira, in the sum of Company's Rupees Four hundred and nine, Annas eleven, and pies ten, being the amount fixed in compensation for all claims of the said Josey Jaita Doolabhram, manager for the time being for performing the pooja, or worship of Bechrajee Mahta at Ahmedabad connected with the Transit duty abolished by act I

કેસીઝ વ સાવળીઓ

of 1838 and promises to pay to the said Jo sey Jaita Doolbham, Manager for the time being for performing the Pooja, or worship of Bechr ajee Mahta at Ahmedabad or his successor in office of his or then order, the interest accruing on the said sum of company's Rupees (409 11, 10,) Four hundred and nine, annas eleven, and pies ten at the rate of ten per cent. per annum, by annual payments commencing from the First of May Eighteen hundred and forty one, and ceasing with the payment of the said principal sum of Company's Rupees Four hundred and nine, annas eleven, and pies ten,

together with the interest which may be then due thereon This acknowledgement is redeemable, at the pleasure of the Right Honourable the Governor in Council of the Presidency of Bombay by payment of the principal amount and the interest that may be due thereon, as above

Accountant General's Office,

Registered as No 76 of 1842/48

Signed/. R T Welb (True copy)

Deputy accountant Sd/E E E

General in charge

પ્રકરણ પ્રતિની આચીનતા અને ગૌરવ

By Order of the Right Honourable the Governor in council Sd/ L R. Reid

Secretary to Government

N B This attested copy was prepared in December 1858 vide accountant General's letter no 1943 dated the 16th December 1858

Sd/ R Commissioner of customs

Sd/ seen 27th February 1864 P D

શ્રી હૈરવસ્તવન

શ્રી હૈરવસ્તવન.

(કાળા-ગોરાના છંદ)

ધન્ય માળ્યા મ્મગ, હાક હાક હુક હાક,
 વીર હાડ હૈરવે, એગક ઝાક ખિઅરે,
 ભભક ગમીયો કમ ગૈ ન જો વિહ જો તુર જો વિહર જો,
 ત્રિભ જો ડોલે કમરે કદમ્પ યૈ યૈ યૈ યૈ થા
 થાગડ ગડમ તાગડ ગડદા તાગડ ગડદા તૈ તૈ
 કડ કડ કડ કડ કડ નાકિ ત્રિય તાય ત્રિયા
 ગડ ગડ થગડ બાગડ ગડદ ગડદ
 ખેયે બડ ગડ હૈરવે ભયાલ
 હૈરીયા ભભરે ભાલ હાલ ખે લ કાલ હાલ
 બાખરે બિલાડ બડ ગડ કિલ્લે કિલ્લ
 તાળમેક સાલનાવ તાલમે ત્રડકકે તુર
 તુર કોટવાલો કારી, કડ કડ કાવડે કુલક
 અખાડ સુને કિરકુ ધડ ધડડ
 દતધાર હડડડ હડાકાગ હુના વીર
 હાસ હાસ પ્રમ પ્રમ સમધાગ ધમ ધમ
 સરધાર કમ કમ તીન લોક
 નમે કાલો નન હુવા હાડ હુક હુક
 ધુક ધુક બકધાગ બક બક વક વક વક હુક
 વીર વડવડે ધડધડે ચડચડે
 હુવા વીર લડચડે લીયા છાગ ગડગડે
 ગબીર થાગડ ગડદા થાગડ ગડદા
 ગડ ગડ ગડ દાર દુજો નગડ ગડદા
 નગડ ગડદા નમે નાદ કાગડ ગડદા

પુષ્કરણા સ્માતિની પ્રાચીનતા અને ગૌરવ

કાગડ ગડના કામકધ કીકારે કડક
દો દો દો દો દો દડ ગડ બડ ગડ
હલે વીર ધડ ગખ ડગ ડધી ગડ ખેત્રે
ખેતરો ખલક ચુતુતુતુલુતુ
ધિકાચખા ચખા બલવલા
કરે હિલો બલલલા
કુલા વીર બાણજી બચક
કલકલે આડ કુલા
સવસને ગેષનાગ
ખલલલલલલલલ
પાયે સજલા ખવક ધખી કત દોલકાન
ધપમ પધખીયાણુ ધપમપ ચગદો
ગયણુ ડકે ઝણુણુણુણુ
તતજોડ ઠણુણુણુણુ
વજો દોઢ ધણુણુણુણુ
પાયે ધુધન ધમક નમે ત્રેણુ જોણુ
ફલગ ફલગ ફલગ ફલગ મગા- ફાન
મેધ જસુ વિલગ ડરરગ
કરે કાળા ખરરગ
હિડે ખેલ થગરર
ધગરર થગ થૈ થંગ થગ થગ
આભર પારેવા અચે ગીરવરા તરા
ગાજે સપતાપા તપસ સપતા સરેવડત
નીન નમુ ગોરા બણો ઇણુ રૂપ વીર
દેવા તણુ માધો કહે વાહ વાહ વાહ વાહ
વીર ધણે માફલા મૂઠગ ઇતિ સપૂર્ણ.

શ્રી ભૈરવસ્તવન ૨

શ્રી ભૈરવસ્તવન. ૨

શ્રીગણેશાયનમ ।

મીવાડી વમીયો મો જાણે
અન પરણી પગણી વસ આણે
જોગ વહી પાણી બોગવી જાણે
મોહનવેલ તણા રમ માણે
દેરા સવા લખ વાગે દોરા
તોરી ભક્તિ જવાનગ તોરા
મનવાગ્નિ ફળ આપો મોરા
ગોરા મહિર કુગે નિન ગોગ
કરે મહેર નિત ગોરા-કાલા
ખાલડ મેરા ભૈરવ આલા
ગોરખરૂપ નમુ ગુર જાલા
વહેલો આવે હો મડોવગ વાવા
તું હી કતથુગ તું હી ત્રેતા
દાપગ્માહી તૂ હી ફલમેતા
ડલજૂગ માલા ગજરા દેતા
આવન વીર નમો વગ દેતા

છ દ.

તું વહેલો આવ્ય હો આવન વીર
પ્રાણેણો જોગેદ્ર પીગ
નેવ જેન કેન મધ
ડક તાગ ભાજે કધ

પુષ્કરણ સ્મૃતિની આચીનતા અને ગૌરવ

તલનટ ચઢે તેલ
માકલા નિવેલ વેન
પૂજા હોવે પત્રફલ
શોભિતો વણો ભધૂર
મધ્યાગ્ન ફૂલમાલ
જલગી ઝાઝઝમાલ
નમે થાન આપ રૂપ
ધાર તેલ દીપ ધૂપ
ગોભાંયો નિત સુગળ
ફેફરે જીરે દિવાન
માલા મન દિધિ માન
પાલ ભરી આવે થાન
ગોરીયો તરંગ ગંગ
દીપતો અનેક ગંગ
પાજ ગજ પાનશાહ
ખીમીયા સદા વિનોદ
મડોવરો મચ્છરાલ
પીઠ ચડે ખેત્રપાલ
પ્રેતબ્રત નમે પીંગ
વાનરા જીરજ વીર
સોનાતણી વાંચે સાદ
નવે નાથ સૂણે નાદ
કર્કશી જીગાદ આદ
સેવાડી લીંચે સવાદ

પલ્લવુ વીર પાન
 ન ગયો વિદેગ નાગી
 ખોડી વૃક્ષ છાંડ ખતી
 પાવણે સદા પોઢતી
 થાગી માન થાન થાન
 છ છ હમે જનન જનન
 આખરી આના ઉપાધ્ય
 ડાસી કેરો કોટવાન
 ડાશી વગમી ડન
 નિનાણુ નદી નાનન
 ગોરીશો ગયો પ્રયાગ
 શીએ ભોગ આપવાગ
 તીરથે તીરથ તીર
 ખેલતો ખેનલ નીગ
 ખેતો રમે કુરુ ક્ષેત્ર
 નારીઓ ધુલાવે નેત્ર
 સેતબધ રામેશ્વર
 માનીજી બીમ મહોર
 પરિગમ ગગાપાર
 હોરતો ત્રિયા હમગ
 પચે નહિ બેલે પૂર
 સાજો તેથ મત્રશ્વર
 તદ વેદ થાનનુર
 ગ્રીલતો યજ્ઞો ગચૂર
 કામરૂપ બાલ કાલ
 રમે ભૂમિ કામે રાજ

પ્રકરણ સ્થિતિની આચીનતા અને ગૌરવ

હાથો હલ હિ શુરાજ
ગહે જેથ વડોરાજ
હારદારે વસે દેશ
મેરઠ વધારી શો
ગુજનત મારનાડ
મેવાડ વખાણુ માય
નવે ખડે નહી નાય
તીરયે મે ત્રિદાલ
આગી ત્યુ પ્રતગી આગી
જાગ વીગ જાગી જાગી
ચચળ તારી નચારી
આન તીગ ચાવ આવ
હીલ હાથ પગ ડોની
બોલ વીગ બોલ બોલ
પાગક વરી પછારી
લે સવાદ ડોની ડોળી

इतिश्री

इतिश्री

- १ इतिश्री पवन विजय ग्रंथे ईश्वर पार्वति सवाढे स्वरोदय सार समाप्त इदं पुस्तक विशाजी नारण अगामेन्युपनामकेन शहेर अमदावाद मध्ये संपादितं शके १६२३ प्रवर्तमान्ये भाद्रपद कश १३ इदु वासरे संपादितमीदं ॥
- २ इति चतुर्वेद महावाक्य समाप्त ॥ सवत् १७८३ शाके १६४८ आषाढ सुदि २ सोमे लीखीत ज्यो सुदर सुत सहदेव तेन ब्रह्मचारी सदानंद नाम पुष्करणा ज्ञाती बुरानपुर स्थानात् मबारखपुरे तापीतटे लिखितं जथा प्रत मम दोषो न दीयते शुभ भवतु ॥
- ३ इतिश्री कोष्ठो परी मास तिथी वारज्ञान ॥ श्री भवानीजय ॥ सवत् १६६७ वर्षे शाके १५३२ प्रवर्तमाने फाल्गुण सुदि ४ बुधे अमदावाद वास्तन्य पुष्करणा ज्ञातिय ज्योशी खीमा-सुत धनजी केन लिखित आत्मपठनार्थ ॥
- ४ इतिश्री गर्गऋषि प्रणीत पाषाकेवली समाप्त ॥ सवत् १५९७ वर्षे माघ शुदि १४ भौमे अद्येश्वरी गंधार वास्तव्य श्री पुष्करणा ज्ञाति दवे श्री लक्ष्मणसुत श्रीहरनाथ पठनार्थ ॥ लीक्षापीतं ॥
- ५ ॥ इतिश्री राहुफल समाप्त ॥ सवत् १७७३ शाके १६७८ माघ शुदि ९ रविवासरे श्री पाटण मध्ये लीखीत पुष्करणा

पुष्करव्याप्तिनी प्राप्तिनता अने गौरव

ज्ञातीय ज्योशी ईच्छाराम वेदागराय आत्मपठनार्थ ॥ लेखक
पाठकयोर्गुण भवतु ॥

- ६ ॥ इति वर्षफलम् समाप्त ॥ सवत् १६५७ वषे भाद्रपद मासे
क्रभपक्षे ७ गुरू दीने येष्टा नक्षत्रे अभेह श्री राजनगर अमदावाद
वास्तव्य पुष्करान्वये ज्योत्सीश्री रामजी सुन सुरजी पठनार्थ ॥
- ७ ॥ सवत् १७०४ प्रवर्तमान्ये मासानाम् मासे माघ मासे क्रभ
पक्षे प्रतिपदा श्रीचन्द्रपुर ग्रामे पुष्करणा ज्ञातीय ज्योशि महा-
देव तन्य सुत विश्राम केन जातिभुषण ग्रथ लिखित ॥
- ८ ॥ इतिश्री भविष्योत्तर पुराणे ऋषियन्त्री वृत्तोद्याय विधि सप्तुर्ण
शुभ भवतु ॥ सवत् १६५६ वर्षे भाद्रवा सुदि १ प्रतिपदा
शनौ लीखीतमिदम् पुष्करणा ज्ञातिय धनपुर वास्तव्य ज्योशि
भीमात्मज डाडण केन लीखीत ॥ गागजी लीलाधरशींगजी
पठनार्थ तथा परोपकारार्थ लीखीत ॥
- ९ ॥ इतिश्री ग्रहलाघवाख्य सिद्धात रहस्य समाप्त ॥ सवत् १६८५
शाके १५५० प्रवर्त्त मान्ये चैत्रवदि ७ सह अष्टमी बुधे लि-
खीत किनग्राम वास्तव्य ज्योशी पुष्करणा ज्ञातीय परसराम-
सुत विनायकेन मिदम् पुस्तक लिखीत ॥
- १० ॥ इतिश्री सिद्धातरहस्योदाहरण समाप्त ॥ सवत् १८५६
वर्षे शाके १७२१ प्रवर्त्त मीर्गे शीर्षे सुदि ११ तिथौ रविवासरे

धतिश्री

अणहिलपुर पट्टने द्विज पुष्करणा ज्ञाति ज्योशी प्रागजी सुत हरी
रामेण लीखीत ॥ शुभम् ॥

११ ॥ इतिश्री त्रिंशत श्लोकी यमशौच प्रकरण समाप्त ॥ स्वन्तिश्री
१६९६ वर्षे शाके १५६१ आश्विनमासे वद पक्षेष्टो ६ भौमे
अद्येहश्री वटपत्र पुष्करणा ज्ञातीय ज्योतिश्री ५ कल्याण—
शुभमीद ॥

१२ ॥ इतिश्री व्यास हरीदेव विरचिताया ग्रहवरूपलताया भौमा-
दिना गतेष्य साधन समाप्त ॥ अद्यहश्री गुर्जर प्रदेशे अमदावाद
नगरे श्री सवत् १८३० शाके १६९५ भाद्रपद वदि अष्टमी
गुरौ टीने ज्योतिर्विद जीवनराम सुत शंभुराम आत्मपठनार्थ ॥

१३ ॥ इतिश्री गर्गाचार्यकृत कर्णकुतुहल समाप्त ॥ सवत् १६७२
वर्षे शाके १५३७ राक्षस नाम सवत्सरे आश्विन मासे वदपक्षे
प्रतिपदा बुधवासरे तत् लीखीत पुष्करणा ज्ञातिय यजुर्वेद
शाखाया विशाकौशिक गोत्राय ज्योत्सीश्री ज्योशी गणेश तस्य
सुत ज्योतिश्री ज्योशि परसराम सुत गदाधरेण लीखीत ॥

१४ ॥ इतिश्री वर्ष निर्णय ॥ सवत् १७१५ वर्षे शाके १९८०
प्रवर्ते मार्गशिर्ष शुदि ४ गुरौ अद्येह राजनगर वास्तव्य श्री
पुष्करणा ज्ञातीय ज्योतिश्री ५ सुरजीसुत ज्योशीश्री ५ नरसीह
सुत भगत स्वहस्ते लीखीत आत्मपठनार्थ ॥

પુષ્કરજીઃ જ્ઞાતિની પ્રાચીનતા અને ઔરુષ

૧૧ ॥ ઇતિશ્રી લીલાવતી સમાપ્ત ॥ સ્વસ્તિ શ્રીમનૃપવિક્રમાર્ક સમ
યાતીત્ સવત ૧૭૪૭ વર્ષતદનતર્ગત શાલીવાહન શકે
૧૬૧૨ પ્રવર્તે અથેહ નદગ્ધાર વાસ્તવ્યં પુષ્કરણા જ્ઞાતિજ્યોતિ
ર્વિદ પદ્યા ગણેશાત્મજ જ્યોતિર્વિદ પદ્યાશ્રી ૧ પીતાશર
દાસાત્મજ કાનજી કેનલીલીતમીદ પુસ્તકે શ્રાવણ શુદ્ધ ૨
લૌલીલીતગ ॥

૧૨ ॥ ઇતિ તાજીકસાર સમાપ્ત ॥
પાટણ મધે વાસ્તવ્ય બ્રાહ્મજ પુષ્કરણા જ્ઞાતિજ્યોશી કચરા
સુત જ્યોશી રાજારામાત્મજ જ્યોશી મનસુખરામ રૂદ પુસ્તક ॥
૧૩ ॥ ઇતિવર્ષફલ સમાપ્ત ॥ સવત ૧૭૨૧ વર્ષે શકે ૧૬૮૬
પ્રવર્તમાન્યે અશ્વિનમાસે શુક્લપક્ષે ૧૬ પુર્ણિમાસી તિથૌ શનિ-
વાસરે અથેહ શ્રીરાજનગર અમદાવાદ વાસ્તવ્ય પુષ્કરાન્વયે
જ્યોતિષશ્રી જયદેવતમ્ પુત્ર હરીકૃષ્ણ આત્મપઠનાર્થે લિખિત ॥

ପ୍ରଥମସ୍ଥାନ: ଆଦିତ୍ୟପ୍ରଥମାଶ୍ରମ, ହାବେଲି-ଅମରାବାଟ
ପ୍ରଥମ: ପ୍ରାୟତଃନ ବିଦ୍ୟାଧାର ପାଠକ

